

UNIVERZITA KARLOVA

Právnická fakulta

Jakub Kursa

**Pojem a právní důsledky překročení mezí
nutné obrany a krajní nouze**

Diplomová práce

Vedoucí diplomové práce: JUDr. Rudolf Vokoun, CSc.

Katedra trestního práva

Datum vypracování práce (uzavření rukopisu): 21. 1. 2019

Prohlašuji, že předkládanou diplomovou práci jsem vypracoval samostatně a že všechny použité zdroje byly řádně uvedeny a že práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

Dále prohlašuji, že vlastní text této práce včetně poznámek pod čarou má 183 531 znaků včetně mezer.

Bc. Jakub Kursa

V Praze dne 21. 1. 2019

Na tomto místě bych rád poděkoval JUDr. Rudolfu Vokounovi, CSc., vedoucímu mé diplomové práce, za odborné rady, připomínky a čas, který mi při vypracování práce věnoval. Taktéž bych rád vyjádřil poděkování své rodině, která mi po celou dobu studia projevovala nemalou podporu.

Obsah

ÚVOD	1
1 OKOLNOSTI VYLUČUJÍCÍ PROTIPRÁVNOST	3
1.1 OBECNĚ K POJMU OKOLNOSTÍ VYLUČUJÍCÍCH PROTIPRÁVNOST	3
1.2 PROTIPRÁVNOST	5
1.3 ROZDÍL OPROTI ZÁNIKU TRESTNÍ ODPOVĚDNOSTI ČI ZÁNIKU TRESTU	7
2 INSTITUT KRAJNÍ NOUZE A NUTNÉ OBRANY	9
2.1 POJEM A VÝZNAM KRAJNÍ NOUZE A NUTNÉ OBRANY	9
2.1.1 <i>Společné a rozdílné znaky</i>	9
2.2 NOVODOBÝ HISTORICKÝ VÝVOJ NA ÚZEMÍ ČESKÉ REPUBLIKY	11
2.3 INSTITUTY KRAJNÍ MEZE A NUTNÉ OBRANY V DALŠÍCH ODVĚTVÍCH PRÁVA	16
3 KRAJNÍ NOUZE A JEJÍ EXCES	19
3.1 PRÁVNÍ ÚPRAVA	20
3.2 JEDNOTLIVÉ PODMÍNKY UŽITÍ KRAJNÍ NOUZE	21
3.2.1 <i>Nebezpečí</i>	21
3.2.2 <i>Přímá hrozba</i>	23
3.2.3 <i>Zájem chráněný trestním zákonem</i>	23
3.2.4 <i>Subsidiarita</i>	24
3.2.5 <i>Proporcionalita</i>	26
3.2.6 <i>Povinnost nebezpečí snášet</i>	28
3.3 EXCESY V PODMÍNKÁCH KRAJNÍ NOUZE	29
3.3.1 <i>Exces extenzivní</i>	30
3.3.2 <i>Exces intenzivní</i>	31
3.3.3 <i>Nedodržení podmínky subsidiarity</i>	32
3.3.4 <i>Nesplnění povinnosti nebezpečí snášet</i>	33
3.4 ZHODNOCENÍ A NÁVRHY DE LEGE FERENDA	33
4 NUTNÁ OBRANA A JEJÍ EXCES	35
4.1 PRÁVNÍ ÚPRAVA	36
4.2 JEDNOTLIVÉ PODMÍNKY UŽITÍ NUTNÉ OBRANY	37
4.2.1 <i>Útok přímo hrozící nebo trvajícím</i>	37
4.2.2 <i>Proporcionalita</i>	42
4.3 EXCESY V PODMÍNKÁCH NUTNÉ OBRANY	44
4.3.1 <i>Předčasná a opožděná obrana</i>	45
4.3.2 <i>Exces intenzivní</i>	47
4.4 ZHODNOCENÍ A NÁVRHY DE LEGE FERENDA	50

5	PRÁVNÍ DŮSLEDKY EXCESU Z KRAJNÍ NOUZE A NUTNÉ OBRANY	51
5.1	PRÁVNÍ KVALIFIKACE PŘI EXCESU	51
5.2	KONKRÉTNÍ PRÁVNÍ DŮSLEDKY PŘI EXCESU Z KRAJNÍ NOUZE A NUTNÉ OBRANY	56
5.2.1	<i>Polehčující okolnost</i>	57
5.2.2	<i>Mimořádné snížení trestu</i>	58
5.2.3	<i>Upuštění od potrestání</i>	59
5.2.4	<i>Privilegované skutkové podstaty trestných činů</i>	61
5.3	ZHODNOCENÍ A NÁVRHY DE LEGE FERENDA.....	63
6	NUTNÁ OBRANA V NEPŘÍTOMNOSTI OBĚTI – AUTOMATICKÉ OBRANNÉ SYSTÉMY	65
	ZÁVĚR	77
	SEZNAM ZKRATEK	79
	SEZNAM POUŽITÝCH ZDROJŮ.....	80
	ABSTRAKT	86
	ABSTRACT	88
	NÁZEV PRÁCE V ANGLICKÉM JAZYCE.....	90
	KLÍČOVÁ SLOVA	90
	KEY WORDS.....	90

Úvod

Ačkoliv by se mohlo zdát, že problematice krajní nouze a nutné obrany je věnována s ohledem na ustálenost právní úpravy až příliš velká pozornost, považuji toto téma za permanentně aktuální. K sepsání této práce jsem přistoupil proto, že se v něm dle mého názoru více než kde jinde střetává na jedné straně snaha o postižení co nejširšího spektra situací a způsobů lidského jednání z důvodu ochrany důležitých hodnot a na druhé straně potřeba stanovení konkrétních podmínek, za kterých bude takové jednání přípustné. Vzhledem k relativně nízké četnosti reálných případů v praxi je důležitost tématu mnohými názory neoprávněně snižována. Tato práce si neklade za cíl stanovení či objevení nových podmínek, které by rozsah jednání v nutné obraně a krajní nouzi rozšiřovaly nebo naopak zužovaly. Avšak pokud vypracování práce pomůže přispět alespoň minimálním způsobem ke zlepšení přehledu a povědomí veřejnosti o tom, kdy a jak může vzít jedinec právo „do svých rukou“ a bránit se nepříznivé situaci, pak v takovém případě si své místo nepochybně zaslouží.

Bez ohledu na fakt, zda součástí práva soukromého či veřejného, oba instituty byly v různých formách přítomny v právu s mírnou nadsázkou téměř vždy. Historie od nejstarších dochovaných právních dokumentů až po současnost ukázala, že si lidé v každém období hledali pravidla chování tak, aby bylo pro společnost v každém okamžiku prospěšné, přičemž v jistých případech hájili i taková jednání, která by sama o sobě byla společností jinak zavrhována a trestána. Z původně strohých velmi kazuistických úprav mířících na obranu proti vrahům a zlodějům se v průběhu doby vyvinuly obecně formulované podmínky, při kterých se z jinak zakázaného jednání stává jednání povolené, za něž nehrozí ze strany práva sankce. Typově nejčastějšími situacemi, ke kterým v této souvislosti může docházet, jsou právě nutná obrana a krajní nouze.

Situace nutné obrany nebo krajní nouze může v každodenním životě lidí hrát mnohdy zásadní roli. Následky jednání, které mohou spadat pod nutnou obranu nebo krajní nouzi, jsou často velmi různého charakteru a dotknout se mohou života, zdraví, majetku nebo např. osobní svobody jednotlivce. Právě proto, aby právní úprava dokázala postihnout rozličné situace, musí být dostatečně obecná. To však s sebou nese riziko, že i meze, za kterých je ještě jednání v nutné obraně a krajní nouzi přípustné, jsou dány obecně a vágně a může tak často dojít k jejich překročení. Tato práce se tedy zabývá i důsledky nesplnění jednotlivých podmínek a vykročení z mantinelů, které jsou pro oba instituty stanovené.

Komplikovanost tématu je dále zesílena i tím, že konkrétní případy jsou ex-post závazně posuzovány osobami, jež znají okolnosti jen zprostředkovaně a zhodnocení subjektivního pohledu společně s dalšími faktory může být z jejich strany mnohdy již zkreslené a nesprávné.

V poslední kapitole práce je pozornost věnována zvláštním situacím, kdy je k odvracení útoku využíváno automatických obranných zařízení. Téma, které s nutnou obranou úzce souvisí, vzbuzuje již delší dobu poměrně rozsáhlé debaty na laické i odborné úrovni a při jejich řešení dochází k mnohým kontroverzím, které se pokusím v práci taktéž shrnout.

1 Okolnosti vylučující protiprávnost

1.1 Obecně k pojmu okolností vylučujících protiprávnost

Cílem trestního práva je ochrana nejdůležitějších zájmů jednotlivců a hodnot společnosti. Tyto zájmy nalezneme samozřejmě již v předpisech nejvyšší právní síly, tedy v Ústavě České republiky¹ a zejména pak v Listině základních práv a svobod², a lze je charakterizovat jako zcela elementární práva fyzických i právnických osob, etické hodnoty a pravidla, na kterých je založena soudobá společnost a koncepce fungování právního státu a občanské společnosti. Řadíme sem například život a zdraví, osobní svobodu, lidskou důstojnost, rodinný život, majetek, ale i základní uspořádání a fungování státu. Systematicky je trestní právo vyjmenovává v jednotlivých hlavách zvláštní části zákona č. 40/2009 Sb., trestní zákoník (dále již jako „trestní zákoník“ nebo „TZ“).

Trestní právo své poslání plní především tím, že vymezuje protiprávní činy, které označuje za trestné a za které stanovuje příslušné sankce, a to v případech, kdy k ochraně uvedených hodnot nepostačují prostředky práva občanského, obchodního, rodinného či správního. Taková jednání jsou společně charakterizována vysokou mírou společenské škodlivosti. Nicméně trestní právo na druhé straně připouští i případy, kdy určité jednání sice naplňuje skoro všechny znaky trestného činu, ale je učiněno za zvláštních okolností, v jejichž důsledku není považováno za společensky škodlivé, ale naopak z pohledu společnosti je prospěšné, užitečné, a tedy ve svém výsledku povolené. S těmito případy je spojen benefit ve formě vyloučení jejich protiprávnosti. O trestný čin se pak nejedná, jelikož zde chybí protiprávnost jako jeden ze zákonných znaků trestného činu. Typové případy okolností jednání, které mají za následek, že čin mající všechny ostatní vyžadované znaky trestného činu není protiprávní, a tedy ani trestný, jsou souhrnně nazývány jako okolnosti vylučující protiprávnost.³

¹ Ústavní zákon č. 1/1993 Sb., Ústava České republiky

² Usnesení předsednictva České národní rady ze dne 16. prosince 1992 o vyhlášení Listiny základních práv a svobod

³ ŠÁMAL, P. a kol. *Trestní právo hmotné*. 7. vyd. Praha: Wolters Kluwer, a.s., 2014. s. 209

Charakterizovat je můžeme také jako určité výjimky z jinak zakázaného jednání. Při splnění podmínek tak ve své podstatě neumožňují aplikaci běžných trestních norem. Šámal v tomto smyslu hovoří o střetu dvou právních norem, kdy na straně jedné jsou protiprávní jednání upravena v jednotlivých skutkových podstatách trestných činů, přičemž trestní normy taková jednání zakazují, a naproti tomu stojí také normy trestního zákoníku (či normy jiného právního předpisu), které čin dovolují nebo dokonce přikazují.⁴

Trestní zákoník v hlavě III obecné části výslovně upravuje jako okolnosti vylučující protiprávnost krajní nouzi (§ 28 TZ), nutnou obranu (§ 29 TZ), svolení poškozeného (§ 30 TZ), přípustné riziko (§ 31 TZ) a oprávněné použití zbraně (§ 32 TZ). Tento výčet však není teorií ani praxí považován za uzavřený. Pokud projdeme trestní zákoník důkladněji, nalezneme v jeho zvláštní části u konkrétních trestných činů specifické podmínky vyloučení trestní odpovědnosti. Tak například v § 312c TZ, resp. § 363 TZ se hovoří o beztrestnosti agenta, pokud se dopustí trestné činnosti s cílem odhalit nebo předejít spáchání trestné činnosti teroristickou skupinou, resp. v druhém zmiňovaném případě organizovanou zločineckou skupinou. Prvky typické pro krajní nouzi vykazují také znění § 367 odst. 2 TZ a § 368 odst. 2 TZ, tedy za splnění tam uvedených podmínek beztrestnost nepřekažení a neoznámení trestné činnosti. Za zcela specifické vyloučení trestní odpovědnosti považují vynětí advokátů a jejich zaměstnanců z oznamovací povinnosti, pokud se o trestné činnosti dozví při výkonu advokacie nebo právní praxe, anebo duchovního, dozví-li se o spáchání trestného činu v souvislosti s výkonem zpovědního tajemství⁵. Nicméně ani zde okruh okolností vylučujících protiprávnost nekončí. Jelikož nemálo právních předpisů opravňuje určité osoby k nějaké činnosti nebo jim takovou činnost dokonce přikazuje, zformuloval se celý institut podobných okolností, který teorie nazývá výkon práva a plnění povinností. Jejich důvody mohou být rozličné, společným znakem je jim ovšem dovolenost. Pokud zůstaneme v oblasti trestního práva, tentokrát procesního, zmínit se lze o domovní prohlídce, vzetí obviněného do vazby, nebo zadržení podezřelé osoby.

K neuzavřenosti výčtu okolností vylučujících protiprávnost lze nakonec doplnit, že není vyloučeno využít i jiný důvod, který doposud právo nezná nebo který se může

⁴ ŠÁMAL, P. a kol. *Trestní zákoník I. § 1 až 139. Komentář*. 2. vydání. Praha: C. H. Beck, 2012, s. 383

⁵ § 368 odst. 3 TZ

vyskytnout pouze v raritních situacích. Ačkoliv by tak došlo k analogii, nebude taková analogie nepřipustná, jelikož nepůjde o rozšiřování podmínek trestnosti, nýbrž přesně naopak. V takovém případě půjde o tzv. analogii ve prospěch „pachatele“ a jako taková je zásadně přípustná. I z tohoto důvodu je možné analogicky využít, za splnění všech formulovaných podmínek, institut nutné obrany na automatické obranné systémy - bude zmíněno v jiných částech této práce.

Důležitost problematiky okolností vylučujících protiprávnost a překročení jejích mezí se podtrhuje zvláště v trestním řízení, kdy v případech nemožnosti vyvrácení obhajoby obviněného, že jednal za nějaké okolnosti vylučující protiprávnost, je nutné rozhodnout o jeho nevině v souladu se zásadou „*in dubio pro reo*“.

1.2 Protiprávnost

Ke správnému pochopení problematiky je třeba ihned na úvod ozřejmit termín protiprávnost. Z formálního hlediska se protiprávním jednáním⁶ obecně rozumí jednání právem reprobované, zakázané. Důvodem pro formální protiprávnost je pak hledisko materiální, tedy taková míra společenské škodlivosti, že se na ni zákonodárce rozhodl reagovat nástroji trestního práva. Ačkoliv je protiprávnost u některých skutkových podstat⁷ trestných činů uvedených ve zvláštní části trestního zákoníku výslovně vyjádřena, neznamená to dozajista, že ostatní trestné činy nejsou protiprávní. Protiprávnost je obligatorním znakem každého trestného činu, jak nakonec plyne i z definice⁸ trestného činu.

Teorie se však zcela neshodne, zda je protiprávnost jakýmsi obecným znakem každého trestného činu, který stojí mimo skutkovou podstatu, anebo je jedním z typových znaků tvořících skutkovou podstatu trestného činu. K prvnímu názoru by bylo možné dojít čistě jazykovým výkladem § 13 odst. 1 TZ, kdy protiprávnost stojí samostatně vedle znaků konkrétního trestného činu uvedeného v zákoně. Dále lze na oddělení protiprávnosti od

⁶ Za jednání je třeba z hlediska trestního práva považovat i opomenutí takového konání, k němuž byl pachatel povinen podle jiného právního předpisu, úředního rozhodnutí nebo smlouvy, v důsledku dobrovolného převzetí povinnosti konat nebo pokud taková povinnost vyplývá z jeho předchozího ohrožujícího jednání anebo k němuž byl z jiného důvodu podle okolností a svých poměrů povinen (srov. § 112 TZ).

⁷ Např. § 164 TZ „*kdo v rozporu s jiným právním předpisem*“, § 171 TZ „*kdo jinému bez oprávnění*“ nebo § 265 TZ „*kdo bez povolení nebo licence*“

⁸ Srov. 13 odst. 1 TZ: „*Trestným činem je protiprávní čin, který zákon označuje za trestný a který vykazuje znaky uvedené v takovém zákoně.*“

ostatních typových znaků usuzovat z faktu, že protiprávnost v obecném pojetí je všem trestným činům společná na rozdíl od typových znaků, které navzájem jednotlivé trestné činy mezi sebou odlišují.

Učebnice trestního práva k tomu uvádí, že za typový znak je možné protiprávnost považovat jen, pokud jde o konkrétní vymezení znaku protiprávnosti u některých skutkových podstat, jelikož zpravidla v těchto případech je zákonem myšlen konkrétní typ protiprávnosti vázaný na určitý právní předpis.⁹

Dle komentáře¹⁰ je na druhou stranu protiprávnost chápána jako typový znak (tedy znak skutkové podstaty) trestného činu. Proto jednáním při okolnostech vylučujících protiprávnost nebudou naplněny ani znaky skutkové podstaty trestného činu. S tím je spojen některými autory zastávaný názor, kdy okolnosti vylučující protiprávnost jsou označovány jako tzv. negativní znaky skutkové podstaty či kontratypy¹¹.

Klíčovým faktorem však je, že protiprávnost činu se posuzuje z pohledu celého právního řádu, a nikoliv pouze hlediskem trestního práva. Pokud je jednání protiprávní, nemusí nutně hned být v rozporu s normami trestního práva. Nikoliv každé protiprávní jednání je tedy zároveň trestným činem. Sociální škodlivost zajisté vykazují i jednání, která porušují normy správního nebo občanského práva. Jak bylo již uvedeno výše, příčinou zakotvení okolností vylučujících protiprávnost v zákoně je jejich společenská prospěšnost. Z tohoto důvodu považuji za velice správné, že tyto okolnosti vylučují protiprávnost (společenskou škodlivost) jako celek, a nikoliv pouze trestní odpovědnost jednajícího. Pokud totiž vyjdeme z trestního práva jako prostředku ultima ratio k postihu nežádoucího jednání a pomocí okolností vylučujících protiprávnost vyloučíme trestní odpovědnost, musíme pomocí argumentu a maiori ad minus tím spíše vyloučit i odpovědnost za správní či občanskoprávní delikt. V opačném případě by na jednajícího za takových okolností byly kladeny nepřijatelné nároky v tom smyslu, že i při užití právem aprobované obrany proti trestnému činu směřujícímu kupříkladu proti životu či zdraví, by byl jednající vystaven riziku, že jeho obrana bude následně sankcionována prostředky správního či jiného odvětví práva. Taková úprava by dle mého názoru

⁹ ŠÁMAL, P. a kol. *Trestní právo hmotné*. 7. vyd. Praha: Wolters Kluwer, a.s., 2014. s. 92

¹⁰ Např. ŠÁMAL, P. a kol. *Trestní zákoník I. § 1 až 139. Komentář*. 2. vydání. Praha: C. H. Beck, 2012, s. 384

¹¹ K tomu více viz: SOLNAŘ, V., FENYK, J., CÍSAŘOVÁ, D., VANDUCHOVÁ, M. *Systém českého trestního práva*. 1. vydání. Praha: Novatrix, 2009, s. 108-110

postrádala logiku a smysl. Samozřejmě se sluší dodat, že tato myšlenka dává smysl jen a pouze, pokud jsou podmínky pro okolnost vylučující protiprávnost zcela naplněny. Tento názor je taktéž delší dobu potvrzen ustálenou judikaturou¹².

1.3 Rozdíl oproti zániku trestní odpovědnosti či zániku trestu

Na závěr obecné kapitoly o okolnostech vylučujících protiprávnost je nutné odlišit jejich charakter vůči institutu zániku trestní odpovědnosti a zániku výkonu trestu. Rozdíl lze dle mého názoru nejlépe popsat na časové ose. Jednotlivé instituty se totiž uplatňují v odlišných časových okamžicích.

V případě činů vykonaných v rámci okolností vylučujících protiprávnost nebude naplněn jeden z obligatorních znaků trestného činu, a proto se zde o trestný čin od samotného počátku jednat nebude. Oproti tomu zánik trestní odpovědnosti či zánik výkonu trestu mohou nastat až v časovém období následujícím po spáchání trestného činu. Nicméně i mezi nimi je z časového hlediska rozdíl.

Tím, že dojde ke spáchání trestného činu, vznikne mezi státem a pachatelem trestněprávní vztah, na jehož základě má stát právo a povinnost pachatele vyhledat, obvinít, před soudem rozhodnout o jeho vině (či nevině) a potrestat. Přesto se však po spáchání činu může vyskytnout okolnost, jež způsobí, že stát o právo na potrestání pachatele přijde. K zániku trestní odpovědnosti může dojít v období od spáchání trestného činu až do doby, než je o něm pravomocně rozhodnuto. Typickými příklady upravenými trestním zákoníkem jsou účinná lítost (§ 33 TZ) a promlčení (§ 34 až 35 TZ), v Ústavě nalezneme oprávnění prezidenta republiky udělit milost formou abolice¹³ a neupraveným, avšak logickým důvodem je i smrt pachatele.

I po vynesení rozsudku, který nabyl právní moci a kterým byl uložen trest, se může stát, že k výkonu trestu či jeho zbytku nedojde. Jako důvod zániku výkonu trestu trestní

¹² „*Stav nutné obrany je důvodem vylučujícím protiprávnost i jeho nedovolenost, takže čin provedený v nutné obraně není trestným činem a nemůže být postižen trestem ani jinou sankcí.*“ Srov. rozhodnutí Nejvyššího soudu ČSSR, sp. zn. Pls 5/65 ze dne 2. 7. 1965 (publikováno pod číslem R 11/65 Sb. rozh. tr.). Dále také viz rozhodnutí Nejvyššího soudu SR, sp. zn. 7 Tz 25/79 (publikováno pod číslem R 10/80 Sb. rozh. tr.)

¹³ Srov. Čl. 63 odst. 1 písm. j) Ústavy. U této možnosti je však sporné, zda jde o trestněprávní či trestně procesní institut, viz: ŠÁMAL, P. a kol. *Trestní právo hmotné*. 7. vyd. Praha: Wolters Kluwer, a.s., 2014. s. 285

zákoník upravuje pouze promlčení výkonu trestu (§ 94 až 95 TZ)¹⁴, k němuž se přidává podobně jako výše pravomoc prezidenta zmírnit nebo odpustit trest¹⁵, smrt odsouzeného a za zánik výkonu trestu přirozenou cestou můžeme považovat i fakt, že trest byl zcela vykonán.

¹⁴ Promlčecí doba je v tomto případě obecně delší než v případě promlčení trestní odpovědnosti, a to z důvodu existence pravomocného rozhodnutí.

¹⁵ Srov. Čl. 62 písm. g) Ústavy.

2 Institut krajní nouze a nutné obrany

2.1 Pojem a význam krajní nouze a nutné obrany

Mezi všemi okolnostmi vylučujícími protiprávnost hraje krajní nouze a nutná obrana klíčovou roli. Ačkoliv je možné se domnívat, že z hlediska počtu jednotlivých okolností vylučujících protiprávnost bude převažovat výkon práva a plnění povinností, případně svolení k lékařskému zákroku, je to právě krajní nouze a nutná obrana, u nichž dochází nejčastěji ke sporným situacím a z právního i lidského hlediska tak vyžadují značnou pozornost. Toto tvrzení je možné podepřít i historickým vývojem po mnoho předešlých staletí.

Jak uvádí ve své publikaci Vokoun¹⁶, instituty, které odpovídají dnešní úpravě o nutné obraně a krajní nouzi, jsou známy již z dávné historie. Svémoc, sebeobrana nebo nouze existovaly už ve středověku a jako základní instituty vylučující právní odpovědnosti prodělaly poměrně pestrý vývoj. Zprvu nahrazovaly nedostatek ochrany ze strany teprve se formující státní moci. S rozvojem státní moci v průběhu nadcházejících staletí docházelo k omezování svépomocných prostředků ochrany vlastních zájmů, a to právě ve prospěch ochrany poskytované upevňující se státní mocí. Problematice obrany a nouze věnovala pozornost i řada filozofů a politiků, což bylo dáno především tím, že krajní nouze a nutná obrana nejsou instituty pouze práva, nýbrž úzce souvisejí i s morálními, náboženskými a politickými názory a principy v každé společnosti. Krajní nouze a nutná obrana přečkaly po dlouhá staletí i z toho důvodu, že jejich právní úprava umožňuje v širokém rozsahu všem jednotlivcům účinně vystoupit a bránit nejen své vlastní ohrožené či napadené zájmy, ale současně i zájmy ostatních jedinců a de facto i celé společnosti. V tomto je možné spatřovat i plnění preventivní role obou uvedených institutů.

2.1.1 Společné a rozdílné znaky

Při tvorbě koncepce vyloučení protiprávnosti bylo nepochybně potřeba vycházet z toho, že jednotlivé okolnosti představují vždy určitý způsob, jak řešit kolizi zájmů, z nichž pouze jeden může být upřednostněn či zachráněn. Tento faktor je společný všem

¹⁶ VOKOUN, R. *Vybrané aktuální otázky nutné obrany a krajní nouze*. Praha: Universita Karlova, 1989. Acta Universitatis Carolinae: Iuridica Monographia, s. 11-12

okolnostem vylučujícím protiprávnost. Nakonec právní úprava řešení vychází z principu, kdy by zájem na ochraně hodnotnějšího statku měl převážet nad zájmem ochránit statek méně významný. Tento princip je možné považovat za přítomný u institutu krajní nouze i nutné obrany. Který zájem je však v daném případě upřednostněn, souvisí s otázkou konstrukce jednotlivých okolností. Odpověď na tuto otázku je zároveň klíčem k pochopení hlavního rozdílu mezi krajní nouzí a nutnou obranou.

Jak uvádí ve svém příspěvku Kuchta¹⁷, obsahová konkretizace je možná ze dvou hlavních hledisek. Prvním je porovnání kolidujících zájmů či právních statků pomocí objektivních hodnot, druhou variantou je možnost hodnotit tyto zájmy ve vztahu k jejich nositelům. V prvním případě, kam spadá např. krajní nouze, bude vždy existovat určitá jednotná hierarchie zájmů a hodnot a tyto hodnoty se budou porovnávat samy o sobě s přihlédnutím k jejich významu, ke stupni nebezpečí a šanci na záchranu. Pro druhou skupinu jsou významné hlavně subjekty, jejichž zájmy jsou porovnávány, přičemž princip spočívá v oddělení zájmových sfér různých osob. Sem můžeme zařadit nutnou obranu. Proto právě u nutné obrany, na rozdíl od krajní nouze, může být objektivně závažnější zájem v konkrétním případě hoděn menší ochrany než zájem sám o sobě méně závažný. Je tomu tak zejména tehdy, pokud v daném případě můžeme nositeli vyššího zájmu klást za vinu vznik nebezpečné situace či útoku z jeho strany. Lze říci, že jednotlivé okolnosti vylučující protiprávnost jsou většinou kombinací obojího, tedy principu zvažování a porovnávání zájmů, okolností jejich vzniku a přičitatelnosti určité osobě. V případě, že není možné vznik nebezpečí klást za vinu žádné osobě, o jejichž střet zájmů se jedná, bude rozhodováno zejména dle porovnání těchto zájmů, jelikož jinak je pozice obou aktérů ve vztahu ke způsobení nebezpečí shodná. Jinými slovy, čím více jde vznik nebezpečí k tíži jedné z osob (útočnicka), tím spíše bude princip porovnávání ohrožených zájmů ustupovat do pozadí a bude se hledět spíše k okolnostem jiného charakteru.

¹⁷ KUČHTA, J. *Několik poznámek k postavení a formulaci okolností vylučujících protiprávnost v připravované rekonstrukci trestního zákona*. In: *Trestněprávní revue*, Praha: C.H.Beck, 2003, Roč. 2, č. 2, s. 47-52.

2.2 Novodobý historický vývoj na území České republiky

Předobrazy institutů, ze kterých se vyvinula novodobá právní úprava okolností vylučujících protiprávnost, sahají až do starověku. Stopy po nich lze najít již například v Zákoně dvanácti desek¹⁸ nebo v Bibli¹⁹.

Ve středověku a na počátku novověku se těmito instituty zabývali tehdejší významní filozofové²⁰, přičemž lze říci, že důraz byl kladen na omezení podmínek pro uplatnění svémoci ve prospěch státní moci. Práva bránit se svémocí se totiž lidé dobrovolně vzdali uzavřením společenské smlouvy. Jejím předpokladem byla ochrana jedinců státem. Až v případě, že by tato povinnost ze strany státu měla selhat, může si jedinec pomoci vlastními silami.²¹

Osvícenská filozofie se bezesporu promítla i do právního myšlení na území Habsburské monarchie a Zákon trestní o zločinech a těžkých policejních přestupcích z roku 1803, který lze již považovat za přímý pramen trestních předpisů na našem území až do roku 1950, obsahoval v § 2 písm. e) ustanovení o tzv. neodolatelném nucení. Neodolatelné nucení konajícího vylučovalo jeho zlé předsevzetí a podobalo se soudobému institutu krajní nouze.

Po vzniku Československé republiky v roce 1918 se na území našeho státu uplatňoval v oblasti trestního práva dualismus. Ten vycházel z ustanovení tzv. recepční normy. V Čechách a na Moravě tak platily nadále rakouské právní předpisy, zejména trestní zákon²² z roku 1852, jenž byl zásadní novelizací výše zmíněného zákona z roku 1803. Na území dnešního Slovenska a Podkarpatské Rusi to byl trestní zákon uherský z roku 1878.²³

Trestní zákoník z roku 1852 platil na území bývalého Československa až do roku 1950 a obsahoval i první úpravu nutné obrany, která v § 2 písm. g) doplnila krajní nouzi (neodolatelné donucení), a společně s dalšími případy odůvodňovala vyloučení zlého úmyslu. Navíc, na rozdíl od krajní nouze, nutná obrana byla v ustanovení přímo

¹⁸ *Lex duodecim tabularum* - nejstarší kodifikace římského práva, polovina 5. století př. n. l. (Deska druhá)

¹⁹ Kniha Exodus 22

²⁰ Např. Jean-Jacques Rousseau nebo Immanuel Kant

²¹ KUČHTA, Josef. *Nutná obrana*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 1999, s. 14-15.

²² Zákon č. 117/1852 ř.z., o zločinech, přečinech a přestupcích ze dne 27. května 1852

²³ FICO, M. *Vývoj nutnej obrany a krajnej núdze v medzivojnovom Československu (aj vo svetle „prvých“ pokusov o unifikáciu trestného práva*. In: *STUDIA IURIDICA Cassoviensia*, ročník 1, 2013, č. 1.

konkretizována o podmínky, které její využití umožňují. Znění zmíněné právní úpravy bylo následující:

„Důvody vylučující zlý úmysl

Proto nepřičítá se konání neb opominutí za zločin:

g) když skutek se stal z neodolatelného donucení nebo u výkonu spravedlivé nutné obrany.

Že však tu byla spravedlivá nutná obrana, za to má se míti jen tehdy, když lze z povahy osob, času, místa, ze způsobu útoku nebo z jiných okolností důvodně souditi, že pachatel užil toliko obrany potřebné, aby odvrátil od sebe neb od jiných protiprávní útok na život, na svobodu nebo na jmění; - nebo že toliko z poděšení, ze strachu nebo z leknutí vykročil z mezi takové obrany. - Vykročení takové může se však podle povahy okolností trestati podle ustanovení dílu druhého tohoto zákona trestního §§ 335 a 431 za čin trestný z nedbalosti.“²⁴

Úprava tak již vzdáleně připomíná dnešní znění nutné obrany. I zde bránci odvracel protiprávní útok, obrana musela být potřebná a překročení mezí takové obrany mohlo znamenat odpovědnost za nedbalostní trestný čin. Na rozdíl od dnešní úpravy však poskytovala ochranu jen třem hodnotám – životu, svobodě a majetku. Podmínky krajní nouze v zákoně výslovně vyjádřeny nebyly, nicméně i tak se vyžadovala subsidiarita a částečná proporcionalita, jak je možno vyčíst ze soudobé judikatury:

„O neodolatelné donucení (stav nouze) ve smyslu §u 2 g) tr. zák. jde jen tenkrát, jednal-li pachatel pod dojmem přítomného bezprostředně hrozícího nebezpečí, jež bylo jedinou pohnutkou ke spáchání činu, a jemuž nebylo lze jinak uniknouti než spácháním zločinu, předpokládajíc, že pachatel nezavinil stav nouze trestným činem a že nemá právní povinnosti snášeti hrozící škodu.

I když jsou tu podmínky stavu nouze, nelze vyloučiti trestnost, je-li hodnota statku obětovaného nepoměrně vyšší než zachráněného.“²⁵

Někteří autoři však vyjádřili ohledně proporcionality hrozící a způsobené škody daleko přísnější závěr, když hodnota obětovaného statku by dle jejich názoru měla být

²⁴ § 2 písm. g) zákona č. 117/1852 ř.z., o zločinech, přečinech a přestupcích ze dne 27. května 1852

²⁵ Rozhodnutí Zm II 506/26 ze dne 3. 2. 1927 (publikováno pod zn. Rt 2640/1927)

pravidelně menší než zachráněného. Připouštělo se nicméně, že u tak významného zájmu, jakým je život, může být obětován i statek stejné hodnoty.²⁶

V roce 1948 došlo k převzetí moci komunistickým režimem. Za účelem promítnutí změn do mnoha odvětví práva bylo vyhlášeno dvouleté období, tzv. právníká dvouletka. Výsledkem bylo schválení nového trestního zákona²⁷ Národním shromážděním dne 12. července 1950. Tento zákon platil pro celé území Československa a nutné obraně i krajní nouzi bylo poprvé věnováno samostatné ustanovení. Pokud pomineme, že úprava obou institutů byla do značné míry ideologizována, nalezneme v textaci obou paragrafů již zřetelně stanovené podmínky pro jejich užití.

„§ 8 Nutná obrana.

Jednání jinak trestné, jímž někdo odvrací útok na lidově demokratickou republiku, její socialistickou výstavbu, zájmy pracujícího lidu nebo na jednotlivce, není trestným činem, jestliže

a) útok přímo hrozil nebo trval a

b) obrana byla útoku přiměřená.“²⁸

Na první pohled je vidět, že okruh chráněných zájmů byl rozšířen v duchu hodnot státního zřízení a upřednostněn před zájmy jednotlivce, avšak zároveň oproti předchozí úpravě může útok, proti kterému se lze bránit nutnou obranou, vést i proti jiným statkům než jen život, svoboda nebo jmění. Útok musel přímo hrozit nebo trvat a podmínkou obrany byla přiměřenost, což dále rozvedl Nejvyšší soud Československé republiky, když ve svém rozhodnutí judikoval, že se nevyžaduje úplná úměrnost významů u právem chráněných zájmů, nicméně pro nutnou obranu existuje požadavek, aby *"nevznikl velký nepoměr mezi škodou způsobenou obráncem a škodou hrozící z útoku"*.²⁹

Krajní nouze doznala změn a v zákoně se poprvé ukotvila subsidiarita a proporcionalita, která se oproti prvorepublikové judikatuře (Rt 2640/1927) zpřísnila a nebylo již možné způsobit při odvracení nebezpečí ani škodu stejně závažnou jako ta,

²⁶ KALLAB, J. *Trestní právo hmotné*. Praha, Melantrich, 1935, s. 84. Citováno z: KUBOVÁ, O. *K některým otázkám krajní nouze*. Bulletin advokacie, ročník 1998, č. 10, s. 49

²⁷ Zákon č. 86/1950 Sb., trestní zákon

²⁸ § 8 zákona č. 86/1950 Sb., trestní zákon

²⁹ Rozhodnutí Nejvyššího soudu ČSR sp. zn. 6 Nt 301/58

kteřá nebezpečím hrozila. Novinkou byla taktéž nemožnost využití krajní nouze, pokud měl dotyčný povinnost nebezpečí snášet.

„§ 9 Krajní nouze.

(1) Jednání jinak trestné, jímž někdo odvrací nebezpečí přímo hrozící lidově demokratické republice, její socialistické výstavbě, zájmům pracujícího lidu nebo jednotlivci, není trestným činem, jestliže

a) způsobená škoda je menší než ta, která hrozila a

b) nebezpečí nebylo možno odvrátit jinak.

(2) Nejde o krajní nouzi podle odstavce 1, jestliže ten, komu nebezpečí hrozilo, byl povinen je snášet.“³⁰

K další rekodifikaci trestního práva došlo v roce 1961³¹, kdy zejména z důvodové zprávy k zákonu lze vyčíst, že formulace podmínek pro nutnou obranu nebo krajní nouzi měla umožnit, aby nebyly stíhány osoby, které vystupují na ochranu společenských zájmů. Zároveň bylo v souladu s vysokou morálkou socialistického lidu cílem rozšířit účast všech pracujících na správě státu a zapojit je do boje s trestnou činností³². K tomuto účelu byly podmínky nutné obrany a krajní nouze zpřesněny a upraveny ve prospěch obránce, přičemž s jednou změnou u nutné obrany zůstalo znění obou institutů víceméně totožné až do dnešní doby.

„§ 13 Nutná obrana

Čin jinak trestný, kterým někdo odvrací přímo hrozící nebo trvajícím útok na zájem chráněný tímto zákonem, není trestným činem. Nejde o nutnou obranu, byla-li obrana zřejmě nepřiměřená povaze a nebezpečnosti útoku.“³³

V roce 1993 došlo k novelizaci³⁴ druhé věty ustanovení o nutné obraně. Nároky kladené na obránce týkající se proporcionality použité obrany vůči útoku byly dále sníženy a obrana od této chvíle může být zřejmě nepřiměřená, nikoliv však zcela zjevně nepřiměřená. Slovní spojení povaha a nebezpečnost útoku byl v novele nahrazen pojmem

³⁰ § 9 zákona č. 86/1950 Sb., trestní zákon

³¹ Zákon č. 140/1961 Sb., trestní zákon

³² Důvodová zpráva k návrhu zákona č. 140/1961 Sb., trestní zákon

³³ § 13 zákona č. 140/1961 Sb., trestní zákon

³⁴ Zákon č. 290/1993 Sb., kterým se mění a doplňuje trestní zákon a zákon České národní rady č. 200/1990 Sb., o přestupcích

způsob útoku. Důvodem byla stoupající kriminální činnost a přesvědčení, že dosavadní zákonná formulace nebyla sto poskytnout obránci dostačující rozsah ochrany. Jak uvádí ve svém příspěvku Šámal³⁵, nahrazení formulace „povahy a nebezpečnosti útoku“ pojmem „způsob útoku“ výrazně zužuje kritéria pro posuzování zřejmé nepřiměřenosti (dnes zcela zjevné nepřiměřenosti) nutné obrany, které jsou kladeny na jednatelů při volbě prostředků a způsobu obrany a stejně tak i na soud, když následně meze dovolené nutné obrany hodnotí. Je vhodné ovšem připomenout, že se vyskytovaly u odborné veřejnosti i názory protichůdného směru, které změnu považovaly za bezúčelnou či přinejmenším diskutabilní. Od 1. 1. 1994 tedy mělo ustanovení o nutné obraně následující znění:

„§ 13 Nutná obrana

Čin jinak trestný, kterým někdo odvrací přímo hrozící nebo trvající útok na zájem chráněný tímto zákonem, není trestným činem. Nejde o nutnou obranu, byla-li obrana zcela zjevně nepřiměřená způsobu útoku.“³⁶

U krajní nouze si lze na první pohled povšimnout vypuštění ustanovení vylučující aplikaci krajní nouze v situacích, kdy je jednatel povinen nebezpečí snášet. Tato podmínka se do úpravy krajní nouze vrátila až se současným trestním zákoníkem v roce 2009, nicméně i v mezidobí byla judikaturou navzdory zákonnému znění dovozována.

„§ 14 Krajní nouze

Čin jinak trestný, kterým někdo odvrací nebezpečí přímo hrozící zájmu chráněnému tímto zákonem, není trestným činem. Nejde o krajní nouzi, jestliže bylo možno toto nebezpečí za daných okolností odvrátit jinak anebo způsobený následek je zřejmě stejně závažný nebo ještě závažnější než ten, který hrozil.“³⁷

V roce 2009 byl přijat trestní zákoník, který je účinný do současnosti a který převzal znění obou institutů do § 28 a § 29 a bude předmětem výkladu v následujících kapitolách. Je třeba také připomenout, že vzhledem k ustálené právní koncepci obou institutů lze s přihlédnutím ke znění jednotlivých ustanovení v tom kterém období využít pro

³⁵ ŠÁMAL, P. *K vládnímu návrhu novelizace § 13 trestního zákona o nutné obraně*. In: Právní praxe, 1994, č. 2, s. 80.

³⁶ § 13 zákona č. 140/1961 Sb., trestní zákon, ve znění zákona č. 290/1993 Sb.

³⁷ § 14 zákona č. 140/1961 Sb., trestní zákon, ve znění zákona č. 290/1993 Sb.

interpretaci v následujících kapitolách i judikaturu staršího data, což častokrát potvrdil i Nejvyšší soud ČR.

2.3 Instituty krajní meze a nutné obrany v dalších odvětvích práva

Koncepty tak obecných institutů, jakými jsou nutná obrana a krajní nouze, mají svůj odraz v celém právním řádu. Laické veřejnosti jsou sice pravděpodobně nejvíce známy z odvětví trestního práva, lze tak soudit i z relativně časté medializace kriminálních případů, nicméně své zastoupení mají pravidelně i v jiných odvětvích. Pro účely této práce bych si dovolil poukázat na úpravu obou institutů ve správním právu, které lze z mnoha důvodů považovat za blízké právu trestnímu, a také na formulaci v obecném právu soukromém.

Ve správním právu jsou krajní nouze a nutná obrana upraveny v zákoně č. 250/2016 Sb., o odpovědnosti za přestupky a řízení o nich, a podmínky obou institutů jsou totožné jako v trestním právu. Pokud pomineme, že znění v trestním zákoníku míří na jednání, která by jinak byla trestnými činy, a zmíněný přestupkový zákon obecně upravuje jednání, která by jinak naplňovala znaky přestupků, vykazuje na rozdíl od předchozí úpravy přestupků v zákoně z roku 1990³⁸ současná úprava pouze jednu odlišnost. Jednáním v krajní nouzi nebo nutné obraně se zde odvrací nebezpečí, resp. útok na zájmy chráněné jakýmkoliv zákonem, tedy nikoli pouze přestupkovým zákonem, kdežto v trestním právu jsou to zájmy chráněné trestním zákonem. Tento rozdíl je ovšem pouze logickým vyústěním právní úpravy obou deliktů, jelikož trestné činy jsou koncentrovány přímo ve zvláštní části trestního zákoníku, naproti tomu přestupky jsou rozptýleny v mnoha jednotlivých předpisech.

Ani občanskému právu nejsou jednání v krajní nouzi a nutné obrany cizí. Zákon č. 89/2012 Sb., občanský zákoník (dále jen „občanský zákoník“ nebo „OZ“), tyto instituty upravuje v § 2905 a 2906. Svým obsahem se velice blíží úpravě v trestním zákoníku, nicméně najdeme u nich zvláštní podmínky, které zužují či rozšiřují rozsah jednání, na která mohou dopadat. Důvodová zpráva k občanskému zákoníku uvádí³⁹, že v tomto

³⁸ Zákon č. 200/1990 Sb., o přestupcích

³⁹ Důvodová zpráva k zákonu č. 89/2012 Sb., občanský zákoník, s. 567.

ohledu je třeba reflektovat funkci soukromoprávní úpravy, jíž je vyloučení povinnosti k náhradě újmy v určitých případech, a je tak od trestněprávní úpravy odlišná.

V případě nutné obrany (§ 2905 OZ) není ten, kdo odvrací od sebe nebo od jiného bezprostředně hrozící nebo trvajícím protiprávní útok a způsobí přitom útočníkovi újmu, povinen k její náhradě. Tato formulace nebude pravděpodobně v praxi činit větší potíže, nicméně druhá věta ustanovení v sobě může skýtat interpretační potíže. Jak si povšiml ve svém příspěvku Kabát⁴⁰, dle formulace ustanovení je povinnost k náhradě újmy stanovena v případech, kdy bude zjevné, že napadenému hrozila vzhledem k jeho poměrům újma jen nepatrná nebo jeho obrana byla zcela zjevně nepřiměřená. Není však úplně jasné, co je vyjádřeno pravidlem o nepatrné újmě. Podle důvodové zprávy by měla nepatrná hrozící újma hrát roli kritéria, ke kterému se bude navíc vyžadovat i přiměřenost obrany. Tato myšlenka však vůbec nekoresponduje se zněním ustanovení. Z jazykového výkladu (spojka „nebo“) naopak vyplývá, že nepatrná hrozící újma a zcela zjevná nepřiměřenost obrany stojí vedle sebe jako alternativní předpoklady, za nichž nutná obrana nemá za následek vyloučení povinnosti k náhradě újmy. Nelze proto jednoznačně určit, na které případy a jak bude pravidlo o nepatrné hrozící újmě dopadat. Z pohledu obránce však jde o další požadavek, jenž je na něj kladen, a proti trestněprávní úpravě tak lze hovořit o jistém zúžení prostoru pro jednání v nutné obraně.

U krajní nouze (§ 2906 OZ) je její dosah naopak lehce rozšířen. Aby jednatel nebyl povinen k náhradě způsobené újmy, musí shodně s trestněprávní úpravou svým jednáním odvracet nebezpečí přímo hrozící, které nelze za dané situace odvrátit jinak, a nesmí přitom způsobit následek zjevně stejně závažný nebo ještě závažnější, než hrozil. Poslední zmíněná podmínka (proporcionalita způsobeného následku) však není vyžadována, pokud by majetek i bez jednání v nouzi podlehl zkáze. Příkladem takové situace může být případ, kdy bude hořet dům tak, že by sousední dům jistě rovněž shořel, a vlastník třetího domu v řadě strhne prostřední dům, aby zachránil svůj.⁴¹

Osobně považuji za vhodné a prospěšné, že se úpravy ve všech třech odvětvích práva v posledních letech do jisté míry sjednotily. U tak obecně definovaných institutů, jakými jsou v našem právu krajní nouze a nutná obrana je nadmíru důležité, aby se do právního

⁴⁰ KABÁT, R. *Vývoj vztahu mezi trestněprávní a civilněprávní nutnou obranou a krajní nouzí*. In: *Proměny soukromého práva: Sborník příspěvků z konference ke 200. výročí vydání ABGB*, Brno: Masarykova univerzita, 2011, s. 100-101

⁴¹ Důvodová zpráva k zákonu č. 89/2012 Sb., občanský zákoník, s. 567.

řádu promítaly v jednotném pojetí, a pro jednající za těchto podmínek byl dodržen princip právní jistoty.

3 Krajiní nouze a její exces

Z okolností vylučujících protiprávnost stojí v trestním zákoníku na prvním místě krajiní nouze, která se považuje za institut nejobecnější. Vztah krajiní nouze a nutné obrany lze do jisté míry charakterizovat jako vztah obecného a speciálního, poněvadž útok, který se odvrací jednáním v nutné obraně, je pouze jedním druhem nebezpečí. Definovat stav krajiní nouze lze jako stav, kdy je možné jednu přímo ohroženou hodnotu chráněnou právním řádem uchovat jen obětováním jiné hodnoty. Nestřetává se zde právo proti bezpráví, jako je tomu u nutné obrany, ale právo proti právu a dochází tedy ke kolizi jednotlivých práv.⁴²

Podobné vykládá (s ohledem na dnešní znění zákona) poměr krajiní nouze a nutné obrany i judikát Nejvyššího soudu České republiky⁴³, když stanoví, že při krajiní nouzi vzniká stav nebezpečí pro dva společenské zájmy chráněné trestním zákonem, přičemž jeden z nich je porušen (obětován), aby byl druhý zachráněn. Nutná obrana je naproti tomu jednáním, kterým se odvrací útok na společenské zájmy uvedené v trestním zákoně. Podmínkou takového jednání je, že útok přímo hrozil nebo trval a obrana nebyla zcela zjevně nepřiměřená způsobu útoku. Přitom je nutno brát zřetel na fakt, že u nutné obrany uvedená nepřiměřenost není tímtéž, co proporcionalita u krajiní nouze, a že u nutné obrany není podmínkou, že se útoku dalo vyhnout jinak (subsidiarita), např. přivoláním dalších osob, jako je tomu u krajiní nouze, kde je subsidiarita společně s proporcionalitou podmínkou.

Jiná literatura také dodává, že krajiní nouze často mívá podobu kolize dvou povinností při ochraně různých společenských zájmů, kdy dodržení povinnosti jedné je umožněno jen za cenu porušení povinnosti druhé. Příkladem je povinnost poskytnutí pomoci zraněnému cyklistovi, které lze dostát pouze tak, že porušíme povinnost nezastavovat v místě, kde to je dopravní značkou zakázáno.⁴⁴

K činu za podmínek krajiní nouze je v zásadě oprávněn každý, tedy nejen ten, jehož zájmy jsou ohroženy. V takových případech teorie uznává tzv. pomoc v krajiní nouzi.

⁴² DRAŠTÍK, A. a kol. *Trestní zákoník. Komentář. 1. díl.* Praha: Wolters Kluwer, 2015. s. 247

⁴³ Rozhodnutí Nejvyššího soudu ČR publikované pod R 92/1955 Sb.r.tr.

⁴⁴ ŠÁMAL, P. a kol. *Trestní právo hmotné. 7. vyd.* Praha: Wolters Kluwer, a.s., 2014. s. 212

Jednání v krajní nouzi může být namířeno proti komukoli s výjimkou těch, kteří sami již v dané situaci v krajní nouzi jednají.⁴⁵

S Kubovou je možné souhlasit v názoru, že zájem odborné i laické veřejnosti je většinou soustředěn na mediálně zajímavější téma nutné obrany, zatímco krajní nouze zůstává všeobecně více stranou zájmu. Autorka dodává, že tento fakt je způsoben malou početností situací, na které je v praxi krajní nouze aplikovatelná. Ve výsledku tak dopadá především na přírodní pohromy, jako jsou ničivé povodně či devastující požáry.⁴⁶ Dovolím si na tomto místě s autorkou polemizovat. Menší zájem o krajní nouzi přisuzuji prozaičtějšímu důvodu. Lidé ze své přirozené povahy vyhledávají více příběhy, kde jde o boj dobra proti zlu, práva proti bezpráví. Tyto strany konfliktu lze jasně personifikovat osobou dobrého obránce a zlého útočníka v případech nutné obrany, kde si o skutkovém ději může nezúčastněná osoba velmi snadno utvořit vlastní názor. U krajní nouze tato „přitažlivost“ často chybí, složitě se poměřují způsobené následky a často zcela chybí osoba zlého viníka. Tímto se však dle mého názoru neubírá na prostoru, jenž by měl být problematice věnován.

3.1 Právní úprava

Krajní nouze je upravena v § 28 trestního zákoníku.

(1) Čin jinak trestný, kterým někdo odvrací nebezpečí přímo hrozící zájmu chráněnému trestním zákonem, není trestným činem.

(2) Nejde o krajní nouzi, jestliže bylo možno toto nebezpečí za daných okolností odvrátit jinak anebo způsobený následek je zřejmě stejně závažný nebo ještě závažnější než ten, který hrozil, anebo byl ten, komu nebezpečí hrozilo, povinen je snášet.

Ze znění ustanovení je pak možno dovodit základní podmínky přípustnosti jednání tak, aby jej bylo možno pod krajní nouzi zařadit. Jednající musí činem, který by za jiných okolností byl trestným činem, odvracet:

- nebezpečí,
- přímo hrozící
- zájmu chráněnému trestní zákonem, přičemž

⁴⁵ ŠÁMAL, P. a kol. *Trestní zákoník I. § 1 až 139. Komentář*. 2. vydání. Praha: C. H. Beck, 2012, s. 390

⁴⁶ KUBOVÁ, O. *K některým otázkám krajní nouze*. In: *Bulletin advokacie*. Praha: Česká advokátní komora v Praze. 1998. č. 10. s. 49.

- za dané situace jej nebylo možno odvrátit jinak (subsidiarita) a
- nesmí způsobit stejný nebo ještě horší následek, než hrozil, a
- osoba, které nebezpečí hrozí, nesmí mít povinnost toto nebezpečí snášet.

Při splnění všech výše uvedených podmínek pak bude protiprávnost jednání vyloučena z důvodu krajní nouze na straně jednajícího. V některých případech však dojde k nesplnění jedné nebo více podmínek najednou. Takové situace teorie nazývá excesy či vykročením z mezí, v tomto případě excesem z podmínek krajní nouze. Následky mohou být několikeré a jsou předmětem kapitoly pět této práce.

3.2 Jednotlivé podmínky užití krajní nouze

3.2.1 Nebezpečí

Základní podmínkou, která je pro jednání v krajní nouzi vyžadována, je existence přímo hrozícího nebezpečí. Za nebezpečí je považován obecně stav, který hrozí poruchou společenským zájmům chráněným trestním zákonem.⁴⁷ Původ tohoto nebezpečí není relevantní a může být vyvolán různými faktory. Literatura se víceméně shoduje a uvádí příkladem třídění na nebezpečí vyvolené přírodními silami (např. povodní, požárem), epidemií nakažlivé choroby, divokým zvířetem, lidskou činností (např. při automobilové nehodě), věcí (např. poruchou signalizačního zařízení) nebo kombinací předchozích faktorů.⁴⁸

V určitých případech je za nebezpečí považován i útok člověka, který se jinak posuzuje pro jednajícího za příznivějších podmínek nutné obrany. Dle judikatury půjde o krajní nouzi, a nikoliv o nutnou obranu tehdy, jestliže jednáním jinak trestným je způsobena škoda někomu jinému než útočnickovi.⁴⁹ Takto si lze představit, že za splnění ostatních podmínek krajní nouze bude podle tohoto institutu posuzováno odcizení volně stojícího kola, pokud bude chtít osoba ujet před skupinou útočníků, kteří jí chtějí ublížit. Čin, který by jinak naplňoval skutkovou podstatu krádeže, nebude za těchto okolností trestným činem.

⁴⁷ JELÍNEK, J. a kol. *Trestní právo hmotné: obecná část, zvláštní část*. 6. aktualizované a doplněné vydání. Praha: Leges, 2017, s. 255

⁴⁸ Např. DRAŠTÍK, A. a kol. *Trestní zákoník. Komentář. 1. díl*. Praha: Wolters Kluwer, 2015. s. 247

⁴⁹ Rozhodnutí Nejvyššího soudu Slovenské socialistické republiky publikované pod R 9/88 Sb. rozh. tr.

Naopak za nebezpečí není možné považovat nepříznivé následky jednání, které je po právu. Tak například kladení odporu exekutorovi, pokud odnímá věci postižené exekucí, nebude jednáním v krajní nouzi.⁵⁰

Diskutabilní mohou být případy, kdy nebezpečí vyvolá sama osoba, která pak nebezpečí odvrací. Text ustanovení v trestním zákoníku na rozdíl od občanského zákoníku⁵¹ neobsahuje podmínku, že vyvolal-li nebezpečí vlastní vinou sám jednatel, krajní nouze se na něj nevztahuje. Z toho by leckdo mohl usuzovat, že takové jednání přípustné je.

V zásadě, pokud osoba způsobí nebezpečí z vlastní nedbalosti, může poté za splnění podmínek krajní nouze nebezpečí odvracet. Tak tomu bude například v situaci, kdy osoba způsobí vlastní neopatrností požár své chalupy.⁵² V případě úmyslného vyvolání nebezpečí by však dle mého názoru tento výklad již šel proti smyslu a účelu úpravy, kdy by se povolením takového jednání umožnilo hodnoty, jež má trestní zákon chránit, porušovat. Ilustrativním příkladem z praxe může být jednání osoby, která rozdráždí psa za plotem sousedova pozemku pouze proto, aby z nenávisti k sousedovi mohla tohoto psa později jako „útočícího“ usmrtit.⁵³ Úmyslné jednání, které je vedeno se záměrem vyhnout se trestní odpovědnosti, je tak třeba odmítnout. Jak dodává Kubová, v některých případech by takové jednání mohlo být hodnoceno také jako příprava k trestnému činu.⁵⁴

Nebezpečí musí být skutečné. Pokud je takové nebezpečí jen v mylné představě jednatelova, hovoříme o domnělé či putativní krajní nouzi. Jde o pozitivní omyl o okolnosti vylučující protiprávnost, který se posuzuje podle zásad o skutkovém omylu dle § 18 odst. 4 TZ⁵⁵, a jednatel by mohl v takovém případě být odpovědný jen za nedbalostní trestný čin. Tento závěr podporuje i soudní praxe, která opakovaně stanovila, že pokud existují podmínky krajní nouze pouze v představě pachatele a zároveň nebyly překročeny meze této domnělé (putativní) krajní nouze, pachatel nemůže být odpovědný za úmyslný trestný čin. Nedbalostní zavinění vyloučeno nebude, pokud právě

⁵⁰ ŠÁMAL, P. a kol. *Trestní právo hmotné*. 7. vyd. Praha: Wolters Kluwer, a.s., 2014. s. 213

⁵¹ Srov. §2906 občanského zákoníku

⁵² ŠÁMAL, P. a kol. *Trestní zákoník I. § 1 až 139. Komentář*. 2. vydání. Praha: C. H. Beck, 2012, s. 391

⁵³ ŠÁMAL, P. a kol. *Trestní zákoník I. § 1 až 139. Komentář*. 2. vydání. Praha: C. H. Beck, 2012, s. 391

⁵⁴ KUBOVÁ, O. *K některým otázkám krajní nouze*. In: Bulletin advokacie. Praha: Česká advokátní komora v Praze. 1998. č. 10. s. 50.

⁵⁵ § 18 odst. 4 TZ: „Kdo při spáchání činu mylně předpokládá skutkovou okolnost, která vylučuje jeho protiprávnost, nejedná úmyslně; tím není dotčena odpovědnost za trestný čin spáchaný z nedbalosti.“

z nedbalosti pachatele jeho omyl vzešel, tedy pokud pachatel měl a mohl vědět, že o skutečné nebezpečí nejde.⁵⁶

3.2.2 Přímá hrozba

Nebezpečí musí hrozit přímo, bezprostředně. Tuto podmínku je velmi obtížné obecně vymezit, bude vždy záležet na charakteru konkrétní situace a hledisku věcném i časovém. Teorie tak popisuje přímo hrozícím nebezpečím takový stav, kdy vývoj událostí v nejbližší době nezadržitelně spěje ke škodlivému následku nebo se sice zastavil, ale k poruše postačí nahodilá, avšak reálná událost, která nepříznivý následek způsobí. V prvním případě lze uvažovat například o rozvíjejícím se požáru, který by se bez pokácení části lesa rozšířil i na přilehlé stavení, nebo rozbití dveří a zastavení odtoku vody v bytě u souseda, který bydlí o patro výše a není doma. Druhou situací může být unikající plyn v bytě, přičemž k výbuchu postačí, aby někdo zazvonil na zvonek u dveří.

O krajní nouzi se naopak jednat nebude, pokud nebezpečí již pominulo nebo může teoreticky hrozit někdy v budoucnosti, ale nikoliv bezprostředně.⁵⁷ Tak Nejvyšší soud ČR shledal, že „vozidlo, které zůstalo stát při jízdě do strmého vrchu v prostoru parkování vozidel návštěvníků automobilových závodů, mohlo nanejvýš určitým způsobem komplikovat pohyb jiných vozidel, ale rozhodně nepředstavovalo žádné konkrétní nebezpečí, zejména ne nebezpečí, které by hrozilo přímo. Z ničeho nevyplývá, že by mělo ihned dojít např. ke kolizi s nějakým jiným vozidlem. Důsledky, které obviněný prezentoval jako nebezpečí vyplývající z toho, v jaké situaci zůstalo stát vozidlo řízené až dosud jeho manželkou, měly jen velmi obecnou povahu a skutečný vývoj událostí k nim nijak konkrétně ani nesměřoval.“⁵⁸

3.2.3 Zájem chráněný trestním zákonem

U této podmínky text ustanovení hovoří o zájmu, který je chráněný trestním zákonem. Tím je dle § 110 TZ rozuměn trestní zákoník a podle povahy věci i zákon o soudnictví ve věcech mládeže a zákon o trestní odpovědnosti právnických osob. Je tak ponechán prostor, aby do budoucna i tyto dva zákony obsahovaly další skutkové podstaty jednotlivých trestných činů. Avšak doposud tomu tak nikdy nebylo a v současné úpravě

⁵⁶ Např. Rozhodnutí Nejvyššího soudu Slovenské socialistické republiky publikované pod R 10/80 Sb. rozh. tr.

⁵⁷ ŠÁMAL, P. a kol. *Trestní zákoník I. § 1 až 139. Komentář*. 2. vydání. Praha: C. H. Beck, 2012, s. 392 nebo DRAŠTÍK, A. a kol. *Trestní zákoník. Komentář. 1. díl*. Praha: Wolters Kluwer, 2015. s. 247-248.

⁵⁸ Usnesení Nejvyššího soudu ČR, sp. zn. 7 Tdo 272/2016 ze dne 2.3.2016

jsou veškeré skutkové podstaty obsaženy pouze v trestním zákoníku. Z tohoto důvodu je tedy trestním zákonem myšlen pouze trestní zákoník.

Chráněným zájmem je objekt, jakožto jeden z obligatorních znaků skutkové podstaty každého trestného činu (individuální objekt). Jednotlivé trestné činy jsou pak taxativně vyjmenovány ve zvláštní části trestního zákoníku, přičemž jsou rozděleny do hlav a dílů dle společných rysů (objekt druhový). Z konkrétních hodnot, které trestní zákoník chrání u jednotlivce, se uvádí především život, zdraví a svobody člověka, jeho soukromí a rodinný život, majetek atd. Zájmy společnosti pak spočívají například v ochraně životního prostředí, veřejného pořádku či obecné bezpečnosti.

Vždy se však musí jednat o zájmy vypočtené trestním zákoníkem, neboť ty zájmy, které trestní zákoník nechrání, nemohou být chráněny ani jednáním v krajní nouzi. Dle Šámalova komentáře je nutné tyto zájmy chápat kvalitativně a nikoliv z pohledu intenzity. Na tento fakt je třeba pamatovat zvlášť v případech, kdy je trestný čin podmíněn určitou kvantitativně vyjádřenou hranicí. Například trestný čin krádeže podle § 205 odst. 1 písm. a) TZ je podmíněn vznikem škody nikoliv nepatrné, tedy škody ve výši 5 000 Kč a vyšší. Při dodržení ostatních podmínek je tak možné uvažovat o jednání v krajní nouzi při ochraně majetku bez ohledu na to, jakou má majetek hodnotu. Lze se ztotožnit s názorem, že pokud by měl být připuštěn opačný výklad, docházelo by se k absurdním závěrům, kdy by jednající před odvrácením nebezpečí musel nejdříve pečlivě zvažovat hodnotu majetku, který bude bránit. To však dozajista nelze po jednajícím požadovat, pokud odvrací přímo hrozící nebezpečí.⁵⁹

3.2.4 Subsidiarita

Další podmínkou pro jednajícího v krajní nouzi je, že nebylo možné nebezpečí odvrátit jinak, tzv. subsidiarita. Tato podmínka vychází z faktu, že v krajní nouzi je újma většinou způsobována osobám, které nebezpečí samy nevyvolaly. Proto pokud je možné se způsobení takové újmy vyhnout, tedy odvrátit nebezpečí jinak, je nutné tak učinit.⁶⁰

Dle ustálené judikatury je však při hledání možností, jak nebezpečí odvracet jinak, třeba brát v potaz jen ty reálné možnosti jednajícího, které jsou způsobilé odvrátit

⁵⁹ ŠÁMAL, P. a kol. *Trestní zákoník I. § 1 až 139. Komentář*. 2. vydání. Praha: C. H. Beck, 2012, s. 392

⁶⁰ ŠÁMAL, P. a kol. *Trestní právo hmotné*. 7. vyd. Praha: Wolters Kluwer, a.s., 2014. s. 213

nebezpečí spolehlivě a včas.⁶¹ Tak je například možné zvažovat, že řidič vozidla čelil krajní nouzi, pokud usedl za volant v podnapilém stavu jen proto, aby po dopravní nehodě zajistil lékařskou pomoc pro jiného zraněného účastníka nehody.⁶²

Jisté problémy byly v minulosti spojeny s výkladem pojmu „jinak“. Dle příspěvku Kubové nečiní posouzení situace problémy, pokud existuje pouze jediný způsob, jak nebezpečí odvrátit. Taktéž nebude pravděpodobně obtížné zvolit adekvátní postup, pokud lze mezi několika způsoby, jak nebezpečí odvrátit, najít řešení, které žádný negativní následek nezpůsobí. Takovým řešením je bezpochyby útěk, tedy způsob, který cizí zájmy neporuší a situace krajní nouze tak vůbec nenastane. Spornou je ovšem situace, kdy každý z více způsobů odvrácení nebezpečí s sebou nese negativní následek ve smyslu způsobení různě velké újmy.⁶³

Výklad, že podmínky krajní nouze v takovém případě vůbec nemohou vzniknout, jelikož ať budeme odvracet nebezpečí jakýmkoliv způsobem, vždy bude existovat druhý a další („jiný“) způsob, jak nebezpečí odvrátit, považuji za zcela absurdní. Takový výklad se naštěstí nikdy neujal.

Někteří autoři však tvrdí, že v případě existence dvou a více možností odvrácení nebezpečí je třeba volit tu, která způsobí nejmenší škodu. Jelínek tvrdí, že například dezorientovaná osoba, které hrozí, že ve sněhové vánici v horách umrzne, musí ke vniknutí do nalezeného opuštěného stavení zvolit co nejméně škodlivý způsob. Tedy například rozbít skleněnou výplň u okna namísto zničení hlavních vchodových dveří.⁶⁴

Přikláním se k názoru, že tato teorie je přinejmenším sporná. Jednak klade na jednajícího opět vyšší nároky, přičemž lze pochybovat o schopnosti jednajícího racionálně volit co nejméně škodlivé řešení v situaci, kdy je pod tlakem bezprostředního nebezpečí. Situace se mu tak v daném okamžiku bude často jevit zcela odlišně než soudu, který by splnění podmínek následně posuzoval. Druhým důvodem je znění ustanovení, které vyžaduje poměrování následku nebezpečím hrozícího vůči následku způsobenému,

⁶¹ Rozhodnutí Nejvyššího soudu Československé socialistické republiky publikované pod R 26/1972 Sb. rozh. tr.

⁶² Rozhodnutí Nejvyššího soudu Československé socialistické republiky publikované pod R 19/1968 Sb. rozh. tr.

⁶³ KUBOVÁ, O. *K některým otázkám krajní nouze*. In: Bulletin advokacie. Praha: Česká advokátní komora v Praze. 1998. č. 10. s. 50.

⁶⁴ JELÍNEK, J. a kol. *Trestní právo hmotné: Obecná část. Zvláštní část*. 6. vydání. Praha: Leges, 2017, s. 256.

a nikoliv následek způsobený vůči následkům, které potenciálně mohly být způsobeny. Souhlasím se Šámal, že tento extenzivní výklad by se měl použít pouze jako určitý korektiv v případech zcela nevhodného způsobu odvracení nebezpečí, a ne jako pravidelný požadavek kladený na jednajícího v krajní nouzi.⁶⁵

Termínem odvracení nebezpečí jinak je tak třeba chápat pouze možnost odvrátit nebezpečí bez způsobení negativního následku, jak ostatně plyne i z relativně nového rozhodnutí Nejvyššího soudu, který výslovně uvedl, že „*znakem krajní nouze je její subsidiarita. To znamená, že za daných okolností konkrétního případu nelze nebezpečí, které přímo hrozí chráněnému zájmu, odvrátit jinak než právě porušením jiného chráněného zájmu*“.⁶⁶

3.2.5 Proporcionalita

Proporcionalita úzce souvisí s účelem celého institutu v současné právní úpravě. Tím je znemožnění stíhání osoby, která v situaci bezprostředního nebezpečí dokáže správně stanovit, který právní zájem je více hoděn zachování a druhý zájem v daném momentu obětovat. Pro splnění podmínky proporcionality se tedy vyžaduje, aby jednáním v krajní nouzi nebyl způsoben následek zřejmě stejně závažný nebo ještě závažnější než ten, který hrozil.

Tato úměrnost vyjadřuje myšlenku, že nelze připustit, aby při ochraně určité hodnoty byla porušena hodnota stejně významná, nebo dokonce ještě významnější. Opak by v podstatě znamenal, že jednání v krajní nouzi neztrácí povahu materiální protiprávnosti činu.⁶⁷

Zde se lze odvolat na staletými zažitou zásadu vyjádřenou latinsky: „*De duobus malis minus est semper eligendum*“ (Ze dvou zel je vždy třeba zvolit to menší).

Proporcionalita musí být vážena jak z hlediska objektivního, tak i z hlediska subjektivního. Objektivní hledisko bude odrážet jakýsi žebříček hodnot, který společnost uznává. Ačkoli neexistuje přesná hierarchie chráněných hodnot, jistý trend je možné vysledovat například z řazení jednotlivých hlav ve zvláštní části trestního zákoníku. Ochrana života a zdraví bude obecně stavěna výše než ochrana majetkových hodnot.

⁶⁵ ŠÁMAL, P. a kol. *Trestní zákoník I. § 1 až 139. Komentář*. 2. vydání. Praha: C. H. Beck, 2012, s. 393

⁶⁶ Usnesení Nejvyššího soudu ČR, sp. zn. 7 Tdo 272/2016 ze dne 2.3.2016

⁶⁷ Usnesení Nejvyššího soudu ČR, sp. zn. 7 Tdo 272/2016 ze dne 2.3.2016

V krajní nouzi tak bude možno jistě užít bez dovolení majitele telefon, pokud to je nutné k přivolání záchrany pro těžce raněného. Stanovit hierarchii hodnot však nelze absolutně. Pro porovnání způsobeného následku a následku, který hrozil, musíme srovnat zájmy, jež mají být v obou případech porušeny, a také intenzitu takového porušení. V případě stejných chráněných zájmů to pak bude především intenzita (rozsah) porušení, jež bude porovnávána.

Proto podmínku proporcionality nesplní jednání pachatele, který obětoval cizí život za účelem záchrany vlastního. Podmínka by však mohla být splněna, pokud bude obětováním jednoho lidského života zachráněn život více lidí.⁶⁸

Nutné je však z tohoto hlediska také připustit, že velká intenzita porušení u zájmu obecně méně důležitého může dostat z hlediska krajní nouze přednost před malou intenzitou porušení zájmu jindy důležitějšího. Proto bude nutné z objektivního hlediska vždy pečlivě zkoumat veškeré okolnosti a souvislosti konkrétní situace.⁶⁹

Tímto náhledem bude jednáním v krajní nouzi i nepatrné ublížení na zdraví za účelem předejití značné škodě nebo škodě velkého rozsahu, a to i přesto, že jinak zdraví člověka je hodnotou nepochybně vyšší než ochrana majetku. Stejně tak k záchraně významných skupinových zájmů mohou být obětovány jednak méně závažné zájmy skupinové nebo i významnější zájmy individuální. Naproti tomu k ochraně zájmu jednotlivce je možné porušit i méně významné zájmy skupinové.⁷⁰

⁶⁸ Usnesení Nejvyššího soudu Slovenské socialistické republiky ze dne 11. 12. 1980, sp. zn. 3 To 72/80, publikováno pod R 20/1982 Sb. rozh. tr.

Pozn.: Dle velmi tragického skutkového děje hrozil otec usmrcením třem svým dětem, pokud tyto neuškrtní svou babičku (matku obviněného). Veškerý děj se odehrál v otcem uzamčeném a hlídaném pokoji, kdy nejstarší z dětí, které již bylo trestně odpovědné, babičku opravdu zaškrtilo. Ačkoliv zde soud vrátil případ k posouzení nižší instancí, uvedl, že pokud se prokáže, že dítě čin provedlo opravdu z důvodu obavy o život svůj i svých sourozenců, bude protiprávnost takového činu vyloučena z důvodu krajní nouze. Jinak by tomu bylo, pokud by byl čin proveden pouze z důvodu obavy o život vlastní.

Ačkoliv lze jistě za tohoto skutkového děje rozhodnutí soudu pochopit a do jisté míry s ním i sympatizovat, považují obecný závěr vycházející z tohoto rozhodnutí za velmi kontroverzní. Pokud zůstaneme v rovině právní, je možné najít rozpor s čl. 2 Úmluvy o ochraně lidských práv a základních svobod, vyhlášené v ČR pod č. 209/1992 Sb., když ten připouští zbavení života pouze v obraně proti nezákonnému násilí. To je však v ČR umožněno jednáním v nutné obraně, nikoliv v krajní nouzi.

Toto rozhodnutí však naráží především na otázky morální a etické. Právo a morálka spolu dle mého názoru úzce souvisí, velmi známá je formule (nejen) amerických iusnaturalistů Dworkina a Fullera, že právo je minimem morálky. Lze si tak položit otázku, zda je morální připustit, a to i v té nejjobecnější rovině, možnost člověka rozhodovat o životě člověka jiného. Tento problém je taktéž znám jako „The trolley problem“ a je velmi dobře rozebrán například v kurzech „The Justice“ vedeném profesorem Harvardské univerzity Michaelem J. Sandelem.

⁶⁹ DRAŠTÍK, A. a kol. *Trestní zákoník. Komentář. 1. díl*. Praha: Wolters Kluwer, 2015. s. 248.

⁷⁰ R 19/1968 Sb. rozh. tr. Citováno z: ŠÁMAL, P. a kol. *Trestní právo hmotné. 7. vyd.* Praha: Wolters Kluwer, a.s., 2014. s. 215

Vzít v úvahu je nutné i subjektivní hledisko jednatelů, tedy jeho individuální posouzení situace v době činu. To je v textu ustanovení vyjádřeno termínem „zřejmě“. Je tak třeba vycházet ze situace, jak se jevila v daném okamžiku jednatel osobě. Šámal a další autoři z toho vyvozují, že podmínky krajní nouze ohledně proporcionality jsou splněny i tehdy, jestliže se předpokládá nezpůsobení následku „zřejmě stejně závažného nebo ještě závažnějšího“, který je právě na subjektivním hodnocení založen, nakonec nesplní.⁷¹

3.2.6 Povinnost nebezpečí snášet

Poslední vyžadovanou podmínkou u krajní nouze je, že osoba, které nebezpečí hrozí, nemá povinnost toto nebezpečí, které by jinak bylo odvráceno, snášet. Obráceně a možná lépe řečeno, pokud má osoba zvláštní povinnost určitý druh nebezpečí snášet, nemůže se této povinnosti zbavit odkazem na krajní nouzi. Tato podmínka se vrátila do textu ustanovení se zněním současného trestního zákoníku v roce 2009, nicméně i předtím byla judikaturou dovozována a požadována.

Důvodová zpráva k opětovnému zavedení podmínky uvádí, že je směřována na osoby např. z titulu jejich zaměstnání (ošetřovatel v nemocnici) nebo postavení (voják ve válce). Povinnost snášet nebezpečí ukládají určitým kategoriím osob zvláštní předpisy, a tyto osoby se jí nemohou vyhnout poukazem na své vlastní ohrožení.⁷²

Za typické představitele těchto osob můžeme považovat příslušníky policejních, hasičských a záchranných sborů při výkonu jejich činnosti, lékaře při nebezpečí nakažení chorobou od pacienta, člena posádky horské služby atd. Jako u většiny ostatních podmínek je nutno přistupovat i k povinnosti snášet nebezpečí nikoli absolutně a brát tak v úvahu, zda je ještě spravedlivé tuto povinnost v extrémních situacích vyžadovat. Literatura i komentáře shodně uvádějí příklad lékaře bez potřebných ochranných prostředků a náležitého vybavení, po kterém nelze spravedlivě požadovat, aby léčil pacienta se smrtelnou a vysoce nakažlivou chorobou. Co ovšem požadovat lze, je, aby si takový lékař příslušné vybavení a pomůcky obstaral a pomoc poté včas a náležitě poskytl.

⁷¹ ŠÁMAL, P. a kol. *Trestní zákoník I. § 1 až 139. Komentář*. 2. vydání. Praha: C. H. Beck, 2012, s. 395 nebo shodně NOVOTNÝ, F., RŮŽIČKA, M. *Trestní kodexy. Trestní zákon, trestní řád a související předpisy (komentář)*. 2. doplněné vydání. Praha: Eurounion, 2002, s. 45

⁷² Důvodová zpráva k § 28 trestního zákoníku.

Pokud někdo pomáhá v odvracení nebezpečí osobě, kterou stíhá povinnost nebezpečí snášet, nelze ani u něj vyloučit odpovědnost s poukazem na krajní nouzi, tzn. v těchto situacích se pomoc v krajní nouzi nepřipouští.⁷³

3.3 Excesy v podmínkách krajní nouze

Stručně a jednoduše řečeno, vybočení z mezí krajní nouze signalizuje, že nebyla dodržena jedna nebo více z výše uvedených podmínek. Z teoretického hlediska by ovšem bylo vhodné odlišit podmínky, jež vůbec stav krajní nouze (nebo jiné okolnosti vylučující protiprávnost) vytvoří, a za jejichž naplnění je právem teprve umožněno v krajní nouzi jednat a podmínky, které posléze vlastní dovolené chování ohraničují. Jak rozebírá ve své publikaci Vokoun, nejsou-li totiž splněny podmínky konstituující samotný stav krajní nouze, nevznikne ani právo v krajní nouzi jednat. Následné hodnocení mezi dovoleného jednání postrádá smysl, jelikož zde ani podmínky pro stav krajní nouze nebyly vytvořeny. Naopak pokud jednající za existence stavu krajní nouze překročí meze dovoleného jednání, nezpůsobí tím zánik samotného stavu krajní nouze, který tu bude i bez takového excesu. Do první kategorie se dle této teorie řadí existence přímo hrozícího nebezpečí, neexistence možnosti odvrátit nebezpečí jinak (subsidiarita) a také neexistence povinnosti nebezpečí snášet. Do druhé kategorie tak spadá jen podmínka proporcionality. Nicméně autor sám také připouští, že z hlediska praxe toto rozlišování zcela nutné není, jelikož při neexistenci první kategorie podmínek či vykročení z mezí dovoleného jednání budou následky pro pachatele stejné, resp. nebudou se odvíjet od toho, která kategorie podmínek absentovala.⁷⁴

Na to lze ostatně usuzovat i ze samotného textu § 41 písm. g) TZ⁷⁵, v němž o uvedeném dělení nenajdeme žádnou zmínku. Pro účely praxe na toto dělení nehledí ani judikatura:

„O vybočení z mezí krajní nouze (exces) podle trestního zákoníku jde tehdy, jestliže zde některé její podmínky naplněny byly, tedy stav byl krajní nouzi blízký, ale nebyly tu

⁷³ ŠÁMAL, P. a kol. *Trestní zákoník I. § 1 až 139. Komentář*. 2. vydání. Praha: C. H. Beck, 2012, s. 394

⁷⁴ VOKOUN, R. *Vybrané aktuální otázky nutné obrany a krajní nouze*. Praha: Universita Karlova, 1989. Acta Universitatis Carolinae: Iuridica Monographia, s. 61-62

⁷⁵ § 41 písm. g) TZ: „Soud jako k polehčující okolnosti přihlédne zejména k tomu, že pachatel spáchal trestný čin odvraceje útok nebo jiné nebezpečí, aniž byly zcela splněny podmínky nutné obrany nebo krajní nouze...“

dány podmínky krajní nouze zcela ve všech směrech. Teorie i praxe tu rozlišuje případy, kdy:

- a) způsobený následek jednání byl zřejmě stejně závažný nebo ještě závažnější, než který hrozil (vybočení z mezí požadavku proporcionality - *exces intenzivní*),
- b) jednání bylo provedeno v době, kdy nebezpečí přímo nehrozilo, tedy došlo k němu předtím, než hrozilo přímo, anebo bylo provedeno v době, kdy již pominulo (vybočení z časových mezí - *exces extenzivní*),
- c) nebezpečí bylo možno odvrátit jinak, a to bez následků nebo alespoň s méně závažnými následky (vybočení z požadavku subsidiarity),
- d) byla tu povinnost nebezpečí snášet.⁷⁶

V následujících podkapitolách se pokusím uvést a zdůraznit, které případy a proč soudy vyhodnotily jako vykročení z jednotlivých podmínek.

3.3.1 Exces extenzivní

V prvním rozhodnutí soud neshledal existenci nebezpečí, které by hrozilo přímo, bezprostředně pro odsouzeného, který argumentoval jednáním v krajní nouzi, když odmítl nastoupit do výkonu trestu s odůvodněním, že mu ve věznici nebude poskytnuta náležitá terapie, která mu byla doporučena k zotavení ze zranění. Soud tuto argumentaci nepřipustil (mimo jiné) s odůvodněním, že „o jednání v krajní nouzi se nemohlo jednat již z toho důvodu, že se obviněný obával o obecnou kvalitu svého budoucího léčení ve věznici a nejednalo se tak o konkrétní nebezpečí pro jeho zdraví, které by bylo přímo hrozící ve smyslu § 28 odst. 1 trestního zákoníku. Již tato absence akutního ohrožení jeho zdraví či života vylučuje možnost užít ustanovení o krajní nouzi. Obviněný tedy nemohl jednat v krajní nouzi, když samotným dostavením se do věznice k nástupu trestu odnětí svobody nemohlo být jeho zdraví nijak ohroženo.“⁷⁷

Taktéž v dalším případě soud nepřipustil aplikaci krajní nouze z důvodu neexistence přímo hrozícího nebezpečí. Na něj (potažmo na stav krajní nouze) se odvolával řidič, který v rozporu s jinými právními předpisy vlekl za svým nákladním vozem na tažné tyči plně naloženou těžkou soupravu složenou z nepojízdného tahače a přívěsu, která již

⁷⁶ Usnesení Nejvyššího soudu ČR, sp. zn. 6 Tdo 871/2013 ze dne 21. 11. 2013

⁷⁷ Usnesení Nejvyššího soudu ČR, sp. zn. 7 Tdo 247/2017 ze dne 26. 7. 2017

předtím několik hodin stála odstavena mimo vozovku a byla jako nepojízdná i řádně označena. Při jízdě na tažné tyči však došlo v důsledku přetížení soupravy k dopravní nehodě, při níž zemřel člověk. Soud konstatoval, že „stav, který je soudem zjišťován, tj. řádně výstražným trojúhelníkem označená nepojízdná souprava stojící pro ostatní účastníky silničního provozu na přehledném místě, není proto možno objektivně označit za takový, který v něm shledává dovolatel, tj. umožňující oprávněnost konstatování, že odtah samostatně nepojízdné jízdní soupravy – nákladního automobilu ... a za ním připojeného přívěsu ..., byl jedním v krajní nouzi. Jakkoli se obviněný o to snaží soudy přesvědčit, nelze mu přisvědčit v jeho názoru, že tímto odtahem bylo odvráceno přímo hrozící nebezpečí. Za to je pokládáno jen takové, jež v důsledku vývoje událostí spěje k rychlé poruše. Nic takového z provedeného dokazování nevyplývá.“⁷⁸

Oproti předchozím rozhodnutím, u následujícího naopak soud konstatoval, že nebezpečí již pominulo. Šlo o skutkový stav, kdy si pachatel přišel „srovnat účty“ do domu poškozených za předchozí napadení svého tchána, přičemž byl později uznán vinným přečinem porušování domovní svobody podle § 178 odst. 1, 2 TZ. Proti tomuto rozhodnutí argumentoval obviněný tím, že přišel bránit svého tchána z důvodu obavy o jeho zdraví. Nicméně soud tuto argumentaci odmítl a uvedl, že „je nepochybné, že důvodem příchodu do domu poškozených a incidentu byla snaha si to vyřídit s poškozenými za napadení J. V., nikoliv obavy o zdraví J. V. Lze tedy uzavřít, že obviněný nemohl jednat v krajní nouzi, jestliže při vědomí skutečnosti, že mělo dojít k fyzickému napadení jiné osoby, která se již nenacházela v ohrožení, čehož si musel být obviněný vědom, porušil domovní svobodu poškozeného, veden úmyslem potrestat poškozeného za jeho předchozí chování, které vedlo k ublížení na zdraví jiné osoby.“⁷⁹

3.3.2 Exces intenzivní

Testem proporcionality neprošel pachatel, který za účelem odvezení jiné osoby, jež utrpěla zranění, které ji však neohrožovalo na životě, nejprve vylomil uzamčené dveře, aby se následně zmocnil klíčů od cizího vozu, s nímž bez dovolení majitele odjel. Při nepozornosti cestou do nemocnice vjel na rozsvícený železniční přejezd, kde se střetl s projíždějícím vlakem a následkem srážky byla (kromě majetkové škody) oběma způsobena i mnohonásobná závažná zranění. Soud se k podmínce proporcionality

⁷⁸ Usnesení Nejvyššího soudu ČR, sp. zn. 6 Tdo 1083/2016 ze dne 27. 9. 2016

⁷⁹ Usnesení Nejvyššího soudu ČR, sp. zn. 3 Tdo 443/2017 ze dne 10. 5. 2017

vyjádřil tak, že „poškozený si nejprve při sportovní aktivitě způsobil poranění hlavy provázené ztrátou vědomí, které ho však bezprostředně neohrožovalo na životě. Naproti tomu, obviněný svým následným jednáním porušil zájem na ochraně domovní svobody, zájem na ochraně vlastnictví a zejména, a především zájem na ochraně zdraví, a to způsobem zjevně závažnějším, než jaký v tom okamžiku hrozil. Byť tedy obviněný projevil snahu chránit zdraví poškozeného, činil tak zcela nevhodným a nesprávným způsobem.“⁸⁰

3.3.3 Nedodržení podmínky subsidiarity

V již zmíněném rozhodnutí Nejvyšší soud neuznal argumentaci obviněného, který řídil po předchozím požití alkoholických nápojů z důvodu, že jeho manželku postihla náhlá zdravotní indispozice za okolností, kdy se vozidlo nacházelo ve strmém kopci a bránilo volnému průjezdu jiných vozidel. Dále obviněný zdůraznil, že řízení vozidla se ujal jen proto, aby ho zaparkoval na vhodné místo. Nejvyšší soud uvedl, že „odhlédne-li se od obecné a nekonkrétní povahy důsledků, které mohly případně vyplývat z toho, v jakém místě se vozidlo nacházelo po zastavení, pak za daných okolností bylo možné těmto důsledkům snadno předejít jinak než tím, že obviněný se sám ve stavu vylučujícím způsobilost ujal řízení vozidla. Tak bylo možné např. požádat řidiče některého z jiných vozidel nebo se obrátit na policisty, kteří na místě dohlíželi na situaci.“⁸¹

Podobnou úvahu, i když v situaci více se blížící podmínkám krajní nouze, zvolil Nejvyšší soud pro řidiče automobilu, kterému byla naměřena hladina alkoholu v krvi ve výši 1,54 promile. Obviněný namítal, že jednal v krajní nouzi, aby odvrátil nebezpečí, které hrozilo jeho dceři. Té se se během noci udělalo nevolno, měla křeče a bolesti, přičemž obviněný se pod dojmem, že jde o ohrožení jejího života, rozhodl odvézt ji do nemocnice. Soud zde konstatoval, že podmínky jednání v krajní nouzi splněny nebyly, když bylo prokázáno, že pomoc dceři obviněného bylo možno zajistit telefonickým přivoláním lékařské pomoci. To mohl obviněný učinit, jelikož jeden ze sousedů, kterého obviněný bezvýsledně žádal o odvoz dcery, byl ochoten telefon použít. Soud nicméně zároveň uznal, že obviněný jednal za okolností blížících se podmínkám krajní nouze.⁸²

⁸⁰ Usnesení Nejvyššího soudu ČR, sp. zn. 6 Tdo 871/2013 ze dne 21. 11. 2013

⁸¹ Usnesení Nejvyššího soudu ČR, sp. zn. 7 Tdo 272/2016 ze dne 2.3.2016

⁸² Rozhodnutí Nejvyššího soudu České a Slovenské Federativní republiky publikované pod R 17/1991 Sb. rozh. tr. Citováno z: FENYK, J. a kol. *Trestní zákoník a trestní řád: průvodce trestněprávními předpisy a judikaturou. 1. díl Trestní zákoník*, Praha: Linde, 2010, s. 189-190

3.3.4 Nesplnění povinnosti nebezpečí snášet

U poslední možnosti vykročení z mezí krajní nouze, resp. jednání, kdy není vůbec podmínka pro jednání v krajní nouzi splněna, se mi nepodařilo nalézt konkrétní soudní rozhodnutí. Domnívám se tak, že posuzování této podmínky v konkrétních případech soudy nebude činit větší problémy.

Teoretickou otázkou může však být, do jaké míry lze spravedlivě požadovat po osobách s povinností nebezpečí snášet, aby tak činily. Samozřejmě, jak bylo již uvedeno výše, nelze tuto povinnost chápat zcela absolutně a v každém případě by měla zvítězit racionalita. Jelínek⁸³ dokonce uvádí, že zakotvení této podmínky může být v řadě případů příliš přísné a nepřiměřené. Jazykový výklad textu této podmínky by pak mohl vylučovat škálu případů, které by jistě bylo vhodné pod krajní nouzi zařadit. Řešení vidí v omezení podmínky povinnosti nebezpečí snášet pouze na institut omluvné krajní nouze, jak je znám například z německé (§ 35 StGB) nebo polské (čl. 26 § 2 KK) právní úpravy. Po jejich vzoru by tak tato povinnost nebyla brána v potaz, pokud by byl zachraňován právní statek vyšší hodnoty než ten, kterému hrozila porucha.

Další potenciální otázkou může být vymezení, odkud povinnost snášet nebezpečí pramení. Slovenská úprava⁸⁴ hovoří o tom, že taková povinnost musí plynout ze všeobecně závazného právního předpisu. Lze si tak například klást otázku, zda absence tohoto vymezení v české právní úpravě nenabízí prostor pro širší možnosti výkladu.

3.4 Zhodnocení a návrhy de lege ferenda

Právní úpravu krajní nouze považuji za zdařilou, přičemž obecnost či neurčitost některých výrazů nelze dle mého názoru považovat za slabinu ustanovení, a to z důvodu umožnění aplikace krajní nouze na co nejširší množství případů, pokud k tomu budou splněny podmínky a spravedlivé okolnosti. Neurčitost pojmů je také průběžně vyvažována soudní interpretací.

Přestože to osobně považuji za nadbytečné, je možné do budoucna uvažovat o zpřesnění slovního spojení „odvracení nebezpečí jinak“, aby nebylo ani pro laiky pochyb,

⁸³ JELÍNEK, J. a kol. *Trestní právo hmotné: obecná část, zvláštní část*. 6. aktualizované a doplněné vydání. Praha: Leges, 2017, s. 257

⁸⁴ § 24 odst. 2 zákona č. 300/2005 Z.z., trestný zákon

že v prvé řadě je nezbytné se snažit o eliminaci nebezpečí takovým způsobem, který nepůsobí žádnou škodu.

Taktéž by si podrobnější diskuzi zasloužila speciální úprava krajní nouze v případech, kdy dochází k obětování lidského života za účelem záchrany více lidských životů. Jak bylo uvedeno a rozebráno výše, soud již takové jednání připustil a subsumoval pod jednání v krajní nouzi.⁸⁵ Každý lidský život je však zcela výjimečná a specifická hodnota, kterou nelze jednoduše kvantitativně porovnávat a určit, že obětování jednoho života je méně závažným následkem než smrt, která hrozí dvěma a více lidem. Určitým řešením by mohla být úprava speciální krajní nouze pro jednání, které by jinak bylo trestnými činy proti životu.⁸⁶ V těchto případech by se kromě podmínek krajní nouze dle § 28 TZ vyžadovalo navíc svolení osoby, která s obětováním svého života souhlasí. Taktéž by se v těchto situacích musela vyloučit aplikace pravidla stanoveného v § 30 odst. 3 TZ.⁸⁷

⁸⁵ Usnesení Nejvyššího soudu Slovenské socialistické republiky ze dne 11. 12. 1980, sp. zn. 3 To 72/80, publikováno pod R 20/1982 Sb. rozh. tr.

⁸⁶ Hlava I díl 1 zvláštní části trestního zákoníku – zejména trestný čin vraždy podle § 140 TZ a trestný čin zabití podle § 141 TZ

⁸⁷ § 30 odst. 3 TZ: „S výjimkou případů svolení k lékařským zákrokům, které jsou v době činu v souladu s právním řádem a poznatky lékařské vědy a praxe, nelze za svolení podle odstavce 1 považovat souhlas k ublížení na zdraví nebo usmrcení.“

4 Nutná obrana a její exces

Nutnou obranu lze do jisté míry považovat za zvláštní případ krajní nouze. Je tomu tak proto, že útok, který se odvrací, je pouze jedním druhem nebezpečí. Její podmínky jsou však stanoveny odlišně od obecné krajní nouze, a to z důvodu, že jednající v nutné obraně tentokrát nehájí své právo proti jinému právu, nýbrž proti bezprávnému útoku. Následky jednání obránce míří proti útočníkovi a postihují tak právě toho, kdo útok vyvolal. Na rozdíl od krajní nouze tedy újma nevzniká komukoliv, ale jen konkrétnímu útočníkovi. Není důvodu proč by ten, kdo porušuje právo, měl požívat zvláštní ochrany, a úprava nutné obrany musí tedy pro obránce být benevolentnější, než je tomu v případě krajní nouze.

Smyslem nutné obrany je umožnit ochranu významných zájmů, ať již obráncových nebo jiných osob v situacích, kdy ochrana ze strany státu chybí nebo je evidentní, že nemůže přijít včas. Přitom je třeba vycházet ze zásady, že za riziko vyvolané útokem by měl odpovídat útočník, nikoliv obránce. Útočník svým jednostranným chováním vyvolal situaci, při které bylo použito nutné obrany, a proto je třeba vykládat toto ustanovení ve prospěch obránce velmi výrazně a široce, protože jen v takovém případě budou mít obránci napříště k odvracení útoků motivaci.⁸⁸

S obecnou definicí nutné obrany se lze setkat opakovaně v odborné literatuře i v judikatuře⁸⁹, přičemž pro účely této práce využiji recentní nález⁹⁰ Ústavního soudu, který charakterizuje podstatu nutné obrany jako jednání, kterým se odvrací nebezpečí vznikající útokem na zájmy chráněné trestním zákoníkem. Čin bránící se osoby pak, při dodržení podmínek a mezi nutné obrany, nebude trestným činem. Obránce totiž odvracením útoku chrání tytéž zájmy, které chrání sám trestní zákoník, a nejedná tak proti účelu trestního zákoníku, ale naopak ve shodě s ním.

Podobnost s krajní nouzí lze spatřovat v tom, že i u nutné obrany dochází ke střetu zájmů na ochranu různých společenských vztahů. Zde stojí na jedné straně zájem napadený útokem, např. zdraví nebo život poškozeného obránce, a naproti tomu zájem na zdraví či životě útočníka. Dalším faktorem společným oběma institutům je, že vylučují

⁸⁸ ŠÁMAL, P. a kol. *Trestní zákoník I. § 1 až 139. Komentář*. 2. vydání. Praha: C. H. Beck, 2012, s. 399

⁸⁹ Např. usnesení Nejvyššího soudu ČR, sp. zn. 3 Tdo 1566/2016 ze dne 4. 1. 2017 nebo rozsudek Nejvyššího soudu ČR, sp. zn. 30 Cdo 3094/2014 ze dne 14. 6. 2016

⁹⁰ Nález Ústavního soudu ČR ze dne 26. 4. 2016, sp. zn. I. ÚS 3235/15

nebezpečnost činu pro společnost, jsou naopak společnostmi žádány, takže „čin provedený v nutné obraně není trestným činem a nemůže být postižen trestem nebo jinou sankcí.“⁹¹

V nutné obraně může jednat i člověk, proti kterému není útok veden. Jak uvedl Nejvyšší soud SSR v jednom z klíčových rozhodnutí⁹², o nutnou obranu jde i v situaci, kdy osoba činem jinak trestným odvrací přímo hrozící nebo trvající útok, který je namířený proti tělesné integritě jiné osoby. V takovém případě hovoříme o tzv. pomoci v nutné obraně.

Stejný judikát také stanovil, že proti jednání v nutné obraně není již nutná obrana přípustná. Tedy jednání útočníka namířené proti osobě, která jedná za podmínek nutné obrany, je třeba považovat za pokračování útoku. To platí bez ohledu na fakt, zda útok směřoval od počátku právě proti osobě, která v nutné obraně jedná, nebo proti osobě odlišné. Pojmu útoku bude věnován prostor v následujících podkapitolách, nicméně na tomto místě považuji za vhodné uvést, že jednou z charakteristik útoku je jeho implicitní protiprávnost, a proto nelze nutnou obranu použít proti jednáním obecně dovoleným, jelikož taková jednání postrádají charakter útoku.

4.1 Právní úprava

Nutnou obranu nalezneme právně zakotvenou v § 29 trestního zákoníku.

(1) Čin jinak trestný, kterým někdo odvrací přímo hrozící nebo trvající útok na zájem chráněný trestním zákonem, není trestným činem.

(2) Nejde o nutnou obranu, byla-li obrana zcela zjevně nepřiměřená způsobu útoku.

S ohledem na platné znění tedy musí být pro jednání v nutné obraně splněny níže uvedené podmínky, tzn. jednající musí činem, který by za jiných okolností byl trestným činem, odvracet:

- přímo hrozící nebo trvající útok
- na zájem chráněný trestním zákonem, a
- obrana nesmí být zcela zjevně nepřiměřená způsobu útoku.

⁹¹ Rozhodnutí Nejvyššího soudu Československé socialistické republiky, sp. zn. Pls 5/65 ze dne 2. 7. 1965, publikováno pod číslem R 11/65 Sb. rozh. tr.

⁹² Rozhodnutí Nejvyššího soudu Slovenské socialistické republiky, sp. zn. 4 Tz 40/78 ze dne 29. 6. 1978, publikováno pod číslem R 9/1980 Sb. rozh. tr.

Totožně jako u krajní nouze může v některých případech i u nutné obrany dojít k překročení jedné nebo více podmínek. Jednotlivé případy vykročení z mezí institutu se pokusím podobně jako u krajní nouze ukázat obecně i na konkrétních příkladech níže. Současně si dovoluji vynechat z popisu podmínku zájmu chráněného trestním zákonem, jelikož té byla věnována pozornost již výše a platí stejně pro krajní nouzi i nutnou obranu.

4.2 Jednotlivé podmínky užití nutné obrany

4.2.1 Útok přímo hrozící nebo trvající

Útok

Základní podmínkou je existence útoku na zájem chráněný trestním zákoníkem. Pojem útoku není pro účely nutné obrany v právním řádu jasně specifikován, nicméně v literatuře panuje shoda na tom, že jde o zvláštní případ nebezpečí, který je charakterizován jako protiprávní jednání člověka.⁹³

Útok tedy musí být nedovolený (objektivně protiprávní). Dovolené jednání není útokem a nelze proti němu užít nutnou obranu. Tak například proti jednání jiného, který odvrací nebezpečí za podmínek krajní nouze, se již nelze bránit v nutné obraně. Stejně tak proti služebnímu zákroku policisty podle zákona se nelze bránit s odkazem, že šlo o útok na osobní svobodu.⁹⁴ Navíc i v případech, kdy posléze vyjde najevo, že bylo rozhodnutí věcně nesprávné, je nutné považovat zákrok provedený orgánem veřejné moci vynucující takové rozhodnutí za zákonný a nelze proti němu užít nutnou obranu.⁹⁵ Je však třeba připustit obranu proti zásahům či úkonům úředních osob, které jsou stíženy tak zásadními vadami, pro které vůbec do věcné pravomoci úředních osob nespádají.⁹⁶

Jednání člověka spočívá většinou v konání, ale může mít též formu opomenutí. Bránit se tak může oprávněný obyvatel domu, pokud nutí jiného jednáním, které by jinak bylo trestným činem, např. pohrůzkou násilí, aby opustil dům, v němž neoprávněně setrvává.⁹⁷

⁹³ SOLNAŘ, V., FENYK, J., CÍSAŘOVÁ, D., VANDUCHOVÁ, M. *Systém českého trestního práva*. 1. vydání. Praha: Novatrix, 2009, s. 117

⁹⁴ ŠÁMAL, P. a kol. *Trestní právo hmotné*. 7. vyd. Praha: Wolters Kluwer, a.s., 2014, s. 219

⁹⁵ Rozhodnutí Nejvyššího soudu Slovenské socialistické republiky ze dne 24. 3. 1987, sp. zn. 7 Tz 15/87, publikovaný pod číslem R 11/1988 Sb. rozh. tr.

⁹⁶ Rozhodnutí Nejvyššího soudu Slovenské socialistické republiky ze dne 18. 1. 1980, sp. zn. 6 Tz 70/79, publikovaný pod číslem R 47/1980 Sb. rozh. tr.

⁹⁷ Usnesení Krajského soudu v Českých Budějovicích ze dne 25. 6. 1996, sp. zn. 4 To 360/96, publikovaný pod číslem R 47/1997 Sb. rozh. tr.

Pokud tak narušitel domovní svobody neučiní, trvá jeho útok až do té doby, dokud se nepodaří útočníka z bytu nebo domu vyhnat.⁹⁸ Jak doplňuje Jelínek, o případy útoku opomenutím půjde zejména v situacích, kdy měl pachatel zvláštní povinnost konat. Příkladem může být neodvolání psa jeho majitelem, pokud pes napadne cizího člověka a pokouše jej.⁹⁹

Z charakteristiky útoku jako protiprávního jednání člověka plyne, že původcem útoku je především člověk. Z tohoto důvodu se za útok nepovažuje nebezpečné chování zvířete. Jediným případem, kdy se lze zvířeti bránit v nutné obraně, je situace, kdy je zvíře poštvané člověkem. V takovém okamžiku je nutné posuzovat situaci jako útok člověka a zvíře, např. poštvaného psa, je třeba považovat pouze za živý nástroj v jeho rukou. Šámal dodává, že zde je možno se bránit nejen proti zvířeti, nýbrž i proti útočníkovi samotnému, jelikož pes v tomto případě slouží jen jako zbraň ve smyslu § 118 TZ.¹⁰⁰ Proti veškerým jiným útokům zvířat je možno se bránit pouze za podmínek krajní nouze.

To však nepovažuji za zcela správné, jelikož v mnoha situacích bude klást na obránce nepřiměřené nároky. V první řadě se domnívám, že obránce často nemůže rozpoznat, zda je zvíře ve smyslu textu ustanovení o krajní nouzi nebezpečné či nikoliv. Zvláště s ohledem na judikát soudu, který potvrdil, že volně pobíhající pes na veřejném prostranství, který štěká na domnělého obránce, nepředstavuje žádný útok, jelikož svým chováním nikoho ve skutečnosti neohrožuje.¹⁰¹

Naopak v jiném rozhodnutí soud uvedl, že „*psi jsou obecně nebezpečnými zvířaty způsobitelnými bez dostatečného dozoru a ostrahy druhým osobám způsobit zranění či smrt. Je též nutné poznamenat, že nebylo potřebné zkoumat v daném případě ani to, zda konkrétní plemena jsou více nebezpečná než psi jiní, protože k vážnému poškození zdraví či ke smrti člověka může dojít v případě pokousání psem plemene i méně nebezpečného*“¹⁰².

Na těchto rozhodnutích by jinak nebylo nejspíše nic nelogického, nicméně ukazují, že hranice mezi tím, kdy jde ještě o nezávadnou situaci a okamžikem, kdy zvíře „zaútočí“,

⁹⁸ Rozhodnutí Nejvyššího soudu Slovenské socialistické republiky ze dne 29. 6. 1978, sp. zn. 4 Tz 40/78, publikovaný pod číslem R 9/1980 Sb. rozh. tr.

⁹⁹ JELÍNEK, J. a kol. *Trestní právo hmotné: Obecná část. Zvláštní část*. 6. vydání. Praha: Leges, 2017, s. 263.

¹⁰⁰ ŠÁMAL, P. a kol. *Trestní zákoník I. § 1 až 139. Komentář*. 2. vydání. Praha: C. H. Beck, 2012, s. 401

¹⁰¹ Usnesení Nejvyššího soudu České republiky ze dne 1. 2. 2017, sp. zn. 7 Tdo 1564/2016

¹⁰² Usnesení Nejvyššího soudu České republiky ze dne 14. 3. 2007, sp. zn. 8 Tdo 257/2007

může být velmi tenká. Žádat po napadeném, aby v souladu s podmínkami krajní nouze nejdříve zhodnotil situaci (např. zda se nelze napadení zvířete vyhnout útekem, zda takový útek může být úspěšný nebo zda zvíře jen více nerozdráždí, nebo dále zda postačí zvíře jen zahnat či je ho možné zneškodnit tak, aby ho neusmrtil) v okamžiku, kdy se na něj zvíře vrhne, není dobře možné. Do jisté míry tak souhlasím s Burdou¹⁰³, že požadavky kladené na člověka bránícího se útoku zvířete jsou přísnější, než kdyby se bránil útoku jiného člověka. Jinými slovy by to mohlo evokovat, že útočící zvíře je více chráněno než útočící člověk. Domnívám se, že za současného stavu mohou tuto disproporci řešit ad hoc pouze soudy využitím analogie a rozšířením podmínek krajní nouze u konkrétních případů tak, že pokud bude jednání obránce splňovat alespoň podmínky nutné obrany, bude beztrestné. To však s sebou nese jistou dávku nejistoty pro každého, kdo je napadení zvířetem vystaven.

Útok sám o sobě nutně nemusí být trestným činem, postačí, pokud směřuje na zájem chráněný trestním zákonem. Teorie shodně uvádí, že může jít o čin, kterému některý ze znaků trestného činu chybí, tzv. quazidelikt. Může jít o nedostatek věku, příčetnosti útočnicka, zavinění nebo požadované výše škody atd. Dále je nutná obrana přípustná taktéž proti činu, který je z procesních důvodů nestíhatelný. V tomto smyslu je v nutné obraně možno chránit tělesnou integritu i proti útoku, z něhož nehrozí trestný čin ublížení na zdraví, anebo majetek nižší hodnoty, než pro spáchání trestného činu vyžaduje TZ.¹⁰⁴ To potvrdila opakovaně i judikatura, přičemž v nedávném rozhodnutí soud uvedl, že „*útok (...) sice nemusí být nutně trestným činem, ať již dolózním, či kulpózním (...), zásadně však musí jít o jednání, jehož nebezpečnost (závažnost) tomuto typu deliktu odpovídá. Vyjádřeno jinak, nebezpečnost (závažnost) útoku, vůči němuž lze obranné jednání za podmínek nutné obrany podniknout, nesmí být pouze zcela nepatrná*“, a dále „*pokud by bylo zvažováno, že obranné jednání lze oprávněně uskutečnit i vůči deliktům nižší závažnosti (...), pak je nutno uzavřít, že útok (...) musí dosahovat alespoň typové závažnosti přestupku*“.¹⁰⁵ V zásadě si dle mého názoru lze představit i připuštění nutné obrany vůči ještě méně společensky škodlivým jednáním, než jsou přestupky, nicméně

¹⁰³ BURDA, Eduard. *Útok, proti kterému je přípustná nutná obrana*. In: Trestněprávní revue. Praha: C.H.Beck. 2010. Roč. 9, č. 2, s. 48

¹⁰⁴ ŠÁMAL, P. a kol. *Trestní právo hmotné*. 7. vyd. Praha: Wolters Kluwer, a.s., 2014. s. 219

¹⁰⁵ Usnesení Nejvyššího soudu České republiky ze dne 28. 6. 2016, sp. zn. 6 Tdo 921/2016

v takových případech už by obrana (pokud naplní požadavek činu jinak trestného) prakticky vždy narážela na zcela zjevnou nepřiměřenost.

Jisté otázky v průběhu času vyvolávalo posuzování jednání osob trestně neodpovědných či osob jednajících ve skutkovém omylu. V dřívější době převažovala možnost odvrácení takového jednání podle zásad krajní nouze, tedy zejména se posuzovalo, zda nebylo možné nebezpečí odvrátit jinak (subsidiarita). Solnař vzhledem k subjektivnímu hledisku pojetí protiprávnosti nepokládal nutnou obranu za přípustnou proti útokům takových osob, a to s výjimkou případů, kdy by obránce o neodpovědnosti útočníka nevěděl. Pak by ze strany obránce šlo o domnělou obranu.¹⁰⁶ Zastánci tohoto názoru připouštěli, že problematickým bodem uvedené konstrukce je dodržování podmínky proporcionality tak, aby způsobený následek nebyl stejně závažný nebo ještě závažnější než ten, který hrozil. Proto byla při jednání v krajní nouzi proti výše uvedeným osobám podmínka proporcionality zmírněna do podoby, jaká je připuštěna v nutné obraně. Autoři toto řešení považovali za přípustné z důvodu využití analogie ve prospěch pachatele.¹⁰⁷

Dle jiných autorů však pro naplnění znaku protiprávnosti útoku postačí protiprávnost objektivní, tj. že útok je protiprávní, společensky škodlivý, proti zájmům chráněným trestním zákonem. Pokud jsou tyto podmínky splněny, lze se bránit v nutné obraně, přestože se útoku dopustila nepřičetná či pro nedostatek věku trestně neodpovědná osoba.¹⁰⁸ Tento názor v současné době převažuje a považuji ho za správný, jelikož nelze klást na obránce další nároky ve smyslu toho, aby v kritické situaci byl nucen ještě rozlišovat, zda je útočníkem osoba trestně odpovědná či nikoliv. Jelikož se nevyžaduje, aby útok byl trestným činem, není důvodu trvat ani na požadavku, aby útočník byl trestně odpovědnou osobou.¹⁰⁹

V poslední řadě musí jít o útok skutečný. Útok, který je za skutečný považován pouze v myšlenkách obránce, ačkoliv o útok objektivně nejde, bude považován za

¹⁰⁶ SOLNAŘ, V. *Základy trestní odpovědnosti*. 1. vyd. Praha: Academia, 1972. s. 108

¹⁰⁷ Např. SOLNAŘ, V. *Základy trestní odpovědnosti*. 1. vyd. Praha: Academia, 1972. s. 109; nebo také NOVOTNÝ, O. *Trestní právo hmotné I. Obecná část*, 3. přeprac. vyd. Praha: Codex, 1997. s. 141

¹⁰⁸ NÝVLTOVÁ I., *Objektivní a subjektivní koncepce protiprávnosti útoku a jejich vztah k právnímu posouzení obrany proti útoku trestně neodpovědných*, In: *Trestněprávní revue*. Praha: C.H.Beck. 2003, roč. 2., č. 7, s. 204

¹⁰⁹ ŠÁMAL, P. a kol. *Trestní zákoník I. § 1 až 139. Komentář*. 2. vydání. Praha: C. H. Beck, 2012, s. 401; nebo např. NOVOTNÝ, O., DOLENSKÝ, A., JELÍNEK, J., VANDUCHOVÁ, M. *Trestní právo hmotné I. Obecná část*, 4. přepracované vydání. Praha: ASPI, 2003, s. 192

domnělý útok a taktéž na obranu se bude hledět jako na domnělou (putativní). Jednání v putativní obraně se pak posoudí podle obecných zásad o skutkovém omylu, tedy bude vyloučena odpovědnost obránce za úmyslný trestný čin. Nicméně pokud omyl obránce spočíval v jeho nedbalosti (měl a mohl vědět, že nejde o skutečný útok), pak zůstane odpovědným za nedbalostní trestný čin.¹¹⁰

Přímá hrozba útoku a jeho trvání

Aby bylo možné jednat za podmínek nutné obrany, musí útok přímo hrozit nebo trvat. Přímou hrozícím útokem je situace, kdy lze s ohledem na dosavadní průběh událostí důvodně očekávat, že k útoku vzápětí nepochybně dojde. Bezprostřední hrozba útoku může nastat již v okamžiku, kdy dochází ke slovnímu či konkludentnímu projevu úmyslu zaútočit, obvykle však ve stadiu pokusu trestného činu. Samozřejmě, bránit se je možno již před takto hrozícím útokem a není třeba vyčkat do jeho zahájení.¹¹¹

Nutná obrana se připouští po celou dobu trvání útoku až do jeho dokončení. Okamžik dokončení útoku však není totožný s dokonáním trestného činu, tj. splněním všech znaků skutkové podstaty trestného činu (pokud jde o trestný čin). Z tohoto důvodu se lze v nutné obraně postavit i pachateli krádeže, který odnáší ukradené věci. Ačkoliv trestný čin krádeže již byl dokonán, útok na zájem chráněný trestním zákonem (zde majetkové hodnoty okradeného) stále trvá. Koncový moment pro nutnou obranu je tam, kde pominulo ohrožení napadených zájmů anebo tyto zájmy jsou už definitivně porušeny a nehrozí nebezpečí dalších škod.¹¹² Například pokud by útočník oběti ublížil na zdraví, přičemž sám napadení ukončil a snaží se uprchnout, je již útok na zdraví skončen a nutné obrany není možno použít. Nicméně fakt, že útok byl ukončen, musí být prokázán bez důvodných pochyb. Jak potvrdila judikatura, při posouzení nutné obrany nemůže soud vycházet ze závěru, že útok ze strany útočníka velmi pravděpodobně skončil. Není-li možné tuto otázku provedenými důkazy zjistit zcela bezpečně, je nutno aplikovat zásadu *in dubio pro reo* a uzavřít, že útok v době činu napadeného stále trval.¹¹³ Stran časové podmínky nutné obrany lze uzavřít, že „*pokud jde o bezprostřední hrozbu nebo trvání*

¹¹⁰ NOVOTNÝ, F. a kol. *Trestní právo hmotné*. 4. vyd. Plzeň: Aleš Čeněk, 2017, s. 151

¹¹¹ DRAŠTÍK, A. a kol. *Trestní zákoník. Komentář. 1. díl*. Praha: Wolters Kluwer, 2015, s. 251

¹¹² ŠÁMAL, P. a kol. *Trestní zákoník I. § 1 až 139. Komentář. 2. vydání*. Praha: C. H. Beck, 2012, s. 404

¹¹³ Usnesení Nejvyššího soudu ČR ze dne 28. dubna 1990, sp. zn. 11 To 27/90, publikovaný pod číslem R 36/1991 Sb. rozh. tr.

útočnicku, buď je zde důvodný předpoklad útoku následujícího bezprostředně za hrozbou anebo útok již započal a stále probíhá. Útok tedy ještě nesmí být ukončen ani krátkodobě přerušen, protože nutnou obranu lze použít proti útočníkovi jen do doby, pokud trvá útok na zájem chráněný trestním zákonem. O nutné obraně tudíž nelze uvažovat za situace, kdy útok ještě bezprostředně nehrozí, ani nezačal, nebo pokud je útok již dokončen; nestačí ovšem, jestliže útočník již dokončil některý trestný čin, tedy naplnil všechny zákonné znaky jeho skutkové podstaty, pokud útok nadále trvá.“¹¹⁴

4.2.2 Proporcionalita

Při neexistenci subsidiarity je proporcionalita druhou a zároveň poslední podmínkou, která musí být splněna. Proporcionalita je však u nutné obrany volnější, než je tomu u krajní nouze. Trestní zákoník stanovuje, že obrana nesmí být zcela zjevně nepřiměřená způsobu útoku.

Pojem způsob útoku v zákoně zakotvený nenajdeme, nicméně teorie i judikatura se v současné době shoduje na tom, že je v něm zahrnut nejen „*způsob provedení útoku, ale i osoba útočníka, jeho úmysl a vlastnosti a prostředky použité k tomuto útoku apod.*“¹¹⁵ To potvrzuje i důvodová zpráva¹¹⁶, která poukazuje na smysl novely, již bylo rozšíření mezi nutné obrany, a tedy význam spojení způsob útoku je vystihnout komplexně nebezpečnost útoku. S širokým výkladem pojmu víceméně souhlasí i Fremr, avšak poukazuje na to, že absence definice pojmu způsobu útoku, může v praxi činit potíže. Dodává, že při extenzivním výkladu není dobře možné hledat hranice, které ještě respektují smysl novely a její doslovné znění a neznamenaají již účelový výklad zákona oproštěný od rozumných hranic.¹¹⁷

Někteří autoři u této podmínky rozlišují pojmy přiměřenost, jakožto poměr intenzity útoku a obrany, a proporcionalitu, která zohledňuje vztah mezi škodou z útoku hrozící a škodou způsobenou v obraně. Dle tohoto názoru se vzhledem ke způsobu útoku hodnotí pouze přiměřenost v právě uvedeném smyslu.¹¹⁸ Ačkoliv z teoretického hlediska má toto dělení své opodstatnění, vývoj a praxe ukázaly, že i proporcionalita, tedy poměr mezi

¹¹⁴ Usnesení Nejvyššího soudu ze dne 25.05.2016, sp. zn. 8 Tdo 627/2016

¹¹⁵ Usnesení Nejvyššího soudu ze dne 25.05.2016, sp. zn. 8 Tdo 627/2016

¹¹⁶ Viz důvodová zpráva k zákonu č. 290/1993 Sb.

¹¹⁷ FREMR, R., ZELENKA, P. *K výkladu ustanovení § 13 trestního zákona*. In: Právní praxe, 1994, č. 6, s. 337

¹¹⁸ DOLENSKÝ, A. *Nová koncepce nutné obrany (§ 13 trestního zákona)*. In: Bulletin advokacie, 1994, č. 1, s. 19

ohroženým a obětovaným právním statkem tvoří korektiv, k němuž se při mimořádném nepoměru přihlíží.

Přiměřenost obrany je tedy třeba posuzovat s přihlédnutím ke způsobu útoku a intenzitě obrany a stejně tak i k následku hrozícího z útoku a způsobeného v obraně.¹¹⁹

Celkově je nutné posuzovat vždy každý jednotlivý případ ad hoc a při posouzení přiměřenosti obrany, je nutné vždy pečlivě posoudit všechny okolnosti, za kterých k incidentu došlo. Je tedy nutné posoudit celou událost v kontextu a zejména pak na ni nahlížet v její celistvosti.¹²⁰

Obránce může např. způsob a intenzitu útoku posoudit podle prostředků, které útočník při útoku používá. To nicméně neznamená, že napadený může při obraně použít jen stejné prostředky jako útočník. Je nezbytné vycházet z toho, že útočník si své prostředky pro útok vybírá sám, zatímco obránce si v zásadě prostředky k obraně vybírat nemůže. Napadený se často musí velmi urychleně, bez předchozího rozmyslu, rozhodnout o způsobu obrany tak, aby byla efektivní. Následky způsobené obráncem útočnickovi by měl nést především útočník, který celou situaci vyvolal, a nikoli napadený. Jak uvedl soud, tyto následky by měl útočník nést i v případě, že napadený překročil v menším rozsahu meze nutné obrany. Intenzita obrany musí logicky být silnější než intenzita útoku, jelikož obrana musí být způsobilá útok odvrátit. Je tedy možné, aby napadený použil k obraně i podstatně důraznější prostředek než útočník a také aby způsobil závažnější následek, než jaký hrozil z útoku.¹²¹

Podmínka přiměřenosti se zkoumá vždy i se zřetelem k subjektivnímu stavu osoby, která útok odvracela, tedy podle toho, jak se čin útočníka jevil napadenému. Zcela zjevné je to, co je očividné a nepochybné a jedná se tak o hrubý nepoměr k útoku. Takové subjektivní hledisko ovšem není možné zcela absolutizovat, jelikož by v některých případech mohlo omlouvat zcela zásadní a závažná pochybení obránce, který situaci chybně vyhodnotil.¹²²

¹¹⁹ Např.: Rozhodnutí Nejvyššího soudu SSR ze dne 12. 2. 1980, sp. zn. 5 Tz 143/79, publikováno ve Sbírce soudních rozhodnutí a stanovisek pod R 41/1980; rozhodnutí NS SSR, sp. zn. 3 To 2/81, ze dne 17. 2. 1981, publikováno ve Sbírce soudních rozhodnutí a stanovisek pod číslem R 19/1982.

Z recentní judikatury pak např.: Usnesení Nejvyššího soudu ČR, sp. zn. 3 Tdo 1566/2016 ze dne 4. 1. 2017

¹²⁰ Usnesení Nejvyššího soudu ČR, sp. zn. 3 Tdo 1566/2016 ze dne 4. 1. 2017

¹²¹ Usnesení Nejvyššího soudu ČR, sp. zn. 7 Tdo 794/2016 ze dne 14. 9. 2016

¹²² ŠÁMAL, P. a kol. *Trestní zákoník I. § 1 až 139. Komentář*. 2. vydání. Praha: C. H. Beck, 2012, s. 406

4.3 Excesy v podmínkách nutné obrany

Obdobně jako je tomu u krajní nouze, nejsou-li splněny všechny podmínky nutné obrany, nýbrž jen některé z nich, bude se jednat o vybočení z mezí nutné obrany neboli exces. Teorie i praxe v současné době rozlišují exces extenzivní a exces intenzivní. U excesu extenzivního se jedná o vykročení z časového rámce útoku, neboť obrana nebyla provedena v době, kdy útok přímo hrozil nebo trval. K tomu je nutné dodat, že obrana může být provedena předčasně nebo naopak v době, kdy útok již pominul. U předčasné obrany je však třeba ve prospěch obránce zvažovat fakt, že v určitých případech nemohl s obranou čekat na pozdější okamžik, jelikož už by k ní neměl příležitost. U intenzivního excesu se hodnotí obranný zákrok a jeho zcela zjevná nepřiměřenost způsobu útoku. U tohoto druhu excesu může jít o nepoměr v intenzitě či mimořádný nepoměr ve způsobené škodě.¹²³

V literatuře je možné se také setkat s dalšími názory na nedodržení podmínek nutné obrany. Zejména lze uvést teoretické Vokounovo dělení, které bylo zmíněno již u krajní nouze. To rozlišuje podmínky, při jejichž splnění možnost jednat v nutné obraně teprve sama o sobě vzniká, od podmínek, které teprve následně mohou být překročeny. Do první skupiny tak bude spadat reálný a pro společnost nebezpečný útok na zájmy chráněné trestním zákonem a zároveň útok přímo hrozící nebo trvajících. O samotné překročení mezí se tak dle Vokouna bude jednat pouze při nepřiměřenosti obranného zákroku ve smyslu excesu intenzivního, jak byl popsán výše.¹²⁴ S tímto dělením souhlasím, nicméně nedomnívám se, že by z hlediska právních důsledků nedodržení podmínek mělo toto dělení vliv a nelze říci, že by bylo dále více rozpracováno. Pouze Jelínek se mu přiblížil, když za exces extenzivní považuje pokračování v obranném jednání i v době, kdy už útok skončil, a na druhou stranu konstatuje, že o překročení nejde v případě předčasné obrany, jelikož o nutnou obranu ani nejde.¹²⁵ Toto rozlišení tak zůstává na půli cesty.

¹²³ Např. Nález Ústavního soudu ČR ze dne 26. 4. 2016, sp. zn. I. ÚS 3235/15 nebo Usnesení Nejvyššího soudu ČR ze dne 9. 11. 2016, sp. zn. 4 Tdo 1258/2016

¹²⁴ VOKOUN, R. *Vybrané aktuální otázky nutné obrany a krajní nouze*. Praha: Universita Karlova, 1989. Acta Universitatis Carolinae: Iuridica Monographia, s. 63-64

¹²⁵ JELÍNEK, J. a kol. *Trestní právo hmotné: Obecná část. Zvláštní část*. 6. vydání. Praha: Leges, 2017, s. 267.

V následujících podkapitolách se pokusím přiblížit konkrétní případy, kdy se soudy musely s vybočením z mezí nutné obrany vypořádat, přičemž pro tyto účely zachovám ustálené dělení na excus extenzivní a intenzivní.

4.3.1 Předčasná a opožděná obrana

Z důvodu absence přímo hrozícího nebo trvajících útoku vyloučil soud, že by mohlo jít o nutnou obranu obviněného. Ten se jí dovolával po předchozí slovní výzvě poškozeného, která směřovala k jejich vzájemnému fyzickému konfliktu. Soud rozhodl, že pokud „obviněný vstřícně reagoval na výzvu poškozeného („aby s ním šel ven“), a to tak, že obviněný odešel s poškozeným na místo, kde poté poškozeného fyzicky napadl, pak obviněný nejednal v nutné obraně, neboť neodvracel přímo hrozící útok na zájmy chráněné trestním zákonem. To platí bez ohledu na skutečnost, že fyzický konflikt slovně vyprovokoval poškozený“.¹²⁶ Toto rozhodnutí bylo dále zajímavé s ohledem na rozlišení jednání v nutné obraně a rvačky dle § 158 TZ. Pro účely této práce uvedu spíše jen obecně, že rozdíl spočívá v tom, že u nutné obrany musí být dodržen požadavek na rozlišení útočníka a obránce. To je dáno počáteční iniciativou, tedy skutečností, kdo s útokem započal. Pokud si však „opakovaně šel vyříkat problémy s poškozeným, s nímž měl konflikt i z předchozího období mimo restauraci, byl si vědom jeho výhrůžek a pokud byl tedy srozuměn s tím, že půjde s poškozeným mimo restauraci a své problémy si vyřeší případně fyzicky, věděl, že bude útoky poškozeného oplácet a může poškozenému (stejně jako poškozený jemu) přivodit zranění“¹²⁷, pak bude takové jednání obou aktérů považováno za rvačku.

Předčasností obrany se soudy zabývaly i v případě, kdy obránce v ranních hodinách ve svém rodinném domě vystřelil přes vstupní dveře směrem ven na údajné útočníky, kteří se již snažili dostat do domu. Střela zasáhla jednoho z útočníků a způsobila mu zranění.¹²⁸ Soudy nejprve konstatovaly, že „stěžovatelova obrana byla v době výstřelu předčasná. K výstřelu došlo v době, kdy dle soudu přítomnost zlodějů či lupičů byla pouze jednou z několika možností, jelikož stěžovatel před dveře neviděl, a nemohl si tak být

¹²⁶ Usnesení Nejvyššího soudu ČR ze dne 18. 1. 2006, sp. zn. 11 Tdo 1376/2005

¹²⁷ Usnesení Nejvyššího soudu ČR ze dne 18. 1. 2006, sp. zn. 11 Tdo 1376/2005

¹²⁸ Nález Ústavního soudu ČR ze dne 26. 4. 2016, sp. zn. I. ÚS 3235/15.

Pozn.: Skutkový stav byl složitější, neboť údajnými útočníky byli ve skutečnosti členové URNY, kteří přišli provést oprávněnou domovní prohlídku. Obviněný (domnělý obránce) se posléze u soudních instancí dožadoval posouzení svého jednání jako činu v domnělé nutné obraně. V rámci posouzení tak soudy musely zvažovat, zda takový výstřel vůbec splňoval časový požadavek nutné obrany.

dostatečně jistý, že jde o kriminální živly. Podle soudu by podmínky pro nutnou obranu mohly nastat až po vyrazení dveří, to by se ovšem stěžovatel již nemohl hájit tím, že si myslel, že jde o zloděje, neboť v té době by bylo nepochybné, že jde o policisty. Odvolací soud tak stěžovatelovo jednání posoudil jako extenzivní exces z mezí domnělé obrany.¹²⁹ Případ se následně dostal až k Ústavnímu soudu, který rozhodl, že se o předčasnou obranu za této situace jednat nemůže a zohlednil zejména fakt, že nelze na obránci žádat, aby s obranou prodléval, jelikož by pozdější obrana mohla již být neúčinná. Dále také konstatoval, že „pokud zjištěné okolnosti posuzovaného případu spočívají v tom, že stěžovatel jedenkrát vystřelil do prostoru dveří v době, kdy tyto dveře mimořádně intenzivním způsobem vyráželo několik osob, o kterých se domníval, že jde o kriminální živly hodlající vniknout do domu, přičemž násilné vniknutí do domu bylo už jen otázkou pouhých několika vteřin, činil tak v momentě, kdy domnělý útok na zájmy chráněné trestním zákoníkem přinejmenším přímo hrozil“.¹³⁰ Z hlediska časového tak lze uzavřít, že se o exces nejednalo a přípustnost nutné obrany se zde kryje s trestným činem ve stádiu pokusu.

Nepřijatelnou obranu konstatoval soud za skutkové situace, kdy došlo ke slovnímu i fyzickému napadení obviněného poškozeným na toaletě vinárny. Poté obviněný, který odmítl fyzickou potyčku, odešel ke stolu, a poškozený ho po odchodu z toalety u stolu udeřil zezadu do žeber. Teprve na tento druhý útok obviněný zareagoval a vyvedl poškozeného ven, kde ho povalil na zem. Soud shledal, že až do této chvíle jednal obviněný v pozici obránce odvracejícího útok poškozeného. Nicméně dále musel konstatovat, že „v době, když poškozený již ležel na zemi, udeřil jej dvakrát do obličeje. Povalení na zem představuje závěrečnou část obrany obviněného, kterým odvracel útočné jednání poškozeného vůči němu. Následující rány do obličeje ležícího poškozeného již nelze zařadit do obranného jednání obviněného, tyto úderů již udělal poškozenému zřejmě jako odplatu za jeho útok, tyto rány již představují extenzivní exces z nutné obrany“.¹³¹

K totožnému závěru došel soud i v jiném případě, kdy dovedl, že „u obžalovaného došlo k vybočení z mezí nutné obrany (tzv. exces extenzivní), neboť obžalovaný útočil nejméně dvěma údery pěstí do obličeje na již na zemi bezvládně ležícího zraněného

¹²⁹ Viz bod 46 nálezu Ústavního soudu ČR ze dne 26. 4. 2016, sp. zn. I. ÚS 3235/15.

¹³⁰ Viz bod 48 nálezu Ústavního soudu ČR ze dne 26. 4. 2016, sp. zn. I. ÚS 3235/15.

¹³¹ Viz bod 36 Usnesení Nejvyššího soudu ČR ze dne 16. 5. 2018, sp. zn. 6 Tdo 508/2018

poškozeného D. D., tedy v době, kdy již žádný útok poškozeného D. vůči obžalovanému netrval a ani obžalovanému útok od poškozeného zcela zjevně nehrozil“.¹³²

4.3.2 Exces intenzivní

Jednou z charakteristik způsobu útoku je, zda byl spáchán se zbraní či nikoliv. V této souvislosti je nasnadě otázka, zda nedojde k intenzivnímu excesu, pokud obránce užije při obraně účinnější zbraně, než jakou má k dispozici útočník nebo zda se lze dokonce bránit se zbraní proti neozbrojenému útočníkovi.

V prvním rozhodnutí, o kterém bych se zmínil, se Nejvyšší soud musel vypořádat s případem, kdy obránce užil střelné zbraně proti útočníkům, kteří po něm házeli kameny. Ačkoliv soudy nižší instance dospěly k závěru, že se jednalo o intenzivní exces ze strany obránce, Nejvyšší soud jejich rozhodnutí zvrátil, když nejprve konstatoval, že *„útok vedený házením kamenů s cílem zasáhnout a zranit napadenou osobu je útokem se zbraní“*¹³³ a k samotné přiměřenosti obrany pak uzavřel, že *„jestliže byl útok vůči napadenému veden ze strany útočnicka opakovaným házením kamenů sice z větší vzdálenosti, avšak takovou intenzitou a tak velkými kameny, že mu hrozilo způsobení i závažného zranění, přičemž tento útok stále trval, nejde o vybočení z mezí nutné obrany, pokud napadený jako jediného účinného prostředku k odvrácení takového útoku použil střelné zbraně tak, že vystřelil ve směru na útočnicka, kterého zasáhl a způsobil mu smrtelné zranění, zvláště když tomu předcházelo několik neúčinných výstražných výstřelů.“*¹³⁴

Na předchozím judikátu lze demonstrovat, že excesem nemůže být samo o sobě užití účinnějšího prostředku, než má k dispozici útočník, a tedy je možné se za daných okolností bránit střelnou zbraní i když ji útočník sám nemá. Tato myšlenka plyne z výše uvedených zásad, kdy obrana z principu musí být silnější než intenzita útoku.

Stejný závěr byl potvrzen i v dalším rozhodnutí s podobným skutkovým stavem, kdy útočníci nereagovali na varovné výstřely a pronásledovali obránce s kulečnickým tágem a nožem v ruce, přičemž mu stále vyhrožovali smrtí. Ve chvíli, kdy obránce dostihli na několik metrů, proti nim obránce několikrát vystřelil a útočnicka zasáhl. Soud i v tomto

¹³² Viz bod 32 Usnesení Nejvyššího soudu ČR ze dne 25. 5. 2016, sp. zn. 8 Tdo 627/2016

¹³³ Usnesení Nejvyššího soudu ČR ze dne 13. 9. 2006, sp. zn. 3 Tdo 840/2006-I, publikované ve Sbírce soudních rozhodnutí a stanovisek pod Rt 48/2007

¹³⁴ Usnesení Nejvyššího soudu ČR ze dne 13. 9. 2006, sp. zn. 3 Tdo 840/2006-I, publikované ve Sbírce soudních rozhodnutí a stanovisek pod Rt 48/2007

případě uvedl, že o intenzivní exces se nejedná, a to i za situace, kdy útočníci zbraně měli, ale fyzicky je nepoužili. „*Pro posouzení jednání (...) jako nutné obrany (...) není podstatné, kdo zmíněný konflikt vyprovokoval ani skutečnost, že zbraně v rukou poškozených nebyly použity k přímému útoku proti tělu obviněného.*“¹³⁵

Za určitých okolností nepřekročí meze nutné obrany ani jednání obránce, který užije zbraně proti neozbrojenému útočnickovi. Jak uvedl Městský soud v Praze, „*samotná skutečnost, že obránce použije proti neozbrojenému útočnickovi zbraně, neznamena, že jde o nutnou obranu zcela zjevně nepřiměřenou způsobu útoku.*“¹³⁶

Ve vztahu ke střelné zbraní pak tuto myšlenku konkretizoval Nejvyšší soud ČR, když rozhodl, že „*není vyloučeno posoudit jako stav nutné obrany jednání osoby, která reaguje na fyzický útok neozbrojeného pachatele opakovaným použitím střelné zbraně, přičemž dojde k usmrcení útočnicka.*“¹³⁷ Tohoto názoru se držel Nejvyšší soud ČR i v dalším judikátu, kde posuzoval právě užití střelné zbraně v rámci nutné obrany za situace, kdy útočník již vulgárně vyhrožoval obránci a zároveň přešel pohybem do fyzického útoku proti obránci. Soud uvedl, že „*pokud pak poškozený nereagoval na zvolání obviněného, že má zbraň, ani na varovný výstřel do země, byl jeho další pohyb proti obviněnému dovedený až do bezprostředního osobního kontaktu s faktickým zahájením fyzického útoku v podobě snahy udeřit obviněného do hlavy jasným důkazem toho, že poškozený si počíná s vysokou mírou rozhodnosti. Obava obviněného, který měl dokonce strach o svůj život, nebyla nepodložená, zvláště když (...) poškozený v průběhu pohybu proti obviněnému chvatně hledal oběma rukama v kapsách své bundy. Jestliže to obviněný hodnotil tak, že poškozený u sebe má nebo může mít nějaký předmět použitelný k zesílení útoku, nebyla taková jeho úvaha nijak neadekvátní. Nic na tom nemění, že u poškozeného ani na místě samém nakonec žádný takový předmět nebyl nalezen*“, a dále uzavřel, že „*použití střelné zbraně k odvrácení útoku, který byl veden holýma rukama, přičemž nebylo jasné, zda případně nemůže být zesílen nějakým předmětem, je v kontextu posuzovaného případu v souladu se zásadou, že obránce může použít i citelně důraznějšího prostředku, než jakým je veden útok.*“¹³⁸

¹³⁵ Usnesení Nejvyššího soudu ČR ze dne 4. 12. 2001, sp. zn. 4 Tz 284/2001

¹³⁶ Rozsudek Městského soudu v Praze ze dne 19. 12. 1994, sp. zn. 7 To 202/94, publikovaný ve Sbírce rozhodnutí a stanovisek pod R 47/1995

¹³⁷ Usnesení Nejvyššího soudu ČR ze dne 28. 1. 1998, sp. zn. 1 Tzn 25/97, publikované ve Sbírce soudních rozhodnutí a stanovisek pod R 14/1999

¹³⁸ Rozsudek Nejvyššího soudu ČR ze dne 28. 3. 2006, sp. zn. 7 Tdo 272/2006

Avšak v judikatuře lze najít i konkrétní případy, kdy soudy v souvislosti s užitím zbraně dovodily intenzivní exces. Za do jisté míry diskutabilní považují relativně nedávné rozhodnutí soudu o intenzivním excesu z nutné obrany za skutkových okolností, kdy se poškozený (útočník) po předchozím vykázaní z domu policií vrátil a „*domáhal se vstupu do domu, kam ho obviněná nechtěla pustit, proto rozbil skleněnou výplň vchodových dveří, tyto otevřel a vstoupil do kuchyně, přičemž obviněná ho vykazovala z domu, poté se oba začali hádat, on ji chtěl fyzicky napadnout, ale obviněná odešla do ložnice, kam ji následoval poškozený, zde obviněná uchopila celokovový nůž (...) a nejméně dvakrát bodla poškozeného.*“¹³⁹ Nejvyšší soud shledal vybočení z nutné obrany v míře obranného zákroku, neboť „*obviněná zaútočila nožem proti neozbrojenému poškozenému, který se s ní pouze postrkoval, tedy zvolila způsob obrany, který podstatnou měrou překračoval intenzitu právě ze strany poškozeného hrozícího intenzivního útoku (lze ho posoudit jako minimální).*“¹⁴⁰

Kontroverznost tohoto rozhodnutí shledávám při porovnání s některými výše uvedenými rozhodnutími v tom, že ačkoliv soud argumentuje, že nebylo možné usuzovat na výraznější fyzický konflikt mezi obviněnou a poškozeným, přičemž poškozený byl neozbrojen, zároveň připouští, že vzhledem k násilnému vniknutí poškozeného do domu a tomu, že obviněná byla ze strany poškozeného již dříve napadena, mohla subjektivně pociťovat strach a obavy z možného budoucího jednání poškozeného. Domnívám se, že pokud šlo o exces, měl být spíše posouzen jako exces extenzivní s tím, že obrana byla zcela zjevně předčasná.

O jednoznačnější případ nepřiměřenosti obrany se jednalo v situaci, která následovala po vzájemné předchozí potyčce mezi dvěma muži, kdy následně obránce proti neozbrojenému útočníkovi použil nůž a s intenzitou ho bodl do části těla, kde se nacházejí důležité orgány. Více než fakt, že byl útočník na rozdíl od obránce neozbrojený, akcentovaly soudy při posuzování přiměřenosti obrany subjektivní hledisko obránce, „*neboť samotný obviněný vnímal útok ze strany poškozeného jako mírný, byl si vědom jeho podnapilosti, poškozený neměl žádnou zbraň, kterou by ho ohrožoval, čímž by u obviněného mohl vyvolat reálnou obavu o život či zdraví. Nelze pominout, že v souvislosti se způsobem útoku ze strany poškozeného, tak jak ho popsal samotný obviněný, nehrozilo*

¹³⁹ Usnesení Nejvyššího soudu ČR ze dne 14. 12. 2016, sp. zn. 8 Tdo 1434/2016

¹⁴⁰ Usnesení Nejvyššího soudu ČR ze dne 14. 12. 2016, sp. zn. 8 Tdo 1434/2016

obviněnému způsobení vážnější újmy na zdraví, poškozený je drobnější postavy, jednalo se v podstatě o potyčku dvou podnapilých osob, kdy jednání poškozeného mělo evidentně výtržnický charakter.“¹⁴¹

S ohledem na popsané případy je třeba souhlasit s názorem, že každý případ je nutno posoudit z objektivních faktů i subjektivního hlediska obránce a útočníka a zejména pak vyhodnotit tyto okolnosti dohromady ve vzájemné místní, časové a osobní souvislosti, přičemž pro řádné zhodnocení přiměřenosti obrany může být za konkrétních podmínek kladen větší důraz buď na subjektivní nebo na objektivní stránku.

4.4 Zhodnocení a návrhy de lege ferenda

Lze konstatovat, že zákon je k obránci spíše velkorysý a poskytuje mu tak prostor se účinně a efektivně bránit, aniž by musel obránce v zásadě čelit trestní odpovědnosti za čin v obraně spáchaný. V souvislosti s výše uvedenou problematikou napadení zvířetem bych nicméně doporučil k zamyšlení, zda není v budoucnu vhodné doplnit do úpravy nutné obrany ustanovení, že se za útok považuje také napadení zvířetem a umožnit tak výslovně využití institutu nutné obrany i na tyto případy. Ačkoliv samozřejmě zvíře nemůže jednat protiprávně, k jistému posunu v jeho chápání došlo s příchodem občanského zákoníku v roce 2014, který již nechápe zvíře jako pouhou věc, nýbrž jako smysly nadaného živého tvora.

¹⁴¹ Usnesení Nejvyššího soudu ČR ze dne 9. 11. 2016, sp. zn. 4 Tdo 1258/2016

5 Právní důsledky excesu z krajní nouze a nutné obrany

V předchozích kapitolách této práce jsem se pokusil popsat jednotlivé okolnosti a podmínky krajní nouze a nutné obrany, přičemž jsem na jednotlivých případech poukázal na zákonné meze a jejich překročení. V této kapitole se budu věnovat především právním důsledkům, které s sebou takové překročení nese.

Jak vysvětlím, z hlediska právních důsledků není rozhodující, zda k jednání dochází při absenci okolností, které by jinak při své existenci umožňovaly jednání v krajní nouzi nebo nutné obraně či zda došlo k vlastnímu překročení proporcionality u krajní nouze či přiměřenosti u nutné obrany. Trestní zákoník jednotlivé konkrétní excesy nerozlišuje, nicméně umí zohlednit fakt, že jednání splňuje většinou alespoň některé z podmínek okolností vylučujících protiprávnost.

5.1 Právní kvalifikace při excesu

Pokud jsou činy jinak trestné spáchané za podmínek krajní nouze nebo nutné obrany, je takové jednání posuzováno jako výjimka z trestnosti a protiprávnosti. Proto také pokud některá z podmínek chybí a dojde při jednání k excesu, vykazuje již takový čin určitou míru společenské škodlivosti a exces je třeba vyhodnotit jako protiprávní a trestný. V případech, kdy se odborná literatura alespoň náznakem věnuje právním následkům při excesech, lze toto pravidlo jen potvrdit.

Současná učebnice trestního práva uvádí, že vybočení z mezí nutné obrany je trestné podle toho, jaká skutková podstata trestného činu byla takovým jednáním naplněna.¹⁴² Šámal ve svém komentáři píše, že je třeba čin posuzovat dle obecných zásad, zejména též z hlediska jeho subjektivních znaků, protože může jít o čin spáchaný z nedbalosti (obránce nepředpokládal, že pachatele menší krádeže zabije, nebo si neuvědomil, že útok již skončil, přestože to vzhledem k okolnostem vědět měl a mohl) nebo o čin spáchaný úmyslně (obránce záměrně pokračuje v napadání útočnicka i v době, kdy už útok netrvá).¹⁴³ Další soudobá literatura se již podrobněji právní kvalifikaci excesů nevěnuje.

¹⁴² JELÍNEK, J. a kol. *Trestní právo hmotné: Obecná část. Zvláštní část*. 6. vydání. Praha: Leges, 2017, s. 267

¹⁴³ ŠÁMAL, P. a kol. *Trestní zákoník I. § 1 až 139. Komentář*. 2. vydání. Praha: C. H. Beck, 2012, s. 408

V minulosti tuto problematiku pravděpodobně nejdetailněji rozpracoval ve své monografii Vokoun a upozornil především na možná úskalí při posuzování subjektivní stránky jakožto jednoho ze znaků skutkové podstaty trestného činu. Na úvaze, o jaký druh zavinění půjde, může v mnoha případech záviset rozhodnutí, zda jde vůbec o trestný čin (dle § 13 odst. 2 TZ je třeba k trestní odpovědnosti úmyslného zavinění, není-li výslovně stanoveno, že postačí zavinění nedbalostní) nebo rozhodnutí o konečné kvalifikaci trestného činu, který byl excesem spáchán, přičemž některé skutkové podstaty se liší právě a jen druhem zavinění (příkladem lze uvést trestný čin těžkého ublížení na zdraví dle § 145 TZ a těžkého ublížení na zdraví z nedbalosti dle § 147 TZ). Otázkou, na kterou je třeba hledat odpověď je, podle čeho, resp. ve vztahu k čemu se bude zavinění hodnotit. Zavinění je totiž možné uvažovat jak ve vztahu k samotnému překročení mezi krajní nouze či nutné obrany, tak ve vztahu ke způsobenému následku. Tato zavinění se navíc mohou od sebe lišit. Jak doplňuje Vokoun příkladem, bráncí se osoba může z nedbalosti považovat útok na majetek za útok na svůj život, a přitom útočnicka úmyslně usmrtit.¹⁴⁴

Názory na to, který druh zavinění a ve vztahu k čemu, zda k excesu či k následku, je rozhodující, nebyly v minulosti jednotné. Rozlišovány byly víceméně tři způsoby, jak daný problém řešit, a to dle (i) zavinění k následku, (ii) zavinění ve vztahu k samotnému excesu, a konečně (iii) zavinění ve vztahu k obojímu.

Zavinění ke způsobenému následku

První možné řešení klade důraz na zavinění ke způsobenému následku s tím, že zavinění k excesu není rozhodné. Tato úvaha vede k jednoduchému závěru, že pokud byl následek způsoben z nedbalosti, jde o nedbalostní trestný čin a bylo-li zavinění k následku úmyslné, půjde o trestný čin úmyslný. Zavinění k samotnému překročení mezi by pak (a to v případě úmyslu i nedbalosti) pouze implikovalo trestnost činu a další vliv na kvalifikaci spáchaného činu by již nemělo.¹⁴⁵

Tento postup byl částečně podpořen i starší judikaturou, když Nejvyšší soud ČSSR ve svém rozhodnutí uvedl, že „*při excesu je nutno čin posoudit podle obecných zásad, zejména i z hlediska jeho subjektivních znaků. Není proto vyloučeno, aby takový čin byl*

¹⁴⁴ VOKOUN, R. *Vybrané aktuální otázky nutné obrany a krajní nouze*. Praha: Universita Karlova, 1989. Acta Universitatis Carolinae: Iuridica Monographia, s. 65

¹⁴⁵ VOKOUN, R. *Vybrané aktuální otázky nutné obrany a krajní nouze*. Praha: Universita Karlova, 1989. Acta Universitatis Carolinae: Iuridica Monographia, s. 66

*posouzen jako trestný čin vraždy spáchaný za polehčujících okolností, lze-li pachateli prokázat alespoň eventuální úmysl“.*¹⁴⁶

Stejně jako Vokoun i Kuchta¹⁴⁷ ve své publikaci toto řešení veskrze odmítá. Oba shodně uvádějí, že při praktickém využití tohoto postupu by docházelo k tomu, že za stejný (úmyslný) trestný čin vraždy bude stejně trestán jak ten, který úmyslně, např. ze zlosti či pomsty, překročí meze nutné obrany, tak i ten, kdo meze překročí pouze z nedbalosti. Právní posouzení obou činů by bylo shodné, přestože vyšší míru společenské škodlivosti má dozajista čin, který byl spáchán úmyslným excesem z nutné obrany. Následná možnost zohlednění trestní sazby již nic nezmění na faktu, že oba pachatelé by byli odsouzeni za vraždu.

Ačkoliv se řešení jeví jako elegantní a jednoduché, ve svém důsledku ho považují za nespravedlivé.

Zavinění k excesu

V tomto případě se za rozhodující považuje zavinění k excesivnímu jednání a zároveň se nepřihlíží k zavinění ve vztahu k následku. Do jisté míry je tak možné říct, že se jedná o obrácenou situaci k předešlému řešení. Jak píše Kuchta¹⁴⁸, konstrukce vychází z myšlenky, že jediným cílem obránce je odražení útoku, a tak je třeba zkoumat zavinění jen ve vztahu k překročení mezí, a nikoliv vztah zavinění k následku trestného činu. Poté budou-li meze překročeny úmyslně, mělo by se jednat o úmyslný trestný čin, při nedbalostním překročení půjde o trestný čin nedbalostní.

Domnívám se však, že tato konstrukce vykazuje zásadní vadu, a to že zavinění se musí vztahovat v podstatě ke všem skutečnostem, jež jsou znaky skutkové podstaty trestného činu. Tedy, musí se vždy vztahovat i ke způsobenému následku, což ostatně zákon výslovně stanoví v § 15 TZ pro úmysl a v § 16 TZ pro nedbalost, když za následek je bráno porušení či ohrožení zájmu chráněného trestním zákonem. Úplné vyjmutí zavinění k následku je pak v rozporu s legální konstrukcí trestného činu.

Spíše je však vhodné toto řešení chápat tak, že se zkoumá (a je rozhodující) stupeň zavinění k excesu, přičemž ke způsobenému následku postačí zavinění jakékoliv, bez

¹⁴⁶ Rozhodnutí Nejvyššího soudu ČSSR ze dne 16. 6. 1976, sp. zn. Tpjf 30/76, publikovaném pod R 41/1976 Sb. rozh. tr.

¹⁴⁷ KUČHTA, J. *Nutná obrana*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 1999. s. 167

¹⁴⁸ KUČHTA, J. *Nutná obrana*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 1999. s. 167

rozdílu druhu. I zde však vzniká problém s tím, jak kvalifikovat situace, kdy obránce záměrně vykročí z mezí nutné obrany a úmyslně bude směřovat k určitému následku, nicméně z nedbalosti způsobí následek závažnější.¹⁴⁹ Pro názornější představu lze uvažovat o případu, kdy se zloděj pokouší otevřít poštovní schránku obránce, ten si toho všimne a s úmyslem zloděje jaksepatří potrestat, vezme do rukou kovovou tyč s tím, že ho praští přes ruce. Zloděj se však na poslední chvíli před úderem sehne, nicméně tak nešikovně, že ho obránce trefí tyčí do hlavy a usmrtí jej. Obránce tak měl úmysl jak k excesu, tak i ke způsobení újmy na zdraví zloděje. Z nedbalosti však došlo k usmrcení. Pokud by měl být přijat postup, kdy je za rozhodující faktor brán pouze druh zavinění ve vztahu k excesu, pak by obránce odpovídal za úmyslný trestný čin, tedy za vraždu, a nikoliv za ublížení na zdraví s následkem smrti (§ 146 odst. 1 a odst. 4 TZ).

Taktéž by nebylo možné rozlišit případy, kdy při úmyslném vykročení z mezí bude jednou způsoben následek úmyslně a podruhé z nedbalosti. V obou případech by nastoupila odpovědnost za úmyslný trestný čin.¹⁵⁰

Ve výsledku dochází stejně jako v předchozím případě k odtržení zavinění k samotnému excesu od zavinění k následku a nelze tak uspokojivě řešit veškeré výše nastíněné situace. Proto se domnívám, že je třeba i toto řešení odmítnout.

Zavinění k excesu i ke způsobenému následku

Třetím a posledním možným řešením, jak stanovit subjektivní stránku činu při excesu, je vzít v úvahu jak samotné zavinění k excesu, tak i zavinění ke způsobenému následku. K tomuto názoru dospívá ve své monografii Vokoun a následně byla tato konstrukce převzata a potvrzena i v odborné literatuře a soudní praxi.

Šámalův komentář, který v tomto zjevně vychází z rozhodnutí Nejvyššího soudu ČR¹⁵¹ k excesům uvádí, že podmínkou trestní odpovědnosti obránce je nejen zaviněné překročení mezí, nýbrž jeho zavinění se musí vztahovat též k znakům příslušné skutkové podstaty, kterou tím naplnil, a dodává, že nemusí jít o stejnou formu zavinění.¹⁵²

¹⁴⁹ VOKOUN, R. *Vybrané aktuální otázky nutné obrany a krajní nouze*. Praha: Universita Karlova, 1989. Acta Universitatis Carolinae: Iuridica Monographia, s. 68

¹⁵⁰ KUČHTA, J. *Nutná obrana*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 1999. s. 167

¹⁵¹ Usnesení Nejvyššího soudu ČR ze dne 28. 2. 2007, sp. zn. 5 Tdo 162/2007, publikovaném pod R 20/2008 Sb. rozh. tr.

¹⁵² ŠÁMAL, P. a kol. *Trestní zákoník I. § 1 až 139. Komentář*. 2. vydání. Praha: C. H. Beck, 2012, s. 409

Případy, kdy bude zavinění k excesu i k následku stejného druhu, nebudou v praxi činit mnoho potíží. Pokud obránce úmyslně vykročí z mezí nutné obrany a zároveň úmyslně způsobí následek, bude odpovědný za úmyslný trestný čin. Obdobně bude tento princip platit pro nedbalost. Otázka, která by s ohledem na práve uvedené mohla vyvstat, je, jak řešit situace, kdy je zavinění smíšeného druhu. Kuchta¹⁵³ považuje za klíčový zejména postup u případů, kdy jsou meze překročeny z nedbalosti, ale následek je kryt úmyslnou formou zavinění.

Za těchto okolností je dle Vokouna třeba postupovat podle nejnižší míry zavinění a to tak, že pro kvalifikaci trestného činu se závažnější formou zavinění, tedy úmyslu, je nutné, aby se úmysl vztahoval jak na překročení, tak na následek. Pokud bude jakýkoliv z těchto znaků kryt pouze nedbalostním zaviněním, lze hovořit pouze o celkové nedbalostní formě zavinění. Takový postup plyne i z řešení případů, kdy buď exces nebo následek není zaviněn vůbec. Pokud totiž jsou meze krajní nouze či nutné obrany překročeny nezaviněně, tedy ani z nedbalosti, pak nepřipadá v úvahu žádná trestní odpovědnost, a to ani v situaci, kdy bude následek způsoben zaviněně. Taktéž nebude trestně odpovědný ten, kdo meze překročí zaviněně, ovšem k samotnému následku bude zavinění zcela chybět.¹⁵⁴

Následně se k tomuto řešení přihlásila i judikatura. Vrchní soud v Praze ve svém rozhodnutí konstatoval, že „...dovozuje-li soud nepřímý úmysl obžalovaného ve vztahu ke smrtelnému následku u poškozených, musí být spolehlivě prokázáno, že obžalovaný nejenže věděl, že opakovanými intenzivními údery do hlavy poškozených je může usmrtit a pro takový případ s tím byl srozuměn, ale také věděl, že útok obžalovaných již netrvá ani přímo nehrozí, resp. trval-li nebo přímo hrozil, věděl, že jeho obrana je ve zřejmém nepoměru¹⁵⁵ k nebezpečnosti útoku, a byl s tím srozuměn.“¹⁵⁶

Z těchto materiálů je tedy jednoznačně třeba přisvědčit způsobu hodnocení, kdy se bere v úvahu hledisko zavinění k překročení mezí krajní nouze či nutné obrany a taktéž zavinění ke způsobenému následku, přičemž ke kvalifikaci úmyslného trestného činu spáchaného při překročení mezí krajní nouze či nutné obrany je třeba, aby zavinění

¹⁵³ KUČHTA, J. *Nutná obrana*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 1999. s. 168

¹⁵⁴ VOKOUN, R. *Vybrané aktuální otázky nutné obrany a krajní nouze*. Praha: Universita Karlova, 1989. Acta Universitatis Carolinae: Iuridica Monographia, s. 70

¹⁵⁵ V současnosti se jedná o „zcela zjevnou nepřiměřenost způsobu útoku“.

¹⁵⁶ Usnesení Vrchního soudu v Praze ze dne 3. 11. 1993, sp. zn. 1 To 55/93, publikované pod R 16/1994 Sb. rozh. tr.

k excesu i zavinění ke způsobenému následku mělo formu úmyslu. Jen toto řešení považují za spravedlivé vzhledem k obránci a udržitelné dle platné právní úpravy.

5.2 Konkrétní právní důsledky při excesu z krajní nouze a nutné obrany

V okamžiku, kdy dojde ke správné kvalifikaci činu jako excesu z krajní nouze nebo nutné obrany, dává trestní zákoník několik možností, jak dané chování privilegovat. Pokud by takové možnosti neexistovaly, mohlo by v mnoha případech docházet k ukládání nepřiměřeně přísných sankcí „pachatelům“, jejichž čin byl spáchán za podmínek alespoň se blížícím krajní nouzi či nutné obraně. Totiž, přestože se čin bude posuzovat dle obecných hledisek, je posléze třeba zohlednit, že povaha a míra nebezpečnosti takového excesu pro společnost je dozajista menší než spáchání samotného trestného činu. Nadto je třeba poskytnout lidem jistou motivaci k tomu, aby sami chránili statky, k jejichž obraně trestní právo směřuje.

Trestní zákoník v současné době nezná žádné ustanovení, které by přímo spojovalo exces s konkrétní právní kvalifikací. V obecné části trestního zákoníku nalezneme úpravu týkající se ukládání trestů, kdy se za polehčující okolnost považuje spáchání trestného činu při odvracení útoku nebo jiného nebezpečí, aniž jsou zcela splněny podmínky nutné obrany nebo krajní nouze¹⁵⁷. Tento princip je taktéž využit u institutu mimořádného snížení trestu odnětí svobody, ke kterému může soud přistoupit, pokud byl při odvracení útoku či nebezpečí spáchán trestný čin a zároveň nebyly zcela splněny podmínky krajní nouze či nutné obrany¹⁵⁸. Oběma úpravám se budu věnovat v příslušných podkapitolách níže.

Za upozornění stojí, že zákon zde výslovně mluví o nesplnění podmínek krajní nouze a nutné obrany, nikoliv o překročení mezí. Lze tedy souhlasit s názorem, že jsou v těchto případech kryty jak excesy v užším slova smyslu, tedy samotné vykročení z mezí, tak i podmínky, které stav krajní nouze a nutné obrany vytvářejí. Výjimkou tak zůstává jen situace domnělého, nereálného nebezpečí či útoku.¹⁵⁹

¹⁵⁷ Viz § 41 písm. g) TZ

¹⁵⁸ Viz § 58 odst. 6 TZ

¹⁵⁹ Např. VOKOUN, R. *Vybrané aktuální otázky nutné obrany a krajní nouze*. Praha: Universita Karlova, 1989. Acta Universitatis Carolinae: Iuridica Monographia, s. 61

Další ustanovení trestního zákoníku se již o podmínkách krajní nouze či nutné obrany nezmiňují, nicméně jak uvádí například Šámal ve svém komentáři, vybočení z mezí krajní nouze a nutné obrany v důsledku silného rozrušení, strachu, úleku nebo jiného omluvitelného stavu myslí anebo v důsledku předchozího zavrženého jednání poškozeného může vést podle následku k použití privilegovaných skutkových podstat zabití dle § 141 TZ nebo ublížení na zdraví z omluvitelné pohnutky dle § 146a TZ.¹⁶⁰ S tím souhlasí i Jelínek¹⁶¹ a pro úplnost doplňuje, že v úvahu ještě přichází institut upuštění od potrestání dle § 46 TZ. I tyto právní důsledky se taktéž v následujících podkapitolách pokusím přiblížit.

5.2.1 Polehčující okolnost

Polehčující okolnosti jsou výrazem konkretizace zvláštností daného spáchaného trestného činu a mají vliv na druh a výměru trestu v rámci zákonem stanovené trestní sazby. V současné době jsou v trestním zákoníku upraveny v § 41 a je třeba na úvod uvést, že jejich výčet je uveden pouze demonstrativně. Na druhou stranu aktuální učebnice¹⁶² trestního práva uvádí, že za polehčující okolnost je třeba považovat pouze takovou skutečnost, která má význam pro posouzení povahy a závažnosti spáchaného činu a osoby jeho pachatele a pro dosažení účelu trestu, a proto i pro jeho vyměření.

V souvislosti s překročením mezí krajní nouze nebo nutné obrany je nasnadě využít ustanovení § 41 písm. g) TZ¹⁶³, které na excus doslovně míří. Jelikož text zákona mluví o nesplnění podmínek nutné obrany nebo krajní nouze, shoduje se odborná literatura na závěru, že takto obecná formulace dopadá na excesy intenzivní i extenzivní.¹⁶⁴ Je ovšem třeba vyloučit dopad tohoto ustanovení na domnělou obranu a domnělé nebezpečí, protože pak by nešlo o čin spáchaný při odvracení útoku nebo nebezpečí a zdroje ohrožení by chyběly.¹⁶⁵

¹⁶⁰ ŠÁMAL, P. a kol. *Trestní zákoník I. § 1 až 139. Komentář*. 2. vydání. Praha: C. H. Beck, 2012, s. 408

¹⁶¹ JELÍNEK, Jiří. *Trestní zákoník a trestní řád: s poznámkami a judikaturou*. 5. vydání. Praha: Leges, 2014, s. 59

¹⁶² ŠÁMAL, P. a kol. *Trestní právo hmotné*. 7. vyd. Praha: Wolters Kluwer, a.s., 2014. s. 381

¹⁶³ § 41 písm. g) TZ: „Soud jako k polehčující okolnosti přihlédne zejména k tomu, že pachatel spáchal trestný čin odvraceje útok nebo jiné nebezpečí, aniž byly zcela splněny podmínky nutné obrany nebo krajní nouze...“

¹⁶⁴ Např. KUČHTA, J. *Nutná obrana*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 1999. s. 170

¹⁶⁵ ŠÁMAL, P. a kol. *Trestní zákoník I. § 1 až 139. Komentář*. 2. vydání. Praha: C. H. Beck, 2012, s. 546

Jako doplňující polehčující okolnost může být v situacích excessu chápáno i spáchání trestného činu v silném rozrušení dle § 41 písm. b). Ačkoliv toto ustanovení míří primárně na jiné případy, někteří autoři užití této polehčující okolnosti nevylučují.¹⁶⁶

Při úvaze o charakteru excesů, které mohou být za polehčující okolnost považovány, se lze držet recentního judikátu¹⁶⁷ Nejvyššího soudu, jenž se při hodnocení excessu zabýval mimo jiné rozlišením polehčujících okolností a mimořádného snížení trestu odnětí svobody. Nejvyšší soud konstatoval, že polehčující okolnosti mají ve vztahu k mimořádnému snížení trestu charakter obecného vůči speciálnímu, a proto jako polehčující okolnost je třeba hodnotit běžné excesy. A contrario, při neexistenci dalších zvláštních podmínek nelze automaticky při excessu užit ustanovení § 58 odst. 6 TZ o mimořádném snížení trestu odnětí svobody. Soud dále nicméně nevyloučil, že více okolností, které by jinak samy o sobě byly jen obecnými okolnostmi polehčujícími, mohou v konkrétním případě ve svém souhrnu získat takový význam, kdy je bude možno posoudit jako okolnost umožňující mimořádné snížení trestu odnětí svobody.

5.2.2 Mimořádné snížení trestu

Dalším prostředkem soudcovské individualizace trestu je mimořádné snížení trestu. Ustanovení § 58 TZ umožňuje zmírnit trest odnětí svobody, který je v mnoha případech trestem obligatorním, pokud nemá alternativu v podobě jiného, mírnějšího druhu trestu. Postupem dle § 58 TZ je umožněno vyřešit spravedlivě i situace, ve kterých by trest odnětí svobody ukládaný v rámci zákonné trestní sazby neodpovídal osobě pachatele a okolnostem konkrétního případu, a i dolní hranice trestu odnětí svobody by se jevila jako nepřiměřeně přísná.¹⁶⁸ Rozdílem oproti polehčujícím okolnostem je zejména fakt, že trest odnětí svobody zde lze snížit pod dolní hranici zákonné sazby uvedené u příslušného trestného činu.

Současná právní úprava tohoto institutu vychází z § 40 trestního zákona z roku 1961, nicméně převzata byla s určitými změnami, které významně rozšířily možnosti mimořádného snížení trestu odnětí svobody. Tyto změny je možno dát do souvislosti s opuštěním materiálního pojetí trestného činu, jak ho znala dřívější úprava, kdy k diferenciaci trestních postihů mohlo sloužit například posuzování stupně nebezpečnosti

¹⁶⁶ KUČHTA, J. *Nutná obrana*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 1999. s. 171

¹⁶⁷ Usnesení Nejvyššího soudu ČR ze dne 26. 1. 2016, sp. zn. 4 Tdo 61/2016

¹⁶⁸ ŠÁMAL, P. a kol. *Trestní zákoník I. § 1 až 139. Komentář*. 2. vydání. Praha: C. H. Beck, 2012, s. 788

pro společnost.¹⁶⁹ Aktuální úprava vychází z formálního pojetí trestného činu a bylo tedy vhodné posílit význam individualizace a diferenciací zejména prostřednictvím ukládání trestu, a to včetně možností jeho mimořádného snížení.

Příkladem tohoto rozšíření je právě § 58 odst. 6 TZ, jenž výslovně legislativně zahrnul případy překročení mezi krajní nouze nebo nutné obrany mezi situace, kdy může soud snížit trest odnětí svobody pod dolní hranici trestní sazby.

Stejně jako za předchozí úpravy, i současný trestní zákoník umožňuje mimořádně snížit trest pouze u odnětí svobody. S absencí mimořádného snížení u ostatních druhů trestních sankcí lze souhlasit, jelikož samotný charakter ostatních postihů je již ze své podstaty o mnoho mírnější, než je tomu u zásahu do osobní svobody. Proto by rozšíření i na tyto sankce nedávalo přílišný smysl. Nicméně podstatným rozdílem, který trestní zákoník oproti minulé úpravě přinesl, je vypuštění limitu minimální nepřekročitelné trestní sazby, pod kterou již soud při stanovení snížené trestní sazby nesmí zajít. Obránce při překročení mezi nutné obrany většinou způsobí újmu na zdraví či dokonce životě útočníka, a je tak vystaven hrozbě postihu za nejzávažnější trestné činy. V tomto ohledu byl obránce dříve vystaven riziku, že i při mimořádném snížení trestu nebylo možné jeho trest snížit pro určitou hranici.¹⁷⁰ Absence této hranice, uvedené v § 58 odst. 3 TZ, pro případy excesů z krajní nouze a nutné obrany je dle mého názoru vhodnou možností, která eliminovat nutnost uložení trestu odnětí svobody v situacích, kdy by se i minimální hranice jevila jako příliš přísná.

5.2.3 Upuštění od potrestání

Domnívám se, že důsledkem excesu z krajní nouze nebo nutné obrany může ve výsledku být upuštění od potrestání dle § 46 TZ. Ačkoliv se o užití tohoto institutu v souvislosti s překročením mezi krajní nouze a nutné obrany mnoho publikací nezmiňuje¹⁷¹, nemělo by dle mého názoru ve výčtu této kapitoly chybět.

Institut upuštění od potrestání je zcela konkrétním projevem restorativní justice. Je považován za prostředek výchovného působení na pachatele, když jeho předpokladem je,

¹⁶⁹ § 3 odst. 2 a 4 zákona č. 40/1961 Sb., trestní zákon

¹⁷⁰ Tuto námitku ve svém díle uvádí např. Vokoun. Viz: VOKOUN, R. *Vybrané aktuální otázky nutné obrany a krajní nouze*. Praha: Universita Karlova, 1989. Acta Universitatis Carolinae: Iuridica Monographia, s. 71

¹⁷¹ Z literatury pouze: JELÍNEK, Jiří. *Trestní zákoník a trestní řád: s poznámkami a judikaturou*. 5. vydání. Praha: Leges, 2014, s. 59, nebo VOKOUN, R. *Vybrané aktuální otázky nutné obrany a krajní nouze*. Praha: Universita Karlova, 1989. Acta Universitatis Carolinae: Iuridica Monographia, s. 71

že již samotné trestní řízení včetně projednání činu před soudem a vyslovení viny pachatele může mít samo o sobě dostatečný represivní a preventivní účinek a není tak třeba přistupovat k uložení trestu a jeho výkonu.¹⁷²

V souvislosti s ostatními možnostmi, které taktéž určitým způsobem privilegují jednání při excesu, považují upuštění od potrestání za prostředek ultima ratio, ke kterému bude soud přistupovat spíše zřídka. K tomuto názoru mě vede i z absence výslovného uvedení překročení mezí jako speciálního ustanovení¹⁷³ u upuštění od potrestání.

Aby mohl soud v řízení konstatovat vinu pachatele a upustit od potrestání, budou muset být splněny kumulativně veškeré podmínky obecného institutu upuštění od potrestání dle § 46 odst. 1 TZ. Zákonná formulace byla de facto převzata z dřívější úpravy v § 24 odst. 1 trestního zákona z roku 1961, nicméně se zúžením užití pouze na kategorii přečinů¹⁷⁴, což lze považovat za klíčové omezení tohoto institutu vzhledem k jeho využití při excesech z krajní nouze a nutné obrany.

Jak bylo podrobněji rozebráno výše v podkapitole 5.1 této práce, bude mít většina trestných činů spáchaných při excesu charakter přečinu, jelikož k nedbalostní formě zavinění „postačí“, pokud bude buď zavinění k excesu anebo zavinění k následku ve formě nedbalosti. Pak je takový trestný čin přečinem vždy a z aplikace institutu upuštění od potrestání nebude zásadně vyloučen (samozřejmě při splnění všech zbývajících podmínek uvedených v § 46 odst. 1 TZ).

Komplikace ovšem mohou nastat, pokud je při excesu spáchán úmyslný trestný čin (úmysl bude krýt zavinění k překročení mezí a zároveň i způsobení následku), za který je stanoven trest odnětí svobody s horní hranicí vyšší než pět let. Právě takové činy nejsou nicméně neobvyklými, a to zejména při překročení nutné obrany, kdy může docházet k těžkému ublížení na zdraví dle § 145 TZ¹⁷⁵ nebo při usmrcení útočníka v krajním případě až ke kvalifikaci činu jako vraždy dle § 140 TZ¹⁷⁶. V těchto případech je aplikace upuštění od potrestání vyloučena.

¹⁷² Rozhodnutí č. 69/1957 Sb. rozh. tr., citováno z: ŠÁMAL, P. a kol. *Trestní zákoník I. § 1 až 139. Komentář. 2. vydání.* Praha: C. H. Beck, 2012, s. 633

¹⁷³ Např. tak, jako tomu je u polehčujících okolností dle § 41 písm. g) TZ nebo mimořádného snížení trestu odnětí svobody dle § 58 odst. 6 TZ.

¹⁷⁴ § 14 odst. 2 TZ: „Přečiny jsou všechny nedbalostní trestné a ty úmyslné trestné činy, na něž trestní zákon stanoví trest odnětí svobody s horní hranicí trestní sazby do pěti let.“

¹⁷⁵ Trestní sazba základní skutkové podstaty dle § 145 odst. 1 TZ činí 3-10 let odnětí svobody.

¹⁷⁶ Trestní sazba základní skutkové podstaty dle § 140 odst. 1 TZ činí 3-10 let odnětí svobody.

Toto omezení však považuji ve vztahu k jeho užití při posuzování excesů za prakticky zanedbatelné (a z druhé strany dokonce vhodné), jelikož dopadá jen na nejzávažnější trestné činy, jež jsou při excesu spáchány úmyslně. Při velmi širokých a pro obránce benevolentně zakotvených hranic nutné obrany tak nespátřuji důvod, aby se při takovém jednání možnost upuštění od potrestání mohla vztahovat i na tohoto pachatele.

5.2.4 Privilegované skutkové podstaty trestných činů

De lege lata je poslední možností zvláštní právní kvalifikace či určitého zvýhodnění činů spáchaných při excesu užití privilegovaných skutkových podstat. Je třeba si však uvědomit, že trestní zákoník ve vztahu k překročení nutné obrany či krajní nouze žádné konkrétní privilegované podstaty nekonstruuje. I přesto, jak se pokusím níže objasnit, může mít jednání při excesech velice blízko k naplnění privilegovaných skutkových podstat zabití dle § 141 TZ nebo ublížení na zdraví z omluvitelné pohnutky dle § 146a TZ. Není dle mého názoru náhodou, že jsou tyto trestné činy privilegovanými skutkovými podstatami právě k trestnému činu vraždy dle § 140 TZ, resp. k trestnému činu ublížení na zdraví dle § 146 TZ (nebo těžkému ublížení na zdraví dle § 145 TZ)¹⁷⁷, u kterých není možné využít upuštění od potrestání popsané v předchozí podkapitole.

Obě privilegované skutkové podstaty zavedl současný trestní zákoník k 1. 1. 2010 a jsou vystavěny na totožných podmínkách, přičemž trestný čin zabití má usnadnit mírnější postih jednání úmyslného usmrcení člověka a trestný čin ublížení na zdraví z omluvitelné pohnutky míří na možnost mírnějšího postihu u činu úmyslného ublížení na zdraví (těžkého ublížení na zdraví).

K jejich aplikaci však musí být splněny výrazně polehčující okolnosti. Ty jsou založeny na faktu, že pachatel se skutku dopustil buď v silném rozrušení, jež má původ v omluvitelném hnutí jeho mysli anebo v důsledku předchozího zavrženíhodného jednání poškozeného, a z těchto důvodů je jeho úsudek výrazně ovlivněn.

Do první skupiny důvodů je zařazeno silné rozrušení ze strachu, úleku, zmatku nebo jiného omluvitelného hnutí mysli. Jednání při excesu by se pak mohl blížit stav rozrušení z úleku či zmatku, jak představuje ve svém komentáři Drašík, když uvádí, že silné rozrušení (afekt) může být i okamžitou reakcí na jednorázový podnět, kdy pachatel

¹⁷⁷ Ublížení na zdraví z omluvitelné pohnutky dle § 146a TZ obsahuje dvě privilegované skutkové podstaty, a to pro trestný čin ublížení na zdraví (§ 146a odst. 1 TZ) a trestný čin těžkého ublížení na zdraví (§ 146a odst. 3 TZ).

z úleku či zmatku nebude schopen racionálně situaci vyhodnotit a vyřešit v souladu se zákonem. Nikoliv každé rozrušení však bude naplňovat znaky privilegované podstaty. Je třeba, aby bylo omluvitelné, lidsky pochopitelné a bylo takové jednání možno posoudit jako výrazně méně závažné, než jsou trestné činy vraždy a ublížení na zdraví.¹⁷⁸

Druhou skupinu skutečností tvoří případy, kdy pachatel jedná na základě předchozího zavrženíhodného chování poškozeného (tzv. provokace). Za takové se považuje chování v příkrém rozporu s morálkou, svědčící například o bezcitnosti, bezohledném sobectví či neúctě atp.¹⁷⁹ Šámal konkrétně zmiňuje situaci, kdy může jít o jednorázové jednání poškozeného ve formě útoku nebo vyvolání nebezpečí směřujícího proti zájmům chráněným trestním zákonem, pokud má dostatečnou intenzitu. Nabízí se tak zejména případy překročení mezí nutné obrany nebo krajní nouze ze strany pachatele.¹⁸⁰ Judikatura dodává, že míra závažnosti předchozího zavrženíhodného jednání poškozeného neboli negativní charakter provokujícího chování „*musí být v odpovídajícím poměru k mimořádnému významu objektu zločinu zabití, jímž je lidský život. Z tohoto důvodu je třeba ustanovení § 141 odst. 1 trestního zákoníku ve své provokující variantě vykládat spíše restriktivně.*“¹⁸¹

Úzký vztah mezi privilegovanými skutkovými podstatami trestných činů a jednáním za podmínek okolností vylučujících protiprávnost byl potvrzen i v soudní praxi, když Nejvyšší soud rozhodl, že pokud „*pachatel fyzicky napadl osobu, která na něj předtím zaútočila, a to ze strachu před jejím dalším útokem, může spáchat trestný čin ublížení na zdraví z omluvitelné pohnutky (...) jen tehdy, nejednal-li za splnění podmínek nutné obrany podle § 29 tr. zákoníku. Jednání ze strachu jako omluvitelné pohnutky a jednání z obavy z přímo hrozícího nebo trvajícím útokem totiž mohou být velmi blízká a mohou nastat za obdobných situací, (...), mají však různé důsledky z hlediska jeho trestní odpovědnosti.*“¹⁸²

¹⁷⁸ DRAŠTÍK, A. a kol. *Trestní zákoník. Komentář. 1. díl.* Praha: Wolters Kluwer, 2015, s. 975

¹⁷⁹ Usnesení Nejvyššího soudu ČR ze dne 24. 1. 2012, sp. zn. 7 Tdo 18/2012

¹⁸⁰ ŠÁMAL, P. a kol. *Trestní zákoník II. § 140 až 421. Komentář. 2. vydání.* Praha: C. H. Beck, 2012, s. 1491

¹⁸¹ Usnesení Nejvyššího soudu ČR ze dne 29. 9. 2010, sp. zn. 8 Tdo 1115/2010

¹⁸² Usnesení Nejvyššího soudu ČR ze dne 24. 11. 2015, sp. zn. 8 Tdo 1337/2015, publikovaná pod R 24/2016 Sb. rozh. tr

5.3 Zhodnocení a návrhy de lege ferenda

Pokud bych měl obecně zhodnotit postupy, které současná právní úprava poskytuje k zohlednění faktu, že trestný čin byl spáchán při překročení mezí krajní nouze nebo nutné obrany, pak musím konstatovat, že je k dispozici poměrně široká škála možných opatření, která dokáží určitým způsobem toto jednání privilegiovat oproti běžným trestným činům.

Ačkoliv lze souhlasit s názorem Kuchty, že čím širší meze jednání za okolností vylučujících protiprávnost jsou zákonodárcem poskytnuty, tím přísnější sankce by měly při porušení jejich podmínek nastoupit¹⁸³, je třeba pamatovat na situace, kdy by se posouzení činu pouze dle obecných pravidel o trestní odpovědnosti a ukládání trestů mohlo dostat do rozporu s principem subsidiarity trestní represe či zásad trestání uvedených v § 39 odst. 1 TZ a trest, který by se za běžných okolností ukládal, by vykazoval známky nepřiměřené přísnosti.

Pokud tedy k zaviněnému vykročení z mezí nutné obrany a krajní nouze dojde, je v první řadě možno tento fakt považovat za polehčující okolnost či dokonce za okolnost opravňující soud k uložení trestu pod minimální hranici trestní sazby. Obě tyto možnosti jsou legislativně zdůrazněny v příslušných ustanoveních a vybízejí tak soudce k jejich aplikaci. Někteří autoři¹⁸⁴ se domnívají, že slabinou těchto ustanovení je pouhá možnost jejich aplikace soudem, a nikoliv jejich nutný zákonný důsledek. S ohledem na různorodost a konkrétní okolnosti každého případu se však domnívám, že pokud by měl soud povinně vždy přihlídnout k excesům jako k polehčujícím okolnostem nebo důvodu pro mimořádné snížení trestu odnětí svobody, byli by naopak zvýhodněni ti pachatelé, kteří trestný čin spáchali při překročení zcela úmyslně. Riziko takové úpravy je zřejmé. Pachateli trestného činu by „pouze“ stačilo počkat s činem na vhodný okamžik, konfliktní situaci atd., a čin spáchat jako exces, přičemž by měl minimálně zajištěno, že se na jeho čin bude pohlížet shovívavěji. Takový důsledek je jistě nežádoucí.

Další možností je upustit od potrestání zcela, pokud lze čin charakterizovat jako přečin. Tato úprava se dle mého názoru dobře vypořádává s jinou dříve uváděnou námitkou proti důsledkům činů při excesech. Lze totiž zaznamenat názory¹⁸⁵, že nedbalostní překročení

¹⁸³ KUČHTA, J. *Nutná obrana*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 1999. s. 164

¹⁸⁴ Např. VOKOUN, R. *Vybrané aktuální otázky nutné obrany a krajní nouze*. Praha: Universita Karlova, 1989. Acta Universitatis Carolinae: Iuridica Monographia, s. 71

¹⁸⁵ KUČHTA, J. *Nutná obrana*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 1999. s. 171

mezi nutné obrany by vůbec nemělo být trestné s odůvodněním, aby měli občané dostatečnou motivaci vůbec na obranu chráněných zájmů vystupovat. Domnívám se, že institut upuštění od potrestání může být na tomto místě vhodným řešením, jelikož míří právě na činy spáchané nedbalostním překročením (tedy přečiny) a v souvislosti s tím, že se při upuštění od potrestání dle § 46 odst. 4. TZ hledí na pachatele jako by nebyl odsouzen, považuji tuto konstrukci za dostatečnou a schopnou eliminovat nepříznivé důsledky, které s sebou nedbalostní překročení mezi může nést.

Poslední variantou je užití privilegovaných skutkových podstat při nejzávažnějších trestných činech, tedy úmyslném usmrcení nebo ublížení na zdraví. Ačkoliv nejsou tyto privilegované skutkové podstaty legislativně vázány na překročení mezi nutné obrany či krajní nouze, k jejich aplikaci je zapotřebí okolností, které jsou v mnoha směrech s okolnostmi při excesech podobné či téměř stejné. Alternativa užití skutkových podstat zabití nebo ublížení na zdraví z omluvitelné pohnutky tak dle mého názoru plynule navazuje tam, kde končí možnost upuštění od potrestání, tedy v případech, kdy je čin již spáchán úmyslně a je jím způsoben závažný následek usmrcení nebo újmy na zdraví.

Lze tedy uzavřít, že počínaje poměrně širokými hranicemi nutné obrany, přes nedbalostní exces až po úmyslné usmrcení, má v každé situaci soud určitou možnost zohlednit konkrétní skutečnosti a rozhodnout plně v souladu s principy spravedlnosti způsobem, který i nadále bude motivovat a poskytovat občanům prostor, aby na obranu zájmů vystupovali aktivně a sami.

6 Nutná obrana v nepřítomnosti oběti – automatické obranné systémy

Téma automatických obranných systémů vzbuzuje již delší dobu poměrně rozsáhlé debaty na laické i odborné úrovni. Ačkoliv se tak nemusí na první pohled jevit, může být s institutem nutné obrany velmi úzce spojeno. Je tomu tak proto, že automatické obranné systémy svou činností ve své podstatě nahrazují osobní jednání obránce při odvracení útoku. Do předkládané práce je téma zařazeno z důvodu, že při instalaci a využívání takových obranných systémů dochází velmi snadno k překročení mezí nutné obrany. Výhrady, které se pokusím níže shrnout, spočívají především v nebezpečí aktivace obranného zařízení i v okamžiku, kdy útok nehrozí a taktéž ve faktu, že zařízení zpravidla není schopné přizpůsobit intenzitu obrany vůči útoku.

Nejstarší nástrahová zařízení fungující na principu mechanických zbraní byla používána již ve starověkém Egyptě. Jejich účelem bylo zabránit vniknutí pachatele a ochránit tak těla mrtvých faraonů před vykradači hrobů. Podobnou myšlenku můžeme najít i ve staré čínské literatuře z období kolem roku 200 př.n.l., kde císař ve svém nařízení ukládá řemeslníkům zhotovovat strojní luky a šípy s cílem okamžitého zastřelení vetřelců pokoušejících se vloupat do hrobů. Na evropském kontinentu datujeme první zmínku o nástražných zařízeních k počátku 13. století, kdy se často užívaly nastražené kuše sloužící k loveckým účelům.¹⁸⁶

Nástrahová zařízení na principu palných zbraní se začala objevovat v 17. století a v následujících stoletích se těšila poměrně značné oblibě. Tato zařízení byla hojně využívána k ochraně hrobů nedávno zemřelých lidí. V této době totiž v Anglii platilo nařízení, dle kterého nebylo možné si legálně opatřit mrtvolu za účelem následné pitvy, a proto zloději čerstvě zemřelá těla nebožtíků kradli ihned po jejich pohřbu. K ochraně hrobů bylo vymyšleno zařízení, které je v literatuře označeno pojmem Spring Gun.¹⁸⁷ Konstrukčně se jednalo o poměrně jednoduché zařízení, kdy kolem desky hrobu byl natažen drát, jehož uvolněním při kontaktu se zlodějem došlo ke spuštění kohoutku a z hlavně vylétla směs olova se železem. Zprvu byla hlaveň namířena pouze jedním

¹⁸⁶ *Střilející nástrahy*. Střelecká revue, 1996, roč. 27, č. 3, s. 12. Autor neuveden.

¹⁸⁷ BLAKE BAILEY, J. *Diary of a Resurrectionist*. 1811-1812. [online]. Dostupné z: <http://www.gutenberg.org/files/32614/32614-h/32614-h.htm>

směrem, postupem času došlo k vylepšení a zbraň se dokázala natáčet v okamžiku výstřelu podle potřeby do požadovaného prostoru. Díky této prostorové flexibilitě byla posléze využívána i proti pytlákům.¹⁸⁸ Nástražná zařízení začala postupně sloužit i k obraně domů a obydlí. Při snaze o otevření dveřního zámku bez klíče nebo neoriginálním klíčem došlo ke spuštění systému a výstřelu z hlavně mířící přímo na osobu před dveřmi. V této souvislosti stojí za zmínění zejména střelné nástrahové zařízení označované jako tzv. „psí hlava“. Místo klasického zámku byla nastražena vyřezaná psí hlava podepřená tyčkou na provázku. Tahem za provázek, např. klikou dveří, se tyčka uvolnila a těžká hlava svou vahou dopadla na kolíček sloužící jako spoušť následována výstřelem brokových nábojů. Mechanismus byl, a stále je, oblíben z důvodu konstrukční a materiálové nenáročnosti.¹⁸⁹ Lze konstatovat, že více či méně v každém období existence těchto obranných mechanismů docházelo k diskuzím o jejich oprávněnosti a humánnosti, zejména s ohledem na možnost zranění či usmrcení nevinné osoby. V některých případech tak mechanismy nebyly nabíjeny ostrými náboji a využívaly se jako poplašná zařízení k varování útočníka.¹⁹⁰

Pojem automatických obranných systémů, mechanismů či, chceme-li, zařízení není pozitivně právně ukotven a při snaze o jeho popis lze vycházet z řady pokusů o definici uvedených v odborných publikacích nebo vyslovených soudy. Pod tímto pojmem si tak lze představit zejména zařízení, která jsou za účelem ochrany života, zdraví, majetku a jiných zájmů instalována do různých objektů (domů, bytů, chat, obchodů, skladů apod.), motorových vozidel a jiných prostor. Nezvaná osoba může být následně pomocí těchto zařízení kupříkladu omezena na svobodě, postřelena, uzavřena v místnosti, poraněna či dokonce usmrcena.¹⁹¹ Jiná literatura dodává, že se taktéž může jednat o různá signalizační zařízení, která v případě vniknutí vetřelce uvedou v činnost např. poplašný alarm, zapnou osvětlení, přivedou k výbuchu poplašnou nálož či spustí nahranou pásku s psím štěkotem.¹⁹² Další autoři považují za automatické obranné zařízení jakékoliv zařízení bez ohledu na jeho konstrukci mající charakter nástrahy, na bázi mechanické, plynové, palné

¹⁸⁸ KOMENDA, J., MALÁNÍK, Z. *Zákeřné zbraně*. Brno: Josef Tůma, vydavatelství nakladatelství a tisk, 2001, s. 119-120

¹⁸⁹ *Střílejší nástrahy*. *Střelecká revue*, 1996, roč. 27, č. 3, s. 12-13. Autor neuveden.

¹⁹⁰ HRUŠKA, J., BUREŠ, R. *Použití automatických obranných zařízení z pohledu trestního práva*. *Trestní právo*, 2010, roč. 15, č. 7-8, s. 5

¹⁹¹ NOVOTNÝ, F. a kol. *Trestní právo hmotné*. 4. vyd. Plzeň: Aleš Čeněk, 2017, s. 153.

¹⁹² DOLENSKÝ, A., NOVOTNÝ, F. *Nutná obrana a automatická obranná zařízení*. *Trestní právo*, 1998, roč. 3, č. 1, s. 8.

zbraně, expanzního přístroje, využívající elektrickou energii, obsahující jed a další možné komponenty, jehož cílem je odvrácení budoucího útoku pachatele směřujícího na některý ze zájmů chráněných trestním zákonem.¹⁹³ Definovat automatické obranné zařízení se pokusil i Nejvyšší soud, který ve svém stanovisku akcentoval funkční význam takového zařízení, když uvedl, že jeho účelem „je odvrátit možný nebo předpokládaný budoucí útok na zájem chráněný trestním zákonem na určitém místě bez součinnosti obránce (např. nástražné systémy, samostříly, zapojení elektrického proudu do mříží či kovového oplocení nemovitosti, ale i určitý typ pasti apod.).“¹⁹⁴

Názory na přípustnost instalace takových zařízení se v průběhu doby lišily stejně jako názory na následnou trestní odpovědnost, přičemž některé názorové proudy se snaží vyloučit problematiku automatických obranných zařízení ze spojitosti s institutem nutné obrany pomocí řady námitek. Při snaze o jejich souhrn považují za vhodné začít u profesora Solnaře¹⁹⁵, jenž k tomuto tématu nejdříve uvedl, že posuzování instalace samostřílů a jiných zařízení určených k odražení nejistého budoucího útoku vyvolává pochyby. Následně jejich užití připustil, přičemž je podle něj třeba rozlišovat, zda je zařízení nainstalováno tak, aby mohlo působit jen v případě protiprávního útoku. To však není zpravidla technicky možné a pokud taková záruka chybí, pak nepůjde o nutnou obranu. Jestliže však zařízení mělo zakročit dle záměru instalujícího jen proti protiprávnímu útoku a spustilo se mimo takový útok (např. samostříl zasáhl turistu, který se v budově ukryl před nepřízní počasí), bude instalující podle okolností odpovídat za trestný čin spáchaný z nedbalosti. Tento názor se v průběhu doby ustálil a aplikuje se i v současnosti, jak níže doložím rozborem stanoviska Nejvyššího soudu.

K otázce bezprostřednosti útoku Prušák¹⁹⁶ uvádí, že útok musí být přímý, přítomný, tedy již započatý nebo přímo hrozící. Proti útokům, ke kterým má dojít až v budoucnosti, nemá nutná obrana místo. Naopak skutečnost, že útok má být nepředvídaný, autor nevyžaduje. Dále podotýká, že uvedené dva momenty jsou stěžejní pro vyřešení otázky,

¹⁹³ HRUŠKA, J., BUREŠ, R. *Použití automatických obranných zařízení z pohledu trestního práva*. Trestní právo, 2010, roč. 15, č. 7-8, s. 6

¹⁹⁴ Stanovisko trestního kolegia Nejvyššího soudu České republiky ze dne 30. září 2009, sp. zn. Tpjn 303/2008

¹⁹⁵ SOLNAŘ, V. *Základy trestní odpovědnosti*, 1.vyd. Praha: Academia, 1972. s. 106-107. Systém československého trestního práva.

¹⁹⁶ PRUŠÁK, J. *Rakouské právo trestní*, 1. vyd. Praha: 1912. s. 151, citováno z: HRUŠKA, J., BUREŠ, R. *Použití automatických obranných zařízení z pohledu trestního práva*. Trestní právo, 2010, roč. 15, č. 7-8, s. 11

zda je nutná obrana přípustná proti budoucím útokům prostřednictvím zvláštních obranných zařízení, jakými jsou samostřely, vlčí jámy, železné pasti atp. Oprávněnost nutné obrany lze poté přiznat, jen pokud ochranné zařízení má působit teprve v okamžiku protiprávního útoku a neohrožuje nad míru bezpečnost nezúčastněných osob nebo jejich majetek. Ohledně předčasnosti přípravy obrany Milota¹⁹⁷ nevylučuje, že je možno se na obranu předem připravit a není navíc zapotřebí, aby byl obránce přítomen na místě při útoku (např. uznává za dovolené nastražit mechanické zařízení, z něhož vyjde výstřel v případě vloupání do budovy).

Krátce si dovolím také poukázat na zahraniční autory, kdy představitel německé trestněprávní nauky Jeschek¹⁹⁸ dodává, že požadavek současnosti útoku a obrany nevylučuje obranu pomocí hlídacích psů, samostřelů, pastí, jedovatých nástrah, jelikož taková obrana má účinkovat až následně v okamžiku probíhajícího útoku. Nicméně rizika s tím spojená tíží toho, kdo se takovým způsobem brání.

Francouzský pohled na situaci není jednoznačný. Použití nástražných pastí je proti osobám obecně zakázáno¹⁹⁹, avšak mezi výroky soudů lze nalézt rozdíly. Společným faktorem nicméně je požadavek na současnost obrany s útokem²⁰⁰.

Z jiného důvodu se proti užívání automatických obranných systémů staví také Schmidäuser²⁰¹, který konstatuje, že oprávněnost obrany u mechanicky působících prostředků obrany (samostřelů, padacích dveří atd.) závisí na konkrétních okolnostech. Instalace takových automaticky střílejících zařízení má být v každém případě zakázána proto, že tyto přístroje mohou většinou reagovat na nezávadné chování.

Výše uvedené námítky se ve svém příspěvku²⁰² pokusili shrnout a rozčlenit autoři Dolenský a Novotný přibližně v následujících čtyřech bodech:

¹⁹⁷ MILOTA, A. *Trestní právo hmotné. Část obecná. Nástin přednášek*. 1. vyd. Bratislava: Spolek Čs. Posluchačův práv „Právnick“, 1926, s. 58. Citováno z: HRUŠKA, J., BUREŠ, R. *Použití automatických obranných zařízení z pohledu trestního práva*. Trestní právo, 2010, roč. 15, č. 7-8, s. 11

¹⁹⁸ JESCHEK, H. H. *Lehrbuch des Strafrechts*. 2. vyd. Berlín: Duncker et Humboldt, 1972. s. 255. Citováno z: NOVOTNÝ, F. *Právo na sebeobranu*. Praha: LexisNexis, 2006, s. 56

¹⁹⁹ LEVASSEUR, G., CHAVANNE, A., MONTREUIL, J., *Droit pénal général et procédure pénale*. 10. vyd. 1991. Paris: Sirey, s. 66. Citováno z: NOVOTNÝ, F. *Právo na sebeobranu*. Praha: LexisNexis, 2006, s. 56

²⁰⁰ KUČHTA, J. *Nutná obrana*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 1999. s. 25

²⁰¹ SCHMIDÄUSER, E. *Strafrechts, Alliegemeiner Teil*, 2. vyd., Tuttingen: J.C.B. Mohr. 1975, s. 355. Citováno z: NOVOTNÝ, F. *Právo na sebeobranu*. Praha: LexisNexis, 2006, s. 56

²⁰² DOLENSKÝ, A. NOVOTNÝ, F. *Nutná obrana a automatická obranná zařízení*. Trestní právo, 1998, roč. 3, č. 1, s. 8.

1. Ustanovení o nutné obraně na automatická obranná zařízení nedopadá, jelikož by šlo o analogii nutné obrany.
2. Instalování automatických obranných zařízení není v souladu s podmínkami nutné obrany, protože ta je přípustná až v okamžiku, kdy útok přímo hrozí, naproti tomu automatické zařízení je nastraženo dávno předtím.
3. Automatická obranná zařízení představují znatelné nebezpečí i pro toho, kdo se do jejich blízkosti dostane oprávněně, nebo alespoň bez zlého úmyslu.
4. Zařízení při svém spuštění nemůže diferencovat svou intenzitu podle způsobu útoku.

První z uvedených námitek vychází pravděpodobně z myšlenky, že automatické obranné systémy nejsou v trestním zákoníku upraveny a aplikací institutu nutné obrany i na tyto systémy by, za splnění ostatních podmínek nutné obrany, došlo k analogii, která je v trestním právu hmotném obecně nepřipustná. S touto námitkou se však, dle mého názoru, lze vypořádat poměrně jednoduše. Nutná obrana, jak je uvedeno hned zkraje práce, je jeden z institutů vylučujících protiprávnost, a tedy vylučuje trestní odpovědnost pachatele, v tomto případě potenciálního obránce. Analogickým využitím nutné obrany i na automatická obranná zařízení však nedochází k analogii v neprospěch pachatele, nýbrž analogie je zde použita ve smyslu rozšíření podmínek okolností vylučujících protiprávnost a jako taková je zásadně přípustná.

Za teoretický problém považuje mnoho autorů námitku uvedenou výše jako druhou v pořadí. Ta souvisí s otázkou tzv. preventivní či předčasné nutné obrany a lze ji vztáhnout nejen na automatické obranné zařízení, ale na přípustnost preventivní nutné obrany obecně. Preventivní obranu lze popsat jako přípravu k odvrácení útoku, jenž ovšem ještě bezprostředně nehrozí, tím spíše tedy ani netrvá. Přípravu k odvrácení budoucího útoku může představovat obstarání prostředků k obraně, instalace zabezpečovacích a obranných systémů a mnohá jiná jednání potenciálního obránce tedy přípravy k odvrácení útoku, který ale ve skutečnosti přímo nehrozí, avšak v budoucnu může dojít k jeho realizaci. Taková jednání spočívající například v opatření hlídacího psa, v zajištění ochrany a ostrahy objektu pomocí bezpečnostní ostrahy nebo v opatření a legálním držení střelné zbraně za účelem zajištění obrany a ochrany držitele proti potenciálnímu útoku, jsou v praxi poměrně častá a nevyvolávají pochybnosti o jejich

přípustnosti.²⁰³ A to i přestože s ohledem na pozitivně právní vymezení nutné obrany v ustanovení § 29 trestního zákoníku, který ve svém prvním odstavci uvádí jako podmínku nutné obrany útok přímo hrozící či trvajících, by se mohlo zdát, že je preventivní nutná obrana vyloučena, protože obránce jedná ještě předtím, než začne přímo hrozit konkrétní útok. Tato úvaha by ovšem byla správná pouze za předpokladu, že by se nutná obrana skutečně realizovala a ukončila již instalací nebo nastražením automatického obranného systému. Tak tomu nicméně není, jelikož obránce instaluje obranné zařízení preventivně, pro futuro, pro případ útoku na zájem chráněný trestním zákonem, přičemž obrana není provedena ihned účelovou instalací takového zařízení, ale teprve až jeho skutečným zásahem proti útočníkovi. Je tedy nutné rozlišovat dvě časové fáze, okamžik instalace obranného zařízení a okamžik vlastního spuštění. Pokud pak bude nainstalované zařízení skutečně spuštěno až v momentu útoku jako reakce na něj a bude zároveň trvat jen po dobu útoku, nepůjde o exces extenzivní a nelze tedy a priori vyloučit užití nutné obrany jen z důvodu, že zařízení bylo instalováno dříve, než došlo k útoku.²⁰⁴ Tento závěr potvrzuje i ustálená judikatura²⁰⁵, když zdůrazňuje, že skutečnost, kdy si někdo připraví na obranu proti hrozícímu a očekávanému útoku zbraň, nevylučuje sama o sobě závěr, že jde o nutnou obranu. K této námitce lze tedy shrnout, že chování spočívající v preventivní obraně není trestné, pokud samo o sobě nenaplní skutkovou podstatu jiného trestného činu, typicky ohrožovacího charakteru, nebo není vývojovým stadiem k budoucímu trestnému činu. Příkladem lze zřejmě uvést trestný čin nedovoleného ozbrojení podle § 279 trestního zákoníku, pokud by si obránce bez povolení opatřil střelnou zbraň – tedy s ohledem na problematiku automatických obranných systémů můžeme uvažovat např. o instalaci automatického domácího samostřílu.

Třetí uvedená námitka míří na situace, kdy je automatickým obranným zařízením zasažena osoba odlišná od útočníka. K tomu samozřejmě teoreticky může dojít. Namátkou je možné uvést zásah policisty či hasiče, který je při vstupu do zabezpečeného objektu zraněn namísto útočníka, dítě, které přeleze plot pro zakopnutý míč nebo kolemjdoucí, kterého napadne hlídací pes, jenž překonal plot vystavěný kolem pozemku. Novotný²⁰⁶ poznamenává, že zabezpečovací a obranná zařízení nepochybně představují

²⁰³ ŠÁMAL, P. a kol. *Trestní zákoník I. § 1 až 139. Komentář*. 2. vydání. Praha: C. H. Beck, 2012, s. 409.

²⁰⁴ ŠÁMAL, P. a kol. *Trestní zákoník I. § 1 až 139. Komentář*. 2. vydání. Praha: C. H. Beck, 2012, s. 410.

²⁰⁵ Rozhodnutí NS SSR, sp. zn. 3 To 2/81, ze dne 17. 2. 1981, publikováno ve Sbírce soudních rozhodnutí a stanovisek pod číslem R 19/1982

²⁰⁶ NOVOTNÝ, F. *Právo na sebeobranu*. Praha: LexisNexis, 2006, s. 60

trvající nebezpečí, které se dle povahy může různit. Pokud však není porušen žádný právní předpis, může obranné zařízení ohrožovat, nicméně jeho užití nebude možno z dosahu nutné obrany obecně vyloučit. Šámal²⁰⁷ v podobném duchu zdůrazňuje, že imanentní vlastností každého automatického obranného systému (mechanismu) především v podobě nástražného zařízení, který se aktivuje při narušení chráněného objektu je, že způsobuje již od okamžiku instalace určité abstraktní ohrožení i nezúčastněných osob. Tato vlastnost však nemůže být pro otázku přípustnosti nutné obrany rozhodná, jelikož ustanovení o nutné obraně nezakazuje obranu prostředky, které abstraktně ohrožují chráněné zájmy. Opačný závěr by vylučoval využití např. hlídacích psů pobíhajících na zahradě za plotem strážného pozemku. Tito psi totiž taktéž od okamžiku vypuštění abstraktně ohrožují nezúčastněné chodce vně plotu, protože mohou plot povalit, přeskocit nebo se podhrabat a na domnělého narušitele zaútočit. Oba autoři pak shodně uvádějí, že v případě, kdy nepůjde o útok, tedy zařízení se spustí a zasáhne osobu, která útočником není, pak se o nutnou obranu samozřejmě jednat nebude a strůjce zařízení bude dle povahy následku a relevantních ustanovení trestního zákoníku odpovídat za to, co zaviněně způsobil. S velkou pravděpodobností půjde o nějaký nedbalostní trestný čin, jelikož půjde jen velmi těžce k okamžiku instalace obranného mechanismu dovést úmysl poškodit tu či onu konkrétní osobu, pokud nebude útočником.

Čtvrtou námitku považuji za nejproblematictější oblast automatických obranných systémů. Ze své konstrukční a funkční logiky nemohou tato zařízení diferencovat sílu obranného chování podle intenzity útoku. Právě intenzita obrany je však pro posouzení oprávněnosti a přípustnosti užití těchto systémů stěžejní, jelikož v souladu se zněním ustanovení o nutné obraně ta nesmí být zcela zjevně nepřiměřená způsobu útoku. Zde je namísto se zmínit o stanovisku Nejvyššího soudu z roku 2009, které se vztahem obranného a útočného chování komplexně zabývalo a jehož závěry v obecné rovině přetrvávají do současné doby. Toto stanovisko bylo reakcí a vyústěním na mediálně velmi známý případ, kdy majitel chaty v zahrádkářské kolonii nainstaloval výbušné zařízení pod podlahu dřevěné kůlny na svém pozemku. Když se do kůlny pokoušel dostat zloděj, který zde chtěl odcizit barevné kovy, došlo k explozi a zloději musela být později v důsledku zranění amputována dolní končetina. Krajský soud ve svém rozhodnutí²⁰⁸ uznal, že šlo o nutnou obranu, i když při obraně majetku došlo k újmě na zdraví. Při

²⁰⁷ ŠÁMAL, P. a kol. *Trestní zákoník I. § 1 až 139. Komentář*. 2. vydání. Praha: C. H. Beck, 2012, s. 411.

²⁰⁸ Usnesení Krajského soudu v Plzni ze dne 28.3.2006, sp. zn. 7 To 62/2006

rozhodování o přiměřenosti obrany akcentoval soud kromě jiného i věk a fyzický stav majitele chaty (obránce), faktickou nemožnost osobní obrany a ochrany svého majetku a jeho psychický stav v situaci, kdy se v průběhu několika posledních let jednalo o opakované vykradení jeho chaty, byla mu tím postupně způsobena výrazná škoda na majetku, která pro něj jako starobního důchodce byla značně citelná. Navíc, jak zdůraznil soud, k sestrojení nástražného zařízení došlo poté, kdy k obdobným krádežím v oblasti nedošlo poprvé a ani v jednom z předchozích případů nebyli pachatelé dopadeni, ani nedošlo ke kompenzaci způsobených škod.

Nejvyšší soud však následně rozhodl v neprospěch majitele chaty, když naplnění podmínek nutné obrany nedovodil. Na rozdíl od Krajského soudu konstatoval, že obviněný byl podle skutkových zjištění osobou, která již měla zkušenosti v zacházení s pyrotechnickým materiálem, a věděla o riziku zranění možnými střepinami při výbuchu. Zařízení však sestrojil tak, že výbušný účinek byl cíleně směřován do prostoru vchodu, kde by se právě nacházela osoba, která se pokusila dveře otevřít. Bylo třeba vzít v úvahu poměrně výraznou nepřiměřenost prostředku, který k ochraně svého majetku použil, k jiným možným způsobům ochrany a též i výraznou závažnost způsobeného následku, způsobení devastujícího zranění, jež ohrozilo poškozeného na životě, a to pro ochranu majetku omezené hodnoty, který nebyl zajištěn žádným běžným způsobem, ačkoliv takový způsob mohl být použit. Pokud by měl obžalovaný skutečně výraznou obavu o majetek umístěný v dřevníku, pak mu dle soudu nic nebránilo, aby jej vybavil pevnými dveřmi, které by šly řádně uzavřít a zejména uzamknout. Místo toho však byla kůlna opatřena pouze dveřmi s rozbitou výplní, bez kliky a bez zámku, pouze zvenku zajištěné prknem proti samovolnému otevírání. Tento způsob zajištění věci nesvědčí o tom, že by se obžalovaný snažil přiměřeným způsobem zabránit jejich odcizení, ale instalace nástražného zařízení spíše působí dojmem odvety vůči dřívějším narušitelům.²⁰⁹

Trestní kolegium Nejvyššího soudu se ve zmíněném stanovisku²¹⁰ vyjádřilo v tom smyslu, že zcela zjevná nepřiměřenost se posuzuje zejména z hlediska intenzity obou akcí, což je vyjádřeno pojmem způsob útoku. Z povahy věci vyplývá, že je nutné obranu připustit v takové intenzitě, aby útok jistě a bez rizika pro napadeného odvrátila, tj. zpravidla musí být silnější než útok, avšak nesmí být zcela zjevně přehnaná. Použitě

²⁰⁹ Usnesení Nejvyššího soudu ze dne 28. 3. 2007, sp. Zn. 6 Tdo 66/2007

²¹⁰ Stanovisko trestního kolegia Nejvyššího soudu České republiky ze dne 30. září 2009, sp. zn. Tpjn 303/2008

obránné prostředky, v tomto případě ve formě automatického obranného zařízení, které je třeba zvažovat z hlediska zjevné nepřiměřenosti způsobu útoku, mají význam jen potud, pokud obránce z nich může usuzovat na schopnost odvrácení hrozícího předpokládaného útoku a velikost hrozící škody způsobené útočníkovi. Nicméně prostředky použité k obraně nemusí být ani přibližně stejné účinnosti jako prostředky použité k útoku. Intenzita obrany, a tedy přiměřenost obrany vůči intenzitě útoku, není totiž závislá na použitém prostředku, ale na tom, jak je tento prostředek obráncem použit²¹¹. U automatického obranného zařízení se tudíž musí posoudit v konkrétním případě, jak na základě jeho nastavení obráncem zafunguje, přičemž i kdyby útočník přišel neozbrojen, neznamená to automaticky, že jde o obranu zcela zjevně nepřiměřenou způsobu útoku²¹², a proto dle Nejvyššího soudu obdobně nelze obecně vyloučit použití automatického obranného zařízení, a to ani ve formě nástražného zařízení. Za zbraň ve smyslu § 118 trestního zákoníku může být považováno i automatické obranné zařízení, přičemž přiměřenost obrany jeho použití je třeba posoudit se zřetelem na všechny konkrétní okolnosti případu. Podle názoru trestního kolegia Nejvyššího soudu není možné na vybočení z mezí nutné obrany usuzovat jen z toho, že obránce použil automatické obranné zařízení proti neozbrojenému útočníku. Pokud se jedná o následek způsobený v obraně, může být tento závažnější než škoda, která hrozila z útoku. U nutné obrany neplatí jako jedna z podmínek proporcionalita, tuto zásadu lze tedy vztáhnout i na případy užití automatických obranných systémů. Hranicí by snad v tomto případě mohl být jen zcela mimořádný nepoměr (např. usmrcení zloděje, půjde-li o drobnou krádež). Podle konstantní judikatury²¹³ Nejvyššího soudu nelze na vybočení z mezí nutné obrany usuzovat jen z toho, že napadený zranil, popřípadě i usmrtil útočníka, a přitom sám žádné zranění neutrpěl, pokud tím odvracel útok přímo hrozící nebo trvajícím a použitá obrana nebyla zcela zjevně nepřiměřená povaze a nebezpečnosti útoku. Tyto právní názory je třeba aplikovat i na použití automatického obranného zařízení a dostatečně zvažovat, zda škoda způsobená útočníkovi činností takového obranného zařízení v době útoku nebyla ve zcela mimořádném nepoměru ke škodě z útoku hrozící.

²¹¹ Rozhodnutí Nejvyššího soudu SSR ze dne 12. 2. 1980, sp. zn. 5 Tz 143/79, publikováno ve Sbírce soudních rozhodnutí a stanovisek pod R 41/1980

²¹² Rozhodnutí Městského soudu v Praze, sp. zn. 7 To 202/94, publikováno ve sbírce soudních rozhodnutí a stanovisek pod R 47/1995: „*Samotná skutečnost, že obránce použije proti neozbrojenému útočníkovi zbraň, neznamená, že jde o obranu zcela zjevně nepřiměřenou způsobu útoku.*“

²¹³ Rozhodnutí Nejvyššího soudu SSR ze dne 14. 3. 1975, sp. zn. 1 To 18/75, publikováno ve Sbírce soudních rozhodnutí a stanovisek pod R 25/1976.

Otázkou, kterou je následně třeba taktéž zodpovědět, je časový okamžik, ke kterému se přiměřenost obrany a útoku hodnotí. V úvahu přicházejí zejména okamžik instalace obranných zařízení nebo okamžik obranné reakce těchto zařízení při nastalém útoku. Logickou úvahou lze dojít k závěru, že tímto okamžikem je moment odvracení konkrétního útoku, kdy jsou již známy skutečnosti charakterizující jeho způsob. Pokud bychom totiž měli připustit opačnou variantu, tedy posuzovat přiměřenost obrany a útoku k okamžiku instalace zařízení, nebude možno dojít ke konkrétnímu závěru, jelikož de facto nebude co porovnávat. Na účinnost obranného zařízení bude sice možno usuzovat z jeho konstrukce a vlastností, nicméně konkrétní útok může být v každém jednotlivém případě odlišný a nebylo by tak možno dopředu říci, zda obranné zařízení nepřekračuje hranici zcela zjevné nepřiměřenosti.

K tomu ve svém stanovisku Nejvyšší soud uvedl, že „*nemůže být přítom rozhodné, zda v tomto okamžiku je útok odvrácen přímo fyzickým jednáním obránce nebo prostředky, které si obránce k odvrácení útoku připravil a na které se spoléhal. Vždy je tak nutno srovnávat způsob konkrétního útoku, který je znám až v době aktualizace útoku, se způsobem odvracení tohoto útoku v daném okamžiku. I když obranný mechanismus sám nemůže diferencovat svou funkci podle povahy útoku, úsudek o přiměřenosti, resp. zcela zjevné nepřiměřenosti je třeba konstruovat k okamžiku výkonu jeho funkce, neboť teprve právě v tomto okamžiku je možné zjistit, zda toto působení je v určitém poměru ke způsobu provedeného konkrétního útoku.*“²¹⁴

Z povahy automatických obranných systémů plyne, že při hodnocení způsobu odvracení útoku není vhodné, a dokonce ani prakticky možné, přihlížet ke schopnostem a dovednostem obránce, jeho věku, fyzické konstituci atd., jelikož obránce není osobně situaci přítomen, a tedy jeho osobní charakteristiky nelze do vlastní obranné činnosti promítnout. Riziko případné zcela zjevné nepřiměřenosti plynoucí z charakteru obranného mechanismu nebo z jeho konkrétního působení na útočníka nese v tomto případě obránce, který instaloval takové zařízení. Je proto nutné zhodnotit způsob, intenzitu a působení obranného zařízení proti útočníkovi, a to včetně závažnosti jemu způsobené újmy (materiální i imateriální) v poměru ke způsobu útoku, včetně újmy, která hrozila zájmu chráněnému trestním zákonem, na nějž bylo útočeno. Hledisko, které se

²¹⁴ Stanovisko trestního kolegia Nejvyššího soudu České republiky ze dne 30. září 2009, sp. zn. Tpjn 303/2008

bude posuzovat je, zda vzhledem ke konkrétním okolnostem případu újma způsobená útočnickovi spuštěním automatického obranného zařízení v době útoku nebyla v mimořádném nepoměru ke škodě z útoku hrozící.²¹⁵

Šámal v komentáři²¹⁶ nabízí krátké srovnání s německou právní naukou, ve které se někdy uplatňuje požadavek omezení nutné obrany při použití obranných mechanismů a připouští se v takovém případě zásada subsidiarity. Obranné systémy lze pak dle této zásady užít až tehdy, když není možné odvrátit útok jinými, mírnějšími prostředky. Při srovnání s českou úpravou však takový požadavek u nutné obrany nenajdeme, naopak teorie i praxe podmínku subsidiarity u nutné obrany vylučují, což potvrzuje taktéž opakovaná judikatura²¹⁷ Nejvyššího soudu, na kterou bylo poukázáno již v kapitole o nutné obraně.

Pokud se právě konstatovaná fakta aplikují na případ majitele chatky popsany výše, nelze pak připustit argumentaci ve prospěch vyloučení nutné obrany tím, že majitel nezajistil kůlnu proti zlodějům žádným běžným způsobem, přestože to udělat mohl. Z hlediska splnění podmínek nutné obrany je tak nepřipadná argumentace, že dle zjištěného skutkového stavu obránci, majiteli, nic nebránilo, aby místo, kde se nacházel majetek, vybavil pevnými dveřmi, které by bylo možno řádně uzavřít a uzamknout. Na druhé straně v návaznosti na instalaci automatického obranného zařízení je nepochybně nutno vzít v potaz i užití jiných varujících a zabezpečovacích opatření. Není totiž vyloučeno, že automatický obranný mechanismus v konkrétním případě zasáhne osobu, která není útočnickem. Při posuzování podmínky přiměřenosti však skutečnost, že potenciální obránce využil varujících oznámení nebo zabezpečovacích možností ve snaze zabránit způsobení újmy osobě, která není útočnickem, může značně modifikovat míru zavinění obránce, případně jeho odpovědnost zcela vyloučit. Demonstrativně je možné hovořit o instalaci mříží, plotů, zamknutí chráněného objektu tak, aby se zabránilo aktivaci obranného zařízení při vstupu osoby odlišné od zloděje, umístění dostatečného počtu výstražných nápisů, signálu či varujících oznámení o možnosti spuštění automatického obranného zařízení apod. Využití zmíněných opatření má ve vztahu k útočnickovi ten

²¹⁵ Stanovisko trestního kolegia Nejvyššího soudu České republiky ze dne 30. září 2009, sp. zn. Tpjn 303/2008

²¹⁶ ŠÁMAL, P. a kol. *Trestní zákoník I. § 1 až 139. Komentář*. 2. vydání. Praha: C. H. Beck, 2012, s. 412

²¹⁷ Rozhodnutí Městského soudu v Praze, sp. zn. 7 To 202/94, publikováno ve sbírce soudních rozhodnutí a stanovisek pod R 47/1995: „...není podmínkou ustanovení o nutné obraně, skutečnost, že útok nebylo možno odvrátit jinak.“

význam, že čím více takových zábranných opatření, značek a překážek překonal a nerespektoval, tím závažnější a intenzivnější je jeho způsob útoku a úměrně intenzivnější způsob obrany bude tedy možno proti němu užít. Vyjádřeno jiným způsobem, použitím uvedených opatření obránce pro sebe podstatně snižuje riziko, že jeho obrana bude posouzena jako zcela zjevně nepřiměřená způsobu útoku.²¹⁸

Téma automatických obranných systémů skýtá jistě i do budoucnosti prostor pro širokou debatu a zároveň zamyšlení, zda by nebylo vhodné tato zařízení nakonec legislativně ukotvit a stanovit tak přesné podmínky, za kterých je možné taková zařízení legálně použít. Obránci by tím bylo jednoznačně stanoveno, kdy bude jeho obrana v podobě nastražení obranného mechanismu proti možnému budoucímu útoku beztrestná. Problematice není v současné době v České republice věnován žádný právní předpis a není tomu tak ani v mnoha jiných státech Evropy. Domnívám se, že tomu je v tomto případě správně. Legislativní text podmínek užití automatických obranných zařízení by ve výsledku musel být velice rozsáhlý a kazuistický, a i tak by nebyl schopen pojmut všechny potenciální varianty a případy praktického života. Nehledě na fakt, že neustálý rozvoj technologií umožňuje vyvíjet nová zařízení a předpis by v tomto ohledu byl vždy o krok pozadu. Vhodnější variantou se tak jeví analogické využití obecného institutu nutné obrany, společně se všemi podmínkami, které s sebou nese. Přístroj tedy musí být schopen odvracet útok na zájem chráněný trestním zákonem, musí být aktivován pouze v době přímo hrozícího nebo trvajících útoku a jeho účinnost nesmí být zcela zjevně nepřiměřená. Jsem si však vědom, že tento stav klade vysoké nároky na soudce, státní zástupce i policejní orgány, neboť právě oni musí v každém skutkovém případě náležitě hodnotit objektivní, a především subjektivní hledisko přiměřenosti obrany způsobu útoku a současně přihlížet ke konkrétním okolnostem případu.

²¹⁸ Stanovisko trestního kolegia Nejvyššího soudu České republiky ze dne 30. září 2009, sp. zn. Tpjn 303/2008

Závěr

Cílem předkládané práce bylo obecně seznámit čtenáře s okolnostmi vylučujícími protiprávnost činu a poté komplexně zhodnotit právní úpravu krajní nouze a nutné obrany jako klíčových okolností vylučujících protiprávnost. Nemalá část práce je věnována vykročení z mezí, které jsou trestním zákoníkem pro jednání v krajní nouzi a nutné obraně vymezeny. V závěrečné kapitole je pozornost věnována zvláštním případům nutné obrany, kdy je k odvracení útoku využíváno automatických obranných zařízení.

Lze konstatovat, že právní úprava krajní nouze a nutné obrany je ve svém výsledku zdařilá a poskytuje v současném znění jednajícím dostatečný prostor účinně vystoupit na obranu nejen svých vlastních ohrožených či napadených zájmů, ale současně i k obraně zájmů ostatních jedinců a de facto i celé společnosti. O tomto svědčí i ustálenost právní úpravy, která je již čtvrtstoletí prosta jakýchkoliv změn. Zejména pak institut nutné obrany je nastaven poměrně jednoznačně ve prospěch obránce, když lze obránce postihnout sankcí jen za zcela zjevně excesivní chování.

Značná obecnost ustanovení o krajní nouzi a nutné obraně není dle mého názoru v tomto případě negativem, jelikož pro efektivní fungování obou institutů je nezbytné, aby právní úprava dokázala postihnout rozličné situace, kterým mohou být lidé v každodenním životě vystaveni. Je nutné však připustit, že výhoda takto široké obecnosti s sebou nese i nemalé riziko, že laické veřejnosti nemusí být na první pohled jednoznačně známy ony meze, za kterých je ještě jednání v nutné obraně a krajní nouzi přípustné. V tomto ohledu lze velice kladně hodnotit poměrně ustálenou a konzistentní judikaturu soudů, které svým rozhodováním pomáhají potenciální nejasnosti do budoucna zacetit. Bylo by však jistě naivní se domnívat, že většina občanů disponuje detailními znalostmi o rozhodování soudů, a proto zde vidím možný prostor pro využití sdělovacích prostředků a médií obecně, která by mohla přispět k šíření alespoň základního povědomí o pravidlech jednání v nutné obraně a krajní nouzi.

Pokud bych měl na tomto místě krátce zopakovat konkrétní návrhy, ke kterým jsem při vypracování této práce dospěl, pak u krajní nouze lze zpřesnit slovní spojení „odvracení nebezpečí jinak“. Důvodem je odstranění pochybností, že tato podmínka znamená možnost eliminace nebezpečí způsobem, který nezpůsobí žádnou škodu. Prostor k diskusi skýtá taktéž možná úprava krajní nouze v případech, kdy dochází k obětování lidského života za účelem záchrany více lidských životů. Určitým řešením by mohlo být

zakotvení speciální krajní nouze pro jednání, která by jinak byla trestnými činy proti životu.

V úpravě nutné obrany bych doporučil doplnit krátké ustanovení, že za útok se považuje také napadení zvířetem, a umožnit tak výslovně využití institutu nutné obrany i na tyto případy. V současné době je možné se útoku zvířete bránit jednáním v krajní nouzi, což klade na jednajícího přísnější nároky, než by tomu bylo u nutné obrany. Soudy se pak snaží disproporci odstranit za využití analogie a zmírňují ad hoc podmínky krajní nouze. To je však řešení, které s sebou nese jistou dávku nejistoty pro každého, kdo je napadení zvířetem vystaven.

Při překročení mezí pro jednání v krajní nouzi nebo nutné obraně hodnotím úpravu jako dostatečnou. Soudům je poskytnuta relativně široká škála nástrojů, s jejichž pomocí mohou delikt při excesu dostatečně odlišit od spáchání běžného trestného činu, a případně uložit sankci, která odpovídá spravedlivým okolnostem případu.

Seznam zkratk

Trestní zákoník nebo TZ – zákon č. 40/2009 Sb., trestní zákoník

Ústava – Ústavní zákon č. 1/1993 Sb., Ústava České republiky

Občanský zákoník – zákon č. 89/2012 Sb., občanský zákoník

Zákon o přestupcích – zákon č. 250/2016 Sb., o odpovědnostech za přestupky a řízení o nich

Sb. rozh. tr. – Sběrka soudních rozhodnutí a stanovisek Nejvyššího soudu ve věcech trestních

Seznam použitých zdrojů

Seznam použité literatury:

1. BURDA, Eduard. *Systém okolností vylučujících protiprávnost' činu ve slovenskom Trestnom zákone a jeho porovnávanie s Českou republikou*. In: *Trestněprávní revue*. Praha: C.H.Beck. 2011. Roč. 10, č. 2, s. 39-49. ISSN 1213-5313.
2. BURDA, Eduard. *Útok, proti ktorému je prípustná nutná obrana*. In: *Trestněprávní revue*. Praha: C.H.Beck. 2010. Roč. 9, č. 2, s. 43-51. ISSN 1213-5313.
3. DOLENSKÝ, A. *Nová koncepce nutné obrany (§ 13 trestního zákona)*. In: *Bulletin advokacie*, 1994, č. 1, s. 18-23. ISSN 1210-6348
4. DOLENSKÝ, A., NOVOTNÝ, F. *Nutná obrana a automatická obranná zařízení*. In: *Trestní právo*, 1998, roč. 3, č. 1, s. 8-10. ISSN: 1211-2860
5. DRAŠTÍK, A. a kol. *Trestní zákoník. Komentář. 1. díl*. Praha: Wolters Kluwer, 2015. 1568 s. ISBN 978-80-7478-790-4.
6. FENYK, J. a kol. *Trestní zákoník a trestní řád: průvodce trestněprávními předpisy a judikaturou. 1. díl Trestní zákoník*, Praha: Linde, 2010. ISBN 978-80-7201-808-6.
7. FICO, M. *Vývoj nutnej obrany a krajnej núdze v medzivojnovom Československu (aj vo svetle „prvých“ pokusov o unifikáciu trestného práva*. In: *STUDIA IURIDICA Cassoviensia*, ročník 1, 2013, č. 1, ISSN 1339-3995
8. FREMR, Robert, ZELENKA, Pavel. *K výkladu ustanovení § 13 trestního zákona*. In: *Právní praxe*, 1994, č. 6, s. 337, ISSN 1211-0825
9. HRUŠKA, J., BUREŠ, R. *Použití automatických obranných zařízení z pohledu trestního práva*. *Trestní právo*, 2010, roč. 15, č. 7-8, s. 4-15, ISSN: 1211-2860
10. JELÍNEK, J. a kol. *Trestní právo hmotné: obecná část, zvláštní část. 6. aktualizované a doplněné vydání*. Praha: Leges, 2017, 976 s. ISBN 978-80-7502-236-3.
11. JELÍNEK, Jiří. *Trestní zákoník a trestní řád: s poznámkami a judikaturou*. 5. vydání. Praha: Leges, 2014. 1248 s. ISBN 978-80-7502-049-9.

12. JESCHEK, H. H. *Lehrbuch des Strafrechts*. 2. vyd. Berlín: Duncker et Humbolt, 1972.
13. KABÁT, Robert. *Vývoj vztahu mezi trestně a civilněprávní nutnou obranou a krajní nouzí*. In: Proměny soukromého práva: sborník příspěvků z konference ke 200. výročí vydání ABGB. Brno: Masarykova univerzita, 2011. s. 88-102. ISBN 978-80-210-5613-8.
14. KLAPAL, Vít. *Negativní skutkový omyl o okolnostech vylučujících protiprávnost*. In: Trestněprávní revue, Praha: C.H.Beck, 2012, Roč. 11, č. 5, s. 112-116. ISSN 1213-5313.
15. KOMENDA, J., MALÁNÍK, Z. *Zákeřné zbraně*. Brno: Josef Tůma, vydavatelství nakladatelství a tisk, 2002, 176 s. ISBN: 80-90256-59-7
16. KOUCKÝ, Roman. *K problematice nutné obrany: nutná obrana podle návrhu "nového trestního zákona"*. Právní fórum, 2006, roč. 3, č. 12, s. 437-444.
17. KRÁLÍK, Michal. *Nutná obrana v občanském a trestním právu aneb meze interpretace v právu*. In: Právní rozhledy. 2000. Roč. 8, č. 1, s. 5-12, ISSN 1210-6410
18. KRATOCHVÍL, Vladimír. *Vybrané problémy obecné části návrhu trestního zákoníku ČR 2007 z hlediska obhajoby (2. část)*. In: Bulletin advokacie. Praha: Česká advokátní komora v Praze. 2008. č. 6. s. 17-24. ISSN 1210-6348.
19. KUBOVÁ, Olga. *K některým otázkám krajní nouze*. In: Bulletin advokacie. Praha: Česká advokátní komora v Praze. 1998. č. 10. s. 49-51. ISSN 1210-6348
20. KUČHTA, Josef. *Několik poznámek k postavení a formulaci okolností vylučujících protiprávnost v připravované rekodifikaci trestního zákona*. In: Trestněprávní revue, Praha: C.H.Beck, 2003, roč. 2, č. 2, s. 47-52. ISSN 1213-5313.
21. KUČHTA, Josef. *Nutná obrana*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 1999. 218 s. ISBN: 80-210-2198-5
22. L. L. Fuller, *Morálka práva*. Praha: OIKOYMENH, 1998, 229 s. ISBN 80-86005-65-8
23. LEVASSEUR, G., CHAVANNE, A., MONTREUIL, J., *Droit pénal général et procédure pénale*. 10. vyd. 1991. Paris: Sirey.
24. MILOTA, A. *Trestní právo hmotné. Část obecná. Nástin přednášek*. 1. vyd. Bratislava: Spolek Čs. Posluchačův práv „Právník“, 1926.

25. NOVOTNÝ, F. a kol. *Trestní právo hmotné*. 4. vyd. Plzeň: Aleš Čeněk, 2017. 373 s. ISBN 978-80-7380-651-4
26. NOVOTNÝ, F. *Právo na sebeobranu*. Praha: LexisNexis, 2006, 114 s. ISBN: 80-86920-10-0
27. NOVOTNÝ, F., RŮŽIČKA, M. *Trestní kodexy. Trestní zákon, trestní řád a související předpisy (komentář)*. 2. doplněné vydání. Praha: Eurounion, 2002, 1640 s. ISBN 80-7317-009-4
28. NOVOTNÝ, O. *Trestní právo hmotné I. Obecná část*, 3. přeprac. vyd. Praha: Codex, 1997, 328 s. ISBN: 80-85963-24-8.
29. NOVOTNÝ, O., DOLENSKÝ, A., JELÍNEK, J., VANDUCHOVÁ, M. *Trestní právo hmotné I. Obecná část*, 4. přepracované vydání. Praha: ASPI, 2003, 435 s. ISBN: 80-86395-73-1
30. NÝVLTOVÁ I., *Objektivní a subjektivní koncepce protiprávnosti útoku a jejich vztah k právnímu posouzení obrany proti útoku trestně neodpovědných*, In: *Trestněprávní revue*. Praha: C.H.Beck. 2003, roč. 2., č. 7, s. 204-207. ISSN 1213-5313.
31. PRUŠÁK, J. *Rakouské právo trestní*, 1. vyd. Praha: 1912.
32. PŮRY, František. *Souhrn aktuální judikatury – V. Nutná obrana v trestním právu*. In: *Trestněprávní revue*, Praha: C.H.Beck, 2007, Roč. 6, č. 8, s. 230-235. ISSN 1213-5313.
33. SCHMIDÄUSER, E. *Strafrechts, Alliegemeiner Teil*, 2. vyd., Tutingen: J.C.B. Mohr. 1975.
34. SOLNAŘ, V. *Základy trestní odpovědnosti*. 1. vyd. Praha: Academia, 1972. 367 s.
35. SOLNAŘ, V., FENYK, J., CÍSAŘOVÁ, D., VANDUCHOVÁ, M. *Systém českého trestního práva*. 1.vydání. Praha: Novatrix, 2009. 942 s. ISBN 978-80-254-4033-9.
36. *Střílející nástrahy*. *Střelecká revue*, 1996, roč. 27, č. 3, s. 12. Autor neuveden. ISSN: 0322-7650
37. ŠÁMAL, P. a kol. *Trestní právo hmotné*. 7. vyd. Praha: Wolters Kluwer, a.s., 2014. 1040 s. ISBN 978-80-7478-616-7.
38. ŠÁMAL, P. a kol. *Trestní zákoník: komentář*. 2. vydání. Praha: C. H. Beck, 2012, 3632 s. ISBN 978-80-7400-428-5.

39. ŠÁMAL, Pavel. *K vládnímu návrhu novelizace § 13 trestního zákona o nutné obraně*. In: Právní praxe, 1994, č. 2, s. 80, ISSN 1211-0825
40. VOKOUN, R. *Vybrané aktuální otázky nutné obrany a krajní nouze*. Praha: Universita Karlova, 1989. Acta Universitatis Carolinae: Iuridica Monographia. 79 s.

Seznam použitých internetových zdrojů:

1. BLAKE BAILEY, J. *Diary of a Resurrectionist*. 1811-1812. [online]. [citováno 2018-07-22]. Dostupné z: <http://www.gutenberg.org/files/32614/32614-h/32614-h.htm>
2. DIVIŠOVÁ, Zuzana. *Automatická obranná zařízení, nástražné systémy a nutná obrana*. Epravo.cz [online], 2013 [citováno 11. 6. 2018]. Dostupné z: <http://www.epravo.cz/top/clanky/automaticka-obranna-zarizeni-nastrazne-systemy-a-nutna-obrana-92191.html?mail>
3. Důvodová zpráva k zákonu č. 140/1961 Sb., trestní zákon. Dostupné z: http://psp.cz/eknih/1960ns/tisky/t0065_09.htm
4. Důvodová zpráva k zákonu č. 40/2009 Sb., trestní zákoník. Dostupné z: <http://www.psp.cz/sqw/text/orig2.sqw?idd=26247&pdf=1>
5. Důvodová zpráva k zákonu č. 89/2012 Sb., občanský zákoník. Dostupné z: <http://obcanskyzakonik.justice.cz/images/pdf/Duvodova-zprava-NOZ-konsolidovana-verze.pdf>
6. Konference "Nutná obrana a její právní úprava z pohledu teorie a praxe". *Senát PČR*, 9. 9. 2014. Dostupné z: <https://www.youtube.com/watch?v=NupoKgjOMiQ>
7. SANDEL, M. *The Justice: What is the right thing to do? Episode 1 - The moral side of murder*. Harvard University. Dostupné z: <http://justiceharvard.org/themoralsideofmurder/>

Seznam použité judikatury:

Rt 2640/1927	6 Nt 301/58
R 92/1955	R 11/1965
R 69/1957	R 19/1968

R 26/1972	Tpjn 303/2008
R 41/1976	8 Tdo 1115/2010
R 9/1980	7 Tdo 18/2012
R 41/1980	6 Tdo 871/2013
R 47/1980	30 Cdo 3094/2014
R 20/1982	I. ÚS 3235/15
R 9/1988	R 24/2016
R 11/1988	4 Tdo 61/2016
R 36/1991	7 Tdo 272/2016
R 47/1995	8 Tdo 627/2016
R 47/1997	7 Tdo 794/2016
R 14/1999	6 Tdo 921/2016
4 Tz 284/2001	6 Tdo 1083/2016
11 Tdo 1376/2005	4 Tdo 1258/2016
7 To 62/2006	8 Tdo 1434/2016
7 Tdo 272/2006	7 Tdo 1564/2016
6 Tdo 66/2007	3 Tdo 1566/2016
8 Tdo 257/2007	3 Tdo 443/2017
Rt 48/2007	7 Tdo 247/2017
R 20/2008	6 Tdo 508/2018

Seznam použitých právních předpisů:

Ústavní zákon č. 1/1993 Sb., Ústava České republiky

Usnesení předsednictva České národní rady č. 2/1993 Sb., o vyhlášení Listiny základních práv a svobod

Zákon č. 40/2009 Sb., trestní zákoník

Zákon č. 140/1961 Sb., trestní zákon

Zákon č. 86/1950 Sb., trestní zákon

Zákon č. 117/1852 ř.z., o zločinech, přečinech a přestupcích

Zákon č. 250/2016 Sb., o odpovědnosti za přestupky a řízení o nich

Zákon č. 89/2012 Sb., občanský zákoník

Zákon č. 300/2005 Z.z., trestný zákon

Abstrakt

Pojem a právní důsledky překročení mezí nutné obrany a krajní nouze

Tématem předkládané diplomové práce jsou trestněprávní instituty nutné obrany a krajní nouze a následky překročení jejich mezí stanovených trestním zákoníkem. Oba dva zmíněné instituty patří mezi okolnosti vylučující protiprávnost, tedy mezi zvláštní okolnosti, při jejichž přítomnosti a dodržení příslušných podmínek je vyloučen jakýkoliv postih z hlediska práva. Smyslem existence těchto institutů v právních úpravách je umožnit beztrestně jednat lidem, kteří vystoupí na ochranu zájmů vlastních či zájmů společnosti ve chvíli, kdy jsou tyto zájmy ohroženy nebo narušeny. Ve své podstatě tak v daném okamžiku nahrazují absenci veřejné moci, jejímž úkolem je tyto zájmy chránit. Úprava musí však mít na druhé straně i jisté hranice tak, aby nedocházelo k libovolnému zneužívání těchto možností. Klíčové pasáže této práce jsou tedy věnovány situacím, kdy nejsou podmínky krajní nouze nebo nutné obrany zcela dodrženy a zkoumá, jaké právní důsledky s sebou takové činy nesou.

Diplomová práce je členěna do šesti kapitol. Po stručném úvodu následuje první kapitola, která je věnována obecnému pohledu na okolnosti vylučující protiprávnost, jejich pozici a zakotvení v právních předpisech. Od druhé kapitoly je práce zaměřena již výhradně na krajní nouzi a nutnou obranu. V této části lze nalézt charakteristiku obou institutů, jejich společné a rozdílné znaky a taktéž je nemalá část věnována historickému vývoji v předešlých právních úpravách. Ve třetí kapitole jsou podrobně rozebrány jednotlivé podmínky a náležitosti jednání v krajní nouzi. U každé podmínky jsou zároveň uvedeny příklady a pozornost je zaměřena zejména na situace excesivního vykročení z podmínek. Výklad je vždy podpořen příslušnou judikaturou, která je s excesy spojena. Totožnou strukturu má čtvrtá kapitola práce, která je věnována právní úpravě nutné obrany. Za stěžejní část práce lze označit kapitolu pět, která je zaměřena na právní kvalifikaci excesů a následky, které při nedodržení mezí krajní nouze a nutné obrany mohou z hlediska práva nastat. V této kapitole jsou nastíněny možné postupy, které mají soudci k dispozici a které umožňují různými způsoby zohlednit a privilegovat činy spáchané při excesivním jednání. Obsahem poslední, šesté kapitoly je problematika užívání automatických obranných systémů, které ačkoliv nejsou v trestním zákoníku nijak upraveny, tak s institutem nutné obrany úzce souvisejí.

Abstract

The concept and legal consequences of excessive self-defense and necessity

The topic of presented diploma thesis deals with criminal law institutes of self-defense and necessity and the consequences of exceeding their limits provided by the Criminal Code. Both of the above-mentioned institutes belong to the conditions precluding illegality of an act, i.e. specific circumstances in presence which of and subject to conditions any sanction is excluded under effective law. The purpose of these institutions is to make it possible for people to act with impunity in cases they protect the interests of their own or interests of the whole society when these interests are violated or endangered. In principle, these institutes replace the absence of a public authorities at the moment, whose task is to protect these interests. However, on the other side the legislation does have certain limits to prevent from any misuse of these institutes. The key passages of this thesis are therefore focused on situations where the conditions of necessity or self-defense are not fully met and examines the legal consequences of such actions.

The presented thesis is divided into six parts. A brief introduction is followed by the first chapter, which deals with the general view of the conditions precluding illegality of an act, their position and incorporation in law. As of the second chapter, the thesis is focused exclusively on the necessity and self-defense. This part contains the characteristics of these two institutes, their common and different features as well as the historical development under the previous legislation. The third chapter discusses in detail the individual characteristics and conditions of acting in necessity. There are also given examples for each condition and the attention is focused in particular on situations when the conditions could be exceeded. The interpretation is always supported by the relevant case law, which is associated to excesses. The fourth chapter of the thesis, which deals with the self-defense, has the very same structure. Chapter five includes the main and crucial part of the thesis and regards the legal assessment of excesses and consequences, which can arise from failure to observe the limits of necessity and self-defense under the effective law. This chapter outlines possible measures available to judges that allow different ways to assess and privilege acts committed in an excessive self-defense or necessity. The last, sixth chapter, concerns the issue of use of automatic defense systems, which, although not regulated in the Criminal Code, are closely related to the institute of self-defense.

Název práce v anglickém jazyce

The concept and legal consequences of excessive self-defense and necessity

Klíčová slova

Nutná obrana, krajní nouze, exces

Key words

Self-defense, necessity, excess